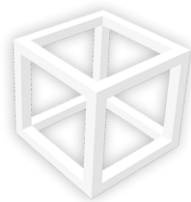

k-box μια pop-up έκθεση
για τις ανασκαφές στην κουτρολού

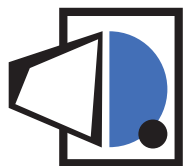

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΙΓΑΙΟΥ

ΤΜΗΜΑ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΠΜΣ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ
ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ
ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Φώτης Υφαντίδης

k-box μια pop-up έκθεση για τις ανασκαφές στην κουτρολού

Κύρια Μεταπτυχιακή Εργασία στο πλαίσιο του

ΠΜΣ Πολιτισμική Πληροφορική και Επικοινωνία - Κατεύθυνση Μουσειολογίας

Επιβλέπουσα: Αναστασία Χουρμουζιάδη

Fotis Ifantidis

k-box a pop-up exhibition on koutroulou excavations

MSc Thesis in

Cultural Informatics & Communication - Specialisation in Museology

Supervisor: Anastasia Chourmouziadi

k-box μια pop-up έκθεση
για τις ανασκαφές στην κουτρολού

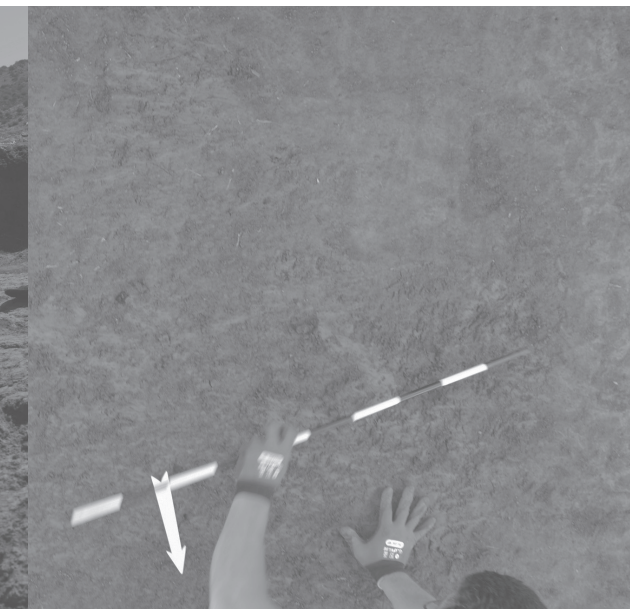
2021

Η παρούσα εργασία αφορά τον σχεδιασμό μίας εφήμερης / “pop-up” έκθεσης, όπου ένας ανασκαφικός χώρος, αυτός της Κουτρουλού Μαγούλας στη Φθιώτιδα, αποτελεί τον βασικό σεναριακό σκελετό για την αφήγηση των πολλαπλών εννοιών που σχετίζονται με την ανασκαφική πράξη. Κύριο αφηγηματικό μέσο αποτελεί η χρήση στατικών και κινούμενων εικόνων που εστιάζουν στα σώματα που δρουν σε ένα αφαιρετικά αποδοσμένο σκηνικό μίας αρχαιολογικής ανασκαφής. Η σύνθεση των εικόνων αυτών -αποτέλεσμα μίας φωτοεθνογραφικής έρευνας κατά τη διάρκεια της ανασκαφής της νεολιθικής θέσης- σε αφηγηματικές ενότητες συνδέονται με αποσπάσματα του ακαδημαϊκού αρχαιολογικού λόγου στο ψηφιακό τμήμα της έκθεσης. Αυτή η εικαστική εγκατάσταση, μια εναλλακτική, μη αντικειμενοκεντρική, έκθεση της αρχαιολογικής διαδικασίας έχει τη δυνατότητα να επιτελείται σε διαφορετικούς χώρους, εξαιτίας της ευέλικτης μορφής της και των λιτών εκθεσιακών στοιχείων της. Επιπλέον, τόσο οι ενότητες του εκθεσιακού σεναρίου της όσο και το οπτικοακουστικό υλικό που χρησιμοποιείται μπορεί να προσαυξηθεί, ακολουθώντας, για παράδειγμα, την παραγωγή του ακαδημαϊκού λόγου της εν εξελίξει αρχαιολογικής έρευνας.

pop-up • εφήμερη έκθεση • εικόνα και αρχαιολογία • τέχνη και αρχαιολογία • ανασκαφή • αρχαιολογική εθνογραφία • οπτικοακουστικά μέσα και μουσεία

The present essay concerns the design of an ephemeral / “pop-up” exhibition, where an excavation site, that of Koutroulou Magoula in Fthiotida, Greece, consists the basic backdrop for the narration of the multiple notions related to the excavation praxis. The main narrative medium is the use of static and moving images that focus on the bodies that interact in an abstractly rendered topos of an archaeological excavation. The composition of these images -the result of a photo-ethnographic research during the excavation of the neolithic site- into narrative sections are connected with textual excerpts of the academic archaeological discourse in the digital part of the proposed exhibition. This audiovisual installation, an alternative and non-object-oriented exhibition of the archaeological process, has the potential to be performed in different settings due to its flexible form and the minimal nature of the architectural and visual elements used. In addition, both the narrative sections of the exhibition’s scenario, as well as the audio-visual material used can be augmented, following, for example, the production of the academic discourse of the ongoing archaeological research.

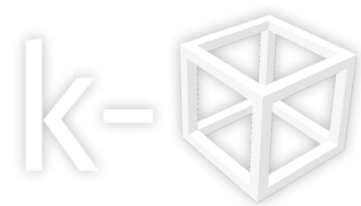
pop-up • ephemeral exhibition • image and archaeology • art and archaeology • excavation • archaeological ethnography • audiovisual media and museums

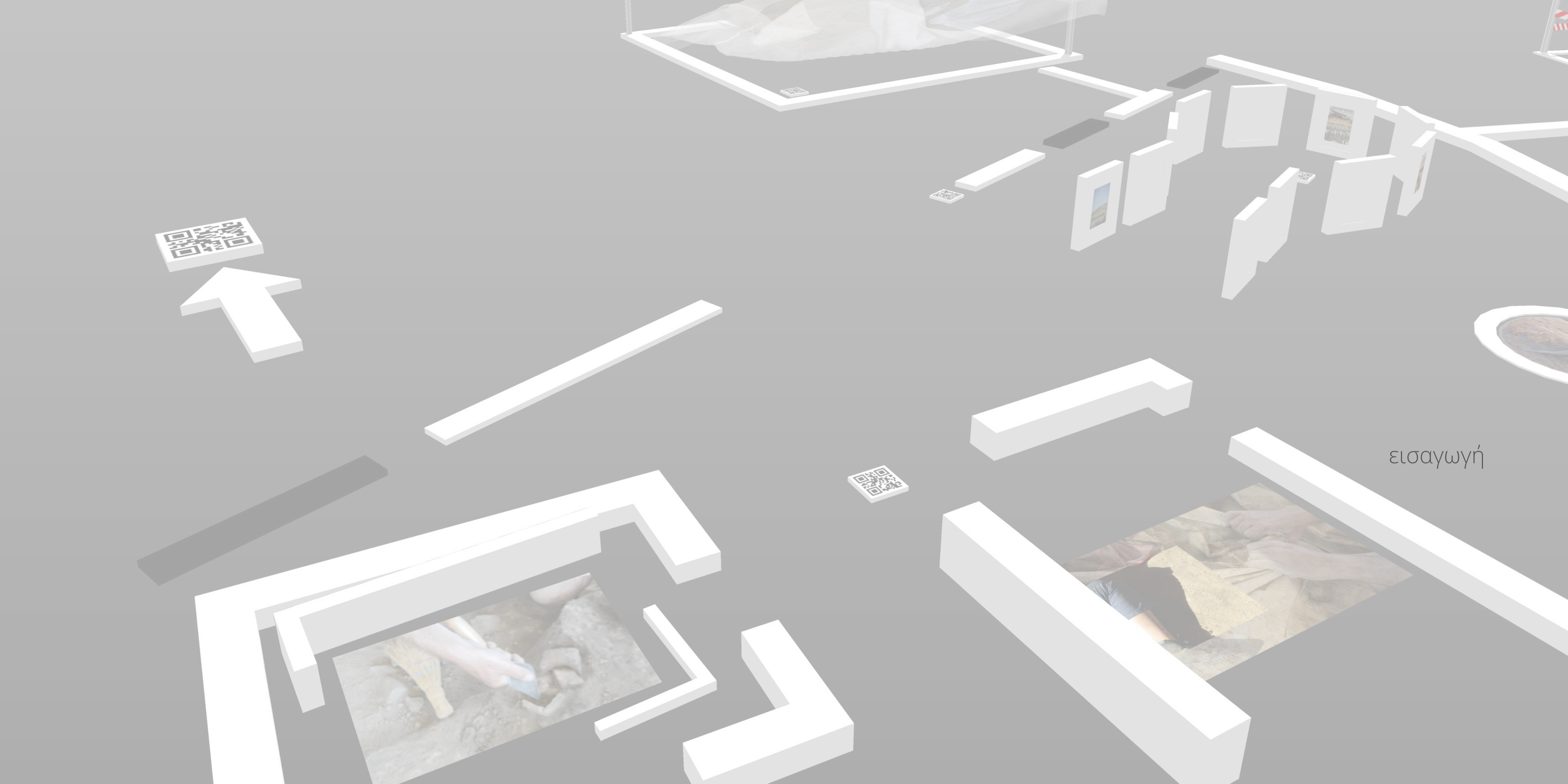
[βασίλη | γιάννη | δημήτρη | ευθύμη | ηλέκτρα | νάσια | νίνα

:

ευχαριστώ]

Εισαγωγή	13
I: Η εικόνα και η ανασκαφική πράξη στο μουσειακό τοπίο	19
I.α Αρχαιολογία και εικόνα	
I.β Μουσείο και εικόνα	
I.γ Μια έκθεση εικόνων της ανασκαφικής πράξης	
II: Οι ανασκαφές στην Κουτρολού ως μελέτη περίπτωσης.....	39
III: Η έκθεση <i>k-box</i>	51
III.α Το εκθεσιακό σενάριο	
III.β Τα εκθεσιακά στοιχεία	
III.β.1 Η διαμόρφωση του «σκηνικού»	
III.β.2 Η διαμόρφωση των «εικόνων»	
III.β.3 Η διαμόρφωση των «λέξεων»	
III.γ Οι αφηγηματικές ενότητες	
III.γ.1 Ο βορράς	
III.γ.2 Η μαγούλα	
III.γ.3 Το κτίριο 1	
III.γ.4 Το κτίριο 2	
III.γ.5 Ο λάκκος	
III.γ.6 Ο θολωτός τάφος	
III.γ.7 Η τομή Ξ15	
III.γ.8 Η τομή Χ16	
III.γ.9 Η εργαλειοθήκη	
Συζήτηση	107
Βιβλιογραφία.....	111

εισαγωγή

Στο *k-box*, μια εφήμερη / “pop-up” έκθεση, ένας ανασκαφικός χώρος, αυτός της Κουτρολού Μαγούλας στη Φθιώτιδα, αποτελεί ένα εικαστικά δομημένο -αλλά με αρχαιολογικά θεμέλια- σκηνικό της επιτέλεσης μιας επαναλαμβανόμενης διαδικασίας καταστροφής, σύνθεσης και αποσύνθεσης.

Πέραν της συζήτησης των αρχαιολογικών δεδομένων που αφορούν τις νεολιθικές, κυρίως, φάσεις ζωής του ανασκαπτόμενου από το 2001 οικισμού, οι δημοσιεύσεις, που έχουν έως τώρα προκύψει από την έρευνα της θέσης, διαπραγματεύονται, ανάμεσα σε άλλα, τις έννοιες της πολυχρονικότητας, των πολυ-αισθητηριακών ποιότητων και του θραυσματικού χαρακτήρα του αρχαιολογικού υλικού. Επιπλέον, καθώς η εθνογραφική προσέγγιση αποτελεί βασικό άξονα του ερευνητικού προγράμματος, παράλληλα με την ανασκαφική διαδικασία επιχειρείται η μελέτη της πρόσληψης της αρχαιότητας από το κοινό, ο σχεδιασμός συλλογικών καλλιτεχνικών δράσεων (όπως η δημιουργία τοπο-ειδικών θεατρικών δρώμενων). Αναπόσπαστο τμήμα αυτών των δράσεων αποτελεί η παραγωγή εικόνων, στο πλαίσιο μίας αρχαιολογικής φωτο-εθνογραφίας, η οποία και έδωσε το έναυσμα για την προσπάθεια εκθεσιακής απόδοσης της αρχαιολογικής διαδικασίας, το ζήτημα που διερευνάται σε αυτήν την εργασία.

Στην παρούσα εργασία παρουσιάζεται ο σχεδιασμός μίας εφήμερης / αναδυόμενης (“pop-up”) έκθεσης, όπου αρχιτεκτονικά στοιχεία δημιουργούν έναν εκθεσιακό / ανασκαφικό χώρο. Στο σκηνικό αυτό, το οποίο λειτουργεί ως ένα δισδιάστατο σκαρίφημα ηθελημένα εκτός κλίμακας, τοποθετούνται σε επιλεγμένα σημεία προβολικά συστήματα που εκθέτουν κινούμενες και στατικές εικόνες «αρχαιολογικών» σωμάτων και των τεχνητών παραφερνάλιών τους. Στα σημεία αυτά κώδικες QR συνδέουν αυτές τις σεναριακά ομαδοποιημένες προβαλλόμενες εικόνες με τον δημοσιευμένο αρχαιολογικό λόγο, ο οποίος παρατίθεται στο ψηφιακό τμήμα της έκθεσης, τον ιστότοπό της.

Στόχος της έκθεσης *k-box* δεν αποτελεί μία εκπαιδευτικού χαρακτήρα ακριβής παρουσίαση των αρχαιολογικών δεδομένων που προέκυψαν από την ανασκαφική πράξη. Η εστίαση γίνεται κυρίως στα σώματα που δρουν σε αυτό το σκηνικό, σε διάλογο με κάποια από τα ακαδημαϊκά κειμενικά θραύσματα. Ταυτόχρονα, αποτελεί μια πειραματική πρόταση απόδοσης του επι-

στημονικού λόγου -μία ελάχιστα δοκιμασμένη προσπάθεια, ιδιαίτερα όσον αφορά το ελληνικό αντικειμενοκεντρικό μουσειακό τοπίο- με τη χρήση ενός εικαστικού λεξιλογίου.

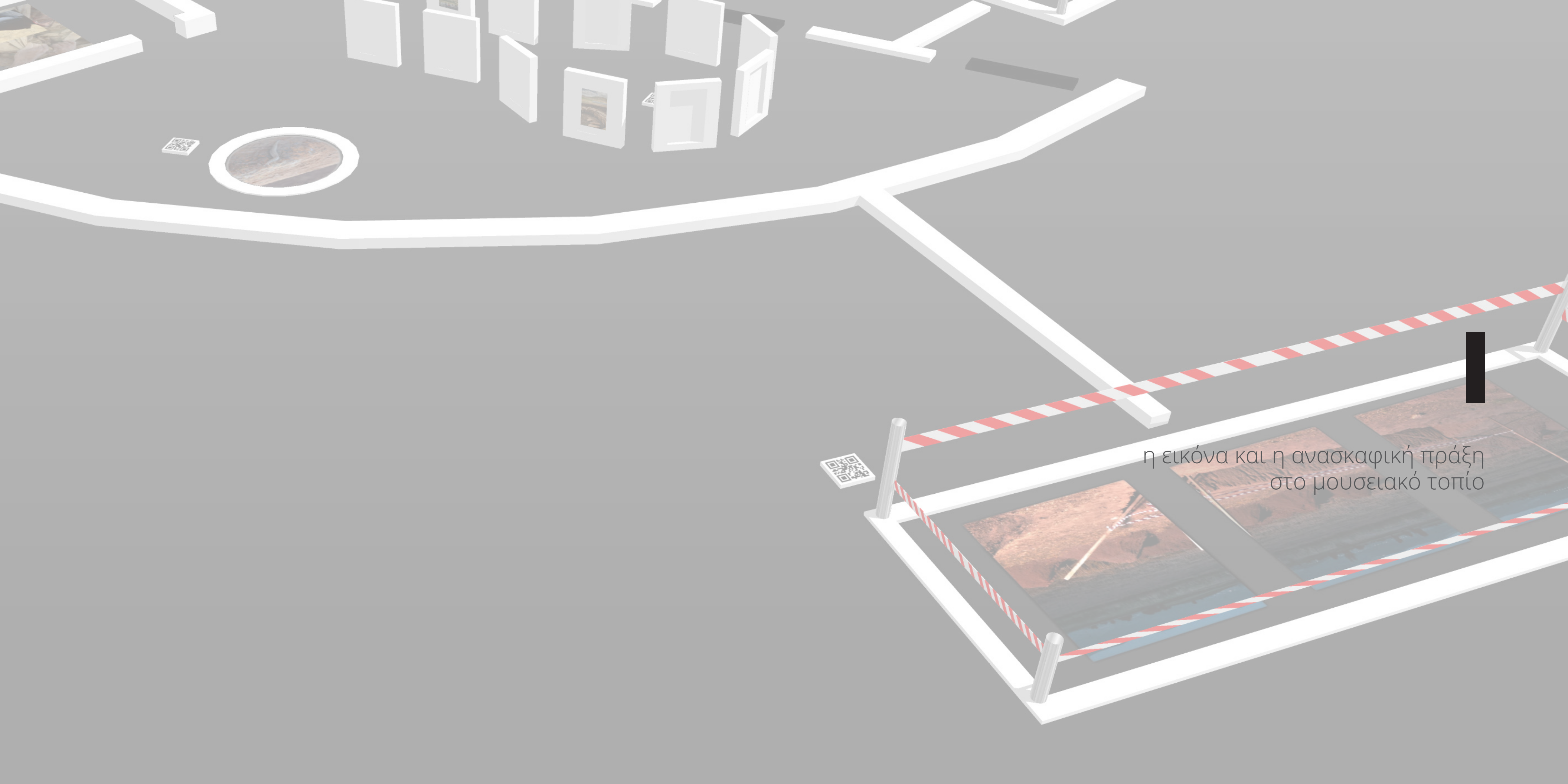
Η εργασία είναι χωρισμένη σε τρία κεφάλαια. Στο Κεφ. I γίνεται μία σύντομη επισκόπηση της σχέσης εικόνας και αρχαιολογίας και της χρήσης των οπτικοακουστικών μέσων στο ελληνικό μουσειακό τοπίο, και ειδικότερα όσο αφορά τις αρχαιολογικές εκθέσεις. Με αφορμή τόσο τις πρόσφατες προσπάθειες σύζευξης του αρχαιολογικού και εικαστικού λόγου, όσο και τη δυναμική των εφήμερων εκθέσεων, εξετάζεται η δυνατότητα κατασκευής εναλλακτικών εκθεσιακών σεναρίων παρουσίασης της ανασκαφικής διαδικασίας με μελέτη περίπτωσης το οπτικοακουστικό υλικό που παράχθηκε στο πλαίσιο της αρχαιολογικής εθνογραφικής έρευνας στην ανασκαφή της Κουτρολού Μαγούλας.

Στο Κεφ. II παρουσιάζεται το ιστορικό των ερευνών στον νεολιθικό οικισμό στην Κουτρολού Μαγούλα και οι βασικοί άξονες του ερευνητικού προγράμματος. Ακολουθεί μια επισκόπηση της έως τώρα δημοσιευμένης επιστημονικής παραγωγής άρθρων και άλλων κειμένων που έχουν προκύψει από τη μελέτη των αρχαιολογικών δεδομένων. Επιπλέον γίνεται αναφορά των υπολοίπων ερευνητικών δράσεων που αποτελούν μέρος του προγράμματος, όπως η δημιουργία θεατρικών δρώμενων με αφορμή το ανασκαφικό έργο και η χρήση της φωτογραφίας ως μεθοδολογικό εργαλείο για μία εθνογραφική αρχαιολογία.

Κάποια από τα βασικά σημεία που προκύπτουν από την παράθεση αυτών των πολυποίκιλων ερευνητικών αποτελεσμάτων, σε σχέση πάντα με το οπτικοακουστικό υλικό το οποίο έχει καταγραφεί κατά την ανασκαφή στην Κουτρολού, αποτελούν τον σκελετό του εκθεσιακού σεναρίου της προτεινόμενης έκθεσης, το οποίο και παρουσιάζεται στο Κεφ. III. Η εφήμερη έκθεση *k-box* διαμορφώνεται σε τρεις αφηγηματικούς άξονες: το «σκηνικό», μέσα στο οποίο προβάλλονται «εικόνες», οι οποίες παραπέμπουν, με ψηφιακά μέσα, σε επιλεγμένες «λέξεις». Ακολουθεί η λεπτομερειακή ανάλυση της διαμόρφωσης των στοιχείων που επιλέχθηκαν για να υποστηρίξουν την έκθεση, τόσο αυτών που αφορούν τον «φυσικό», τρισδιάστατο, χώρο, όσο και αυτών του «ψηφιακού» τμήματος της έκθεσης. Τέλος, με τη μορφή περιήγησης, γίνεται παρουσίαση και ανάλυση των αφηγηματικών εννοτήτων της έκθεσης.

Τέλος, στη συζήτηση συνοψίζονται τα βασικά στοιχεία του εκθεσιακού σεναρίου που προτείνεται και οι δυνατότητες εφαρμογής του εκθεσιακού προγράμματος σε σχέση με την ευέλικτη μορφή του ως μία εφήμερη έκθεση που μπορεί να επιτελεσθεί σε διαφορετικά πλαίσια και με διαφορετικό περιεχόμενο.

η εικόνα και η ανασκαφική πράξη
στο μουσειακό τοπίο

Μία αρκετά έντονη συζήτηση έχει ξεκινήσει τα τελευταία χρόνια αναφορικά με τη σχέση της αρχαιολογίας με την εικόνα και γενικότερα με τα εικαστικά μέσα. Στο Κεφ. Ι παρατίθενται τα βασικά πεδία του προβληματισμού, σύμφωνα με την τρέχουσα βιβλιογραφία και με αφορμή τη φωτο-εθνογραφική έρευνα στην ανασκαφή της Κουτρουλού Μαγούλας. Ταυτόχρονα εξετάζεται η χρήση των οπτικοακουστικών μέσων στο ελληνικό μουσειακό τοπίο, κυρίως όσο αφορά την έκθεση της ανασκαφικής διαδικασίας.

Η εργασία αυτή και τα πρώτα σκαριφήματα της προτεινόμενης έκθεσης (βλ. Κεφ. ΙΙΙ), σχεδιάστηκαν στο πίσω μέρος των πρόχειρων εκτυπώσεων για τη διδακτορική μου διατριβή με θέμα τις πρακτικές προσωπικής κόσμησης στη Νεολιθική Ελλάδα. Σε μία από τις σελίδες αυτές είχε χρησιμοποιηθεί, ως προμετωπίδα ενός κεφαλαίου, η φωτογραφία από τα παροράματα ενός μικρού καταλόγου με νεολιθικά αντικείμενα από το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης· ένα επιπρόσθετο και εκ των υστέρων κολλημένο κομμάτι χαρτιού στο οπισθόφυλλό του. Μία από τις τυπογραφικές διορθώσεις αφορούσε τη λανθασμένη φορά με την οποία είχε εικονισθεί στον κατάλογο ένα νεολιθικό κόσμημα· και προς απόδειξη αυτού, το παρόραμα συνοδευόταν από την ξεφονταρισμένη φωτογραφία του νεολιθικού περιάπτου, αυτή τη φορά με τον σωστό τρόπο ανάρτησής του (Εικ. Ι.1).

Χρησιμοποιώντας αυτό το τυπογραφικό παρόραμα προσπαθούσα να εικονογραφήσω το πρόβλημα της μελέτης των προϊστορικών κοσμημάτων: από τη μία το πώς «ξεφοντάροντας» ένα αρχαιολογικό εύρημα και αντιμετωπίζοντάς το ως μεμονωμένο αντικείμενο μελέτης αγνοούμε σημαντικές συγκείμενες του πληροφορίες και από την άλλη την ευκολία με την οποία προκαθορίζουμε τις συνθήκες παραγωγής και χρήσης του, βασιζόμενοι στις δικές μας προσλαμβάνουσες· πώς οφείλει, για παράδειγμα, να φοριέται ένα κόσμημα ή ότι αυτό αποτελεί εξ ορισμού τμήμα μίας γυναικείας εργαλειοθήκης ωραιοποίησης και μόνο.

Νομίζω πως -πέραν τηςφοράς- είναι ελάχιστες οι διαφορές μεταξύ της εικόνας του ψηφιακού, ξεφονταρισμένου, περιάπτου των παροραμάτων του καταλόγου και του ίδιου του «ζωντανού» αντικειμένου, όπως αυτό εκτίθεται -μαζί με άλλα «ομοειδή» αρχαιολογικά ευρήματα- καρφιστωμένο στο σκούρο φόντο μιας προθήκης στην προϊστορική έκθεση του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης (Εικ. Ι.1)· μια καθαρή -αν εξαιρέσουμε τις ενοχλητικές αντανάκλασεις του γυαλιού- και γενικευμένη εικονοποίηση των πρακτικών κόσμησης στην περιοχή της Μακεδονίας εκτεινόμενη σε ένα τεράστιο γεωγραφικό και χρονολογικό εύρος.

Η επαναπλαισίωση είναι κατά έναν τρόπο και η γενεσιουργός αιτία ύπαρξης των μουσειακών εκθέσεων. Η επαναπλαισίωση και μουσειοποίηση ενός αντικειμένου τις περισσότερες φορές επιτυγχάνεται ή έχει ως απόρροια την αφαίρεση του φόντου του -είτε πρόκειται για ένα νεολιθικό σώμα, είτε για τα πολλαπλά στοιχεία της βιογραφίας του· από την απόρριψή του ανάμεσα στα ερείπια ενός προϊστορικού χωριού έως την ανασκαφική πράξη που συνετέλεσε στην απο-

κάλυψή του.

Καθώς θα ήταν ακατόρθωτο μέσα σε μία προθήκη να υπήρχαν όλες οι παράπλευρες πληροφορίες για κάθε εκτιθέμενο εύρημα -μία μάλλον βαρετή εγκυκλοπαίδεια ακατανόητων λημμάτων και όρων- είναι επιτακτική η ανάγκη αναζήτησης διαφορετικών εκθεσιακών αφηγήσεων· αφηγήσεις, στο σενάριο των οποίων ο μεγαλύτερος ρόλος διανέμεται όχι στα αρχαία αντικείμενα, αλλά στις πολλαπλές εικόνες των συγκείμενών τους, οι οποίες απαλείφονται ή αγνοούνται κατά τη διαδικασία της μουσειοποίησης.

I.α Αρχαιολογία και εικόνα

Αν και η αρχαιολογία θεωρείται η επιστήμη που εμπλέκεται κατ' εξοχήν με τα υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος, έχει εδώ και αρκετά χρόνια αναγνωρισθεί η αδιάρρηκτη πορεία και σχέση της εικόνας με την αρχαιολογική διαδικασία (βλ. Baird 2017, Bohrer 2011, Hamilakis & Ifantidis 2015, McFadyen & Hicks 2020, Nicolae 2016, Shanks 1997, Riggs 2020). Αν και η φωτογραφία χρησιμοποιήθηκε από τα τέλη του 19^{ου} αι., καταρχήν για την αποτύπωση των αρχαιολογικών μνημείων και όχι της ίδιας της ανασκαφικής πράξης και των ερευνητικών της στιγμιότυπων (πρβλ. Hellner 2015, Lyons κ.ά. 2005), πλέον αποτελεί ένα αυτονόητο τμήμα της ανασκαφικής εργαλειοθήκης· ένα μεγάλο εύρος τεχνολογικών μέσων απαθανάτισης του ανασκαφικού έργου που εκτείνεται πέραν της συμβατικής φωτογράφισης σε όλο και περισσότερο πολύπλοκες τεχνικές υψηλής ανάλυσης «αντικειμενικής» και «ρεαλιστικής» καταγραφής των ανασκαφικών εργασιών (φωτογραμμετρικές, ορθοφωτογραφικές και τρισδιάστατες αποτυπώσεις και αναπαραστάσεις, χρήση drones κτλ.).

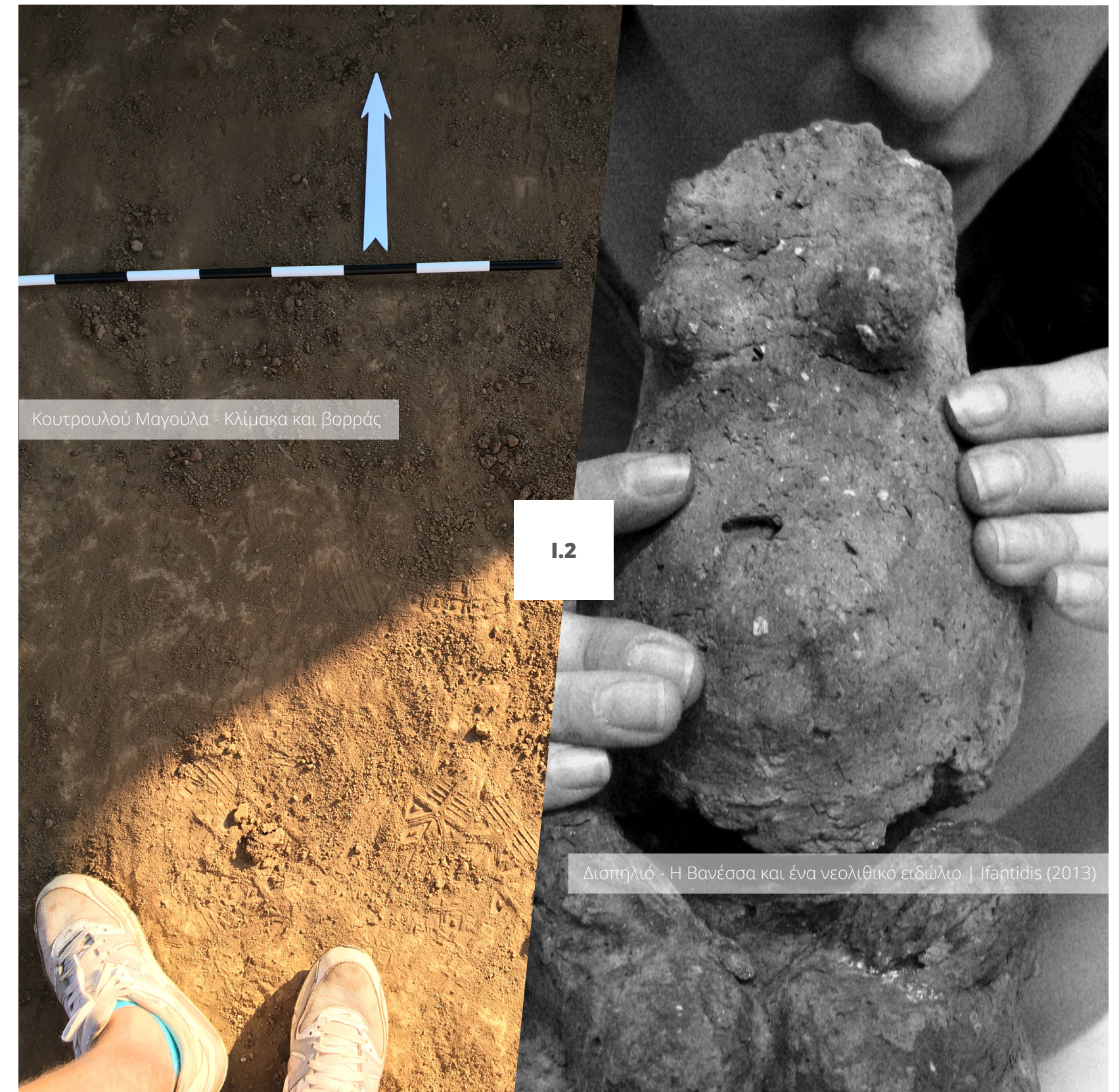
Ούτως ή άλλως, η κυκλοφορία των ιδεών και η επικοινωνία στο πλαίσιο της αρχαιολογικής κοινότητας γίνεται μέσω των εικόνων (Thomas 2008), με τη μετατροπή της υλικότητας του παρελθόντος σε διαγράμματα, σχέδια, φωτογραφίες με στόχο τη διατύπωση ερμηνειών. Στην πραγματικότητα η παραγωγή εικόνων αποτελεί ένα από τα βασικά στοιχεία στην κατασκευή μίας αρχαιολογικής διαδικασίας. Μία πλειάδα «εικόνων» είναι αποθηκευμένες στον «αρχαιολογικό εγκέφαλο», όπως αναφέρει ο αρχαιολόγος / εικαστικός Michaël Jasmin (2011): χάρτες, φωτογραφίες, διαγράμματα, στρωματογραφίες, που αποτελούν την απαραίτητη τράπεζα δεδομένων για

τις όποιες αρχαιολογικές αναλογίες και ερμηνευτικές προσπάθειες αναπαράστασης του παρελθόντος.

Ωστόσο, υπάρχει πολύ μεγάλη συζήτηση για το πόσο «αντικειμενικές» ή «ερμηνευτικές» είναι και πόσο δικαιούνται να είναι αυτές οι απεικονίσεις (Swogger 2000). Σε μια ακαδημαϊκή αρχαιολογική φωτογραφία, όπου ο στόχος είναι η ανάδειξη των μορφολογικών χαρακτηριστικών ενός αντικείμενου ή η «καθαρή» και αχρονική αποτύπωση ενός αρχαιολογικού σκάμματος (Bateman 2005), δύσκολα μπορεί να παρεισφρήσει στο καρτεσιανής λογικής φωτογραφικό κάδρο το ίδιο το υποκείμενο της έρευνας, το βλέμμα του μελετητή. Ένα ενσταντανέ με τα δάχτυλα που στηρίζουν ένα χωρίς βάση αρχαίο αντικείμενο, επομένως, μάλλον δε θα ήταν η πρώτη επιλογή εικονογράφησης ενός αρχαιολογικού άρθρου σε μία ακαδημαϊκή περιοδική επιθεώρηση (Εικ 1.2).

Παρόλα αυτά, τα τελευταία χρόνια, είναι έντονη η ανάγκη πειραματισμού με διαφορετικούς τρόπους αφήγησης στον αρχαιολογικό λόγο (πρβλ. Bailey 2014, Tringham 2020, Van Dyke & Bernbeck 2015) -μια άμεση απόρροια των θεωρητικών εξελίξεων στην αρχαιολογία, η οποία δεν σχετίζεται αποκλειστικά με την αξιολόγηση και μελέτη των πολιτισμικών μεταβολών του παρελθόντος- όπου η εικόνα -με τον γενικευμένο ορισμό της, όχι αποκλειστικά ως φωτογραφία- αποτελεί σημαντικό μεθοδολογικό εργαλείο.

Ενώ η ζεύξη της δημιουργικής φωτογραφίας και εικόνας καθώς και γενικότερα της σύγχρονης τέχνης με την αρχαιολογική διαδικασία δεν είναι ένα καινούργιο πεδίο έρευνας και πειραματισμού, τα τελευταία χρόνια η σχέση αυτή δεν συζητείται αποκλειστικά στο πλαίσιο της -μερικές φορές επιφανειακής- έμπνευσης ή «συνομιλίας» έργων σύγχρονης τέχνης με την αρχαιότητα (και κατά βάση με «αντίστοιχα», αρχαία, «έργα τέχνης»). Αντίθετα, προσανατολίζεται σε εναλλακτικούς τρόπους δημιουργίας υβριδικών μορφωμάτων μεταξύ της αρχαιολογικής πράξης και μιας πληθώρας εικαστικών εκφραστικών μέσων (Εικ. 1.3) (π.χ. Cochrane & Russell 2007, Gheorghiu & Barth 2019, Jasmin 2013, Renfrew 2003, Russell 2013, Russell & Cochrane 2014). Εικαστικοί χρησιμοποιούν αρχαιολογικές τεχνικές για τη δημιουργία των έργων τους (π.χ. Navarro 2014, Vilches 2007), αλλά και αρχαιολόγοι επιχειρούν την επαναδιατύπωση του ακαδημαϊκού λόγου χρησιμοποιώντας εικαστικό λεξιλόγιο (π.χ. Bailey 2017, Gheorghiu 2009, Ifantidis 2015, Jasmin

Marc Dion - Προετοιμασία του έργου Tate Thames Dig [1999] | Φωτ: Tate London - αναπαραγωγή σε Vilches (2007)

I.3

Γαύδος, Καταλύματα - Θεατρική παράσταση [2012] | Θεού & Κορακά (2019)

Ανασκαφή του δείπνου που παρέθεσε στις 23/4/1983 ο εικαστικός Daniel Spoerli [2010] | Demoule (2013)

2011). Σε άλλες περιπτώσεις υπογραμμίζεται η σχέση της αρχαιολογίας με εκφραστικά μέσα, όπως το θέατρο (π.χ. Pearson & Shanks 2001, Θεού 2020, Θεού & Κορακά 2019, Trimmis & Kalogirou 2018). Τέλος, παρατηρείται ότι τα τελευταία χρόνια πληθαίνουν οι εκθέσεις και άλλα εικαστικά δρώμενα τα οποία επικεντρώνονται αποκλειστικά σε αυτή τη σχέση αρχαιολογίας και σύγχρονης τέχνης (π.χ. Bailey & Navarro 2020, Demoule 2013, Holmes & Marta 2017, Moreira κ.ά. 2020, Roelstraete 2013).

Από την άλλη πλευρά, η στενή σχέση της αρχαιολογίας με την ανθρωπολογία αρχίζει εξίσου να επηρεάζει και τη χρήση των οπτικοακουστικών μέσων -της στατικής και κινούμενης εικόνας- στην ανάγνωση της αρχαιότητας, διευρύνοντας τους ερευνητικούς προβληματισμούς και δυνατότητες (πρβλ. Morgan 2014, Van Dyke 2006). Η αρχαιολογική εικονοποίηση πλέον δεν αφορά μόνο την ίδια την ανασκαφική πράξη, δεν περιορίζεται στην ευκρινή καταγραφή των αρχαιολογικών δεδομένων ή τη ρεαλιστική αποτύπωση των μνημείων.

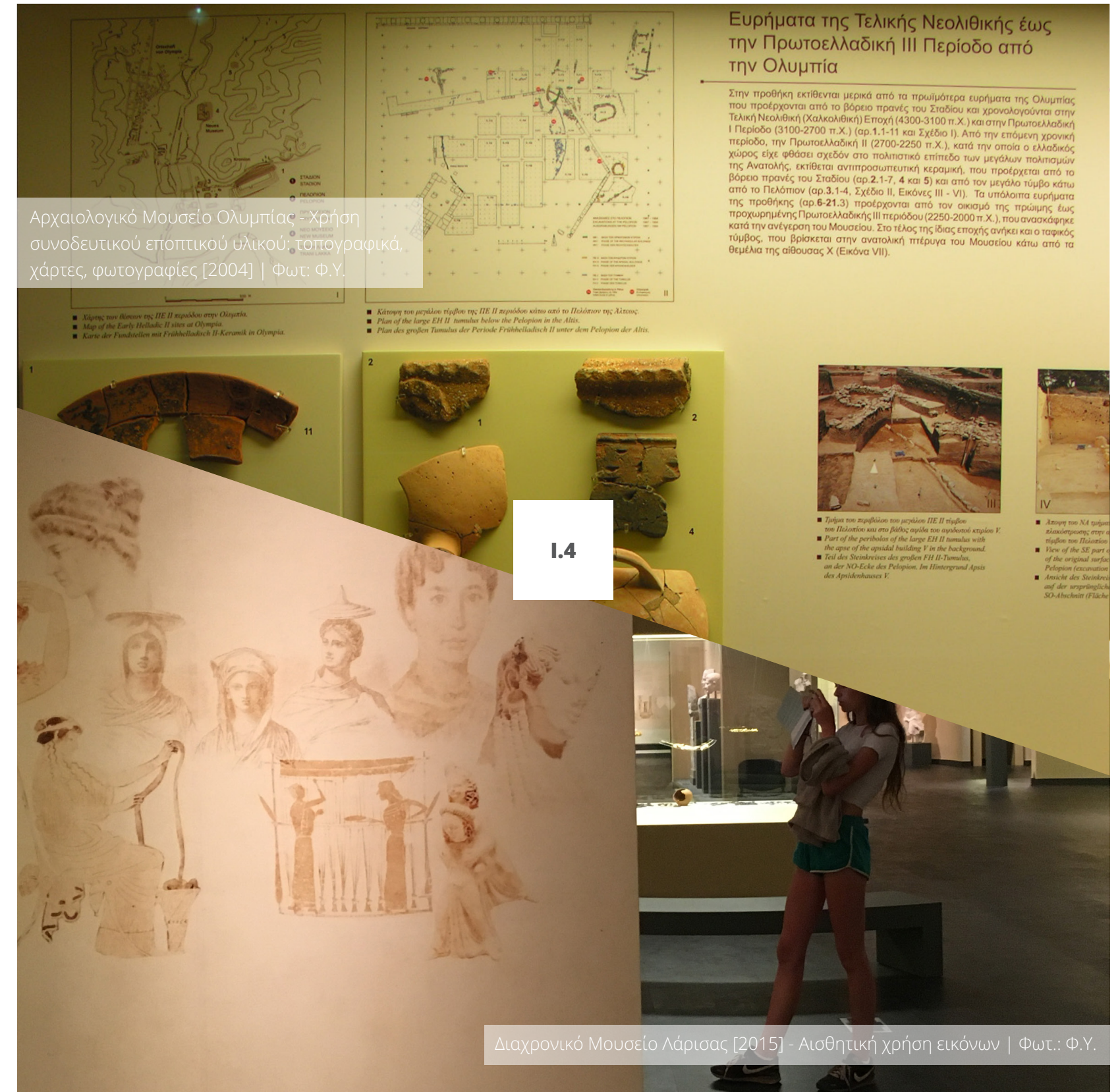
Ένα ιδιαίτερο πεδίο, όπου η χρήση της εικόνας είναι θεμελιώδης, είναι η αρχαιολογική εθνογραφία (Castañeda & Matthews 2008, Edgeworth 1991, 2006, Hamilakis 2011, Hamilakis & Anagnostopoulos 2009, Kyriakidis & Anagnostopoulos 2015, Mármol Martínez 2017, 2019). Στόχος της είναι η αναγνώριση ότι η μελέτη του παρελθόντος δεν περιορίζεται στις αρχαιολογικές ταξινομήσεις του υλικού πολιτισμού αλλά αφορά και την παραγωγή και κατανάλωσή του στο σύγχρονο κοινωνικό πλαίσιο, παράλληλα με την ανάπτυξη, τις τελευταίες δεκαετίες, της δημόσιας αρχαιολογίας και της αρχαιολογίας της κοινότητας. Εδώ και πάλι, αλλά με άλλη έμφαση τίθεται το ζήτημα ότι οι φωτογραφικές εικόνες δεν είναι αναπαραστάσεις του «κόσμου εκεί έξω», όπως έχει αναγνωριστεί από καιρό (βλ. ενδεικτικά Berger 1972, Sontag 1977, Walden 2005). Η κάμερα επιτρέπει και περιορίζει τον φωτογράφο να καταγράψει μια κατάσταση για να παράγει εικόνες, πλούσιες σε πληροφορίες και συσχετισμούς. Ο αρχαιολογικός τόπος, επομένως, πάντα αποτελεί ένα -ενσυνείδητα ή μη- πολυχρονικό σκηνικό, στο οποίο υπάρχουν πολλοί και διαφορετικοί θεατές και ηθοποιοί, η εικονοποίηση των οποίων μπορεί να αναδείξει εξίσου πολλές και διαφορετικές πτυχές της αρχαιολογικής πράξης και να ανασύρει, κατά συνέπεια, συνειρμούς και νοήματα (πρβλ. Barthes 1981).

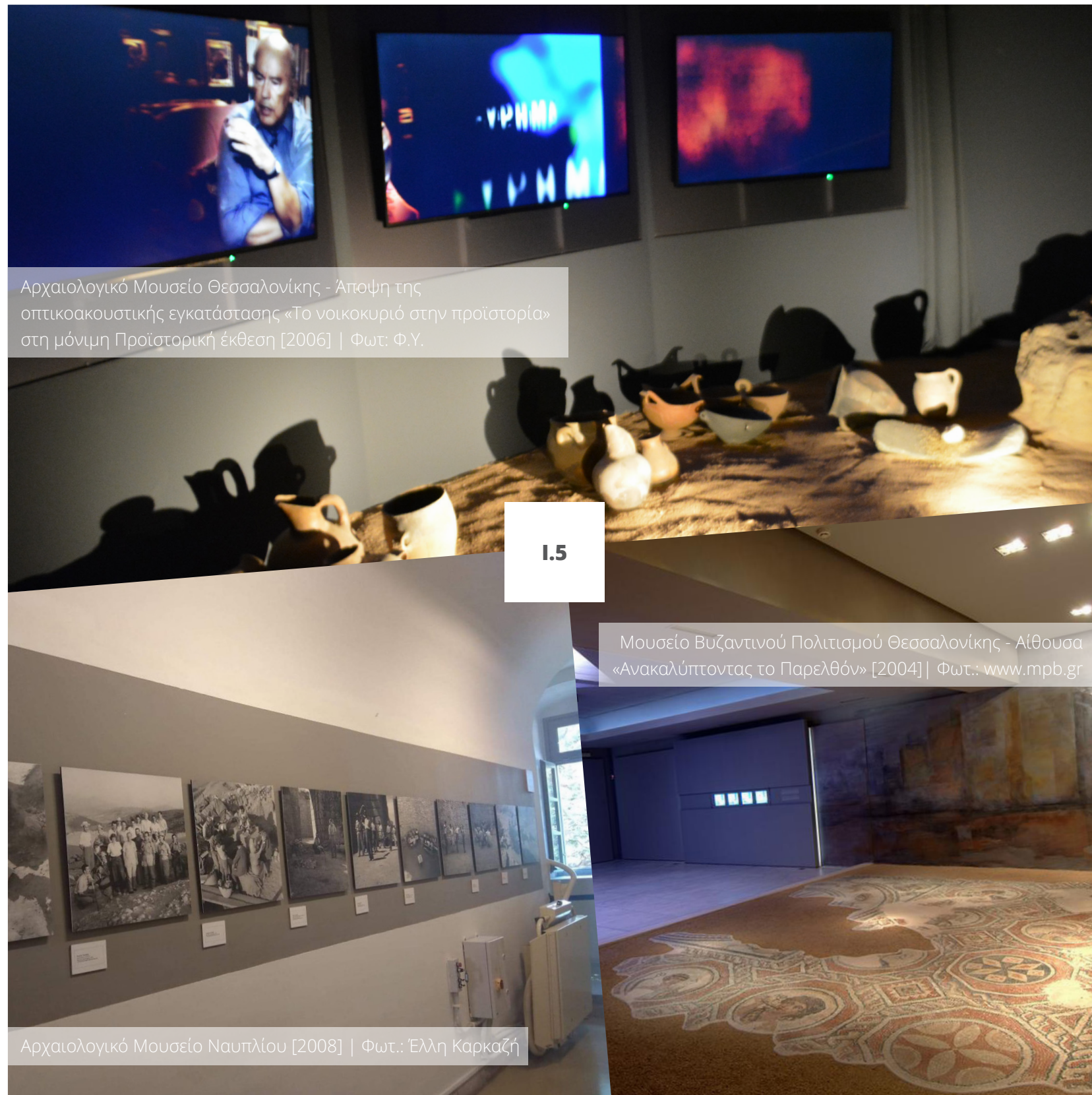
Ι.β Μουσείο και εικόνα

Σχεδόν κατά κανόνα, στα μουσεία -αλλά και στις εκθέσεις που συνεχίζουν την παράδοσή τους- κυρίαρχο ρόλο παίζουν τα αντικείμενα μιας συλλογής και έχει επανειλημμένα επισημανθεί ότι η εμπειρία του επισκέπτη είναι κυρίως οπτική. Ακόμη και αν τα αντικείμενα της συλλογής είναι τρισδιάστατα και τοποθετούνται εκεί λόγω των τεκμηρίων που σχετίζονται με τη υλικότητά τους, καθώς τοποθετούνται σε προθήκες μακριά από κάθε δυνατότητα ποικίλης αισθητηριακής αλληλεπίδρασης με τον επισκέπτη, χάνουν την υλικότητά τους και μετατρέπονται σε εικόνες του εαυτού τους (Χουρμουζιάδη 2017, 173-90). Πέρα όμως από τα αντικείμενα μιας συλλογής αυτά καθαυτά, και το συνοδευτικό «εποπτικό» υλικό, κατά κανόνα, η έκθεση συντίθεται από επιπλέον εικόνες με τη μορφή, φωτογραφιών, σχεδίων, χαρτών, γραφιστικών συνθέσεων κτλ. Έτσι θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι μία έκθεση, συνήθως, απαρτίζεται από «εικόνες».

Ωστόσο, αυτή η χρήση της εικόνας στα μουσεία δεν έχει μελετηθεί πλήρως (πρβλ. Edwards & Lien 2014, Edwards & Morton 2015, Stylianiou-Lambert & Bounia 2012), ιδιαίτερα δε όσο αφορά αρχαιολογικές εκθέσεις. Η χρήση γενικότερα των οπτικοακουστικών μέσων αλλά και η αναφορά στις διαδικασίες παραγωγής των εκθεμάτων και το πώς παρουσιάζεται ο επιστημονικός λόγος σε μία έκθεση συνεχίζουν να χαρακτηρίζονται -με ελάχιστες εξαιρέσεις- από μια στατική αντίληψη στο ελληνικό αρχαιολογικό μουσείο (Χουρμουζιάδη 2006), όπου το κυρίαρχο στοιχείο είναι το αρχαίο αντικείμενο (Εικ. Ι.4): η εικόνα συνήθως χρησιμοποιείται ως ένας τρόπος επαναπλαισίωσης ή αναπαράστασης της χρήσης ενός ευρήματος, διαμορφωμένη με αισθητικούς όρους ως τμήμα ενός συνοδευτικού υποστηρικτικού εποπτικού υλικού ενώ οι αναφορές τόσο στη διαδικασία παραγωγής και μελέτης του εκάστοτε εκθέματος είναι περιορισμένες, με αποτέλεσμα την κυριαρχία μίας ερμηνευτικής πρότασης, αποδοσμένης -ως επί το πλείστον- κειμενικά, με τη μορφή «επεξηγηματικών» λεζάντων.

Ιδιαίτερα όσο αφορά την παρουσίαση της πρωτογενούς και δευτερογενούς διαδικασίας παραγωγής του εκθέματος, όπως αποτελεί -στην περίπτωση των αρχαιολογικών μουσείων- η ανασκαφική διαδικασία και η μελέτη του υλικού, οι «εικόνες» που χρησιμοποιούνται στο ελληνικό μουσειακό τοπίο είναι ελάχιστες (βλ. Χουρμουζιάδη 2006: 181-207). Σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις των μόνιμων εκθέσεων στα ελληνικά αρχαιολογικά μουσεία υπερτερεί η ανάγκη προβολής των αρχαίων αντικειμένων, αισθητικά διαχωρισμένα άλλοτε με χρονολογικούς όρους

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης - Άποψη της οπτικοακουστικής εγκατάστασης «Το νοικοκυριό στην προϊστορία» στη μόνιμη Προϊστορική έκθεση [2006] | Φωτ: Φ.Υ.

I.5

Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού Θεσσαλονίκης - Αίθουσα «Ανακαλύπτοντας το Παρελθόν» [2004] | Φωτ.: www.mpb.gr

Αρχαιολογικό Μουσείο Ναυπλίου [2008] | Φωτ.: Έλλη Καρκαζή

-συνεχίζοντας την παράδοση των αρχών του 20^{ου} αι. (βλ. Gazi 2008)- και άλλοτε ως συνθέσεις που αναφέρονται σε ανθρώπινες δραστηριότητες.

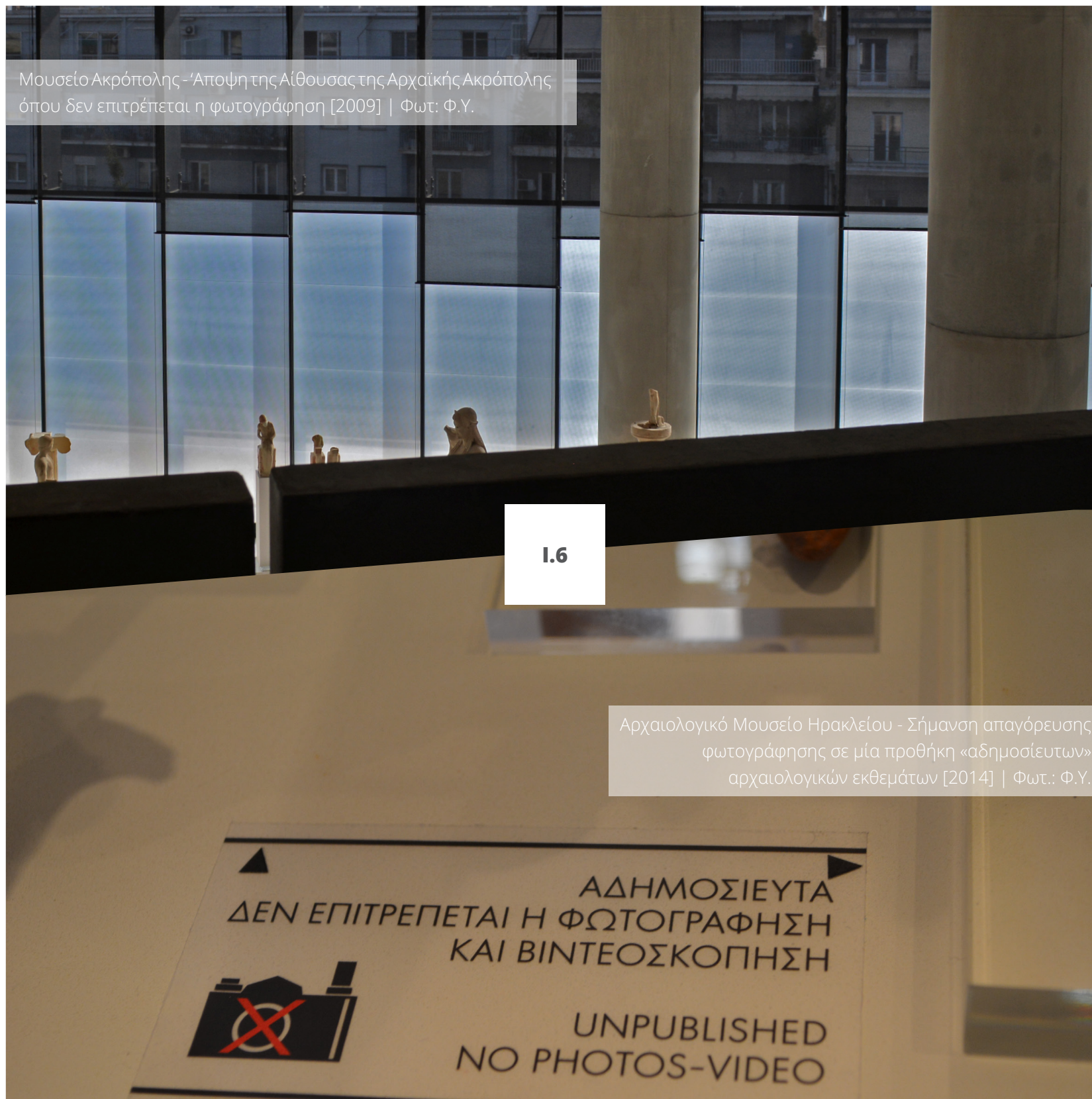
Η μόνη ίσως εξαίρεση αποτελεί μία οπτικοακουστική εγκατάσταση στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης (Εικ. I.5), όπου σε ένα τμήμα της προϊστορικής έκθεσης προβάλλεται (σε τρεις οθόνες) ένα βίντεο στο οποίο προϊστοριολόγοι συζητούν την έννοια του νεολιθικού σπιτιού, από την ανασκαφή έως την ερμηνεία του. Αν και εδώ ήταν προαπαιτούμενη η ύπαρξη μίας συγκεκριμένης σεναριακής δομής, δεν είναι ορατή κάποια οργανική σύνδεση αυτών των «εικόνων» με την υπόλοιπη έκθεση. Σε άλλες περιπτώσεις, η ύπαρξη ψηφιακών «εικόνων» της αρχαιολογικής πράξης είναι ακόμη περισσότερο αποκομμένες σεναριακά από το εκθεσιακό πρόγραμμα: φωτογραφίες παλαιών ανασκαφών στον προθάλαμο του Αρχαιολογικού Μουσείου του Ναυπλίου, οι οποίες είναι ενδιαφέρουσες μάλλον εξαιτίας της παλαιότητάς τους ή τα σχεδόν διακριτικά βίντεο (ένα από τα οποία αφορά τη συντήρηση ενός πήλινου αγγείου) στην τελευταία αίθουσα του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού Θεσσαλονίκης -με τίτλο «Ανακαλύπτοντας το παρελθόν»- που μοιάζουν παράταιρα σε σχέση με το ψηφιδωτό που επιβάλλεται λόγω των μεγάλων του διαστάσεων στον χώρο.

Την ίδια στιγμή (Εικ. I.6), στα μεγαλύτερα αρχαιολογικά μουσεία της χώρας, όπως το Εθνικό Αρχαιολογικό, το Μουσείο Ακρόπολης ή το Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου, δεν χρησιμοποιείται καμία «εικόνα» που να αναφέρεται στις διαδικασίες αποκάλυψης, μελέτης και ερμηνείας των εκτιθέμενων συλλογών τους, αλλά και γενικότερα η χρήση οποιουδήποτε οπτικοακουστικού μέσου είναι φειδωλή· ούτως ή άλλως, στα περισσότερα από αυτά υπάρχει η επιβολή απαγόρευσης δημιουργίας οποιασδήποτε «εικόνας» από τους επισκέπτες τους.

Στο σύγχρονο παγκόσμιο μουσειακό τοπίο, ωστόσο, πλέον υπογραμμίζεται τόσο η ανάγκη ανάδειξης της πολλαπλότητας των ερμηνειών που μπορούν να αποδοθούν στην αρχαιότητα, όσο και της χρήσης των -πλέον εύκολα διαθέσιμων- ψηφιακών εκθεσιακών μέσων όχι ως ένας τρόπος εντυπωσιασμού του επισκέπτη (πρβλ. Χουρμουζιάδη 2017) αλλά ως μία άρρηκτα συνδεδεμένη με ένα εκθεσιακό σενάριο πειραματική προσπάθεια (Haller 2018, Mandelli 2019, Nielsen 2017).

Οι τρόποι με τους οποίους η στατική και κινούμενη εικόνα μπορεί να συνεισφέρει ως το βασικό

αφηγηματικό εργαλείο στην εκθεσιακή σύνθεση περί παρελθόντος είναι πολλαπλοί. Πέρα από το περιεχόμενό τους, η εικαστική συμβολή τους, η συναισθηματική διέγερση που μπορούν να προκαλέσουν, καθώς και η υπέρβαση χρονολογικών και τοπικών ορίων είναι λίγα μόνο στοιχεία που καθιστούν τη χρήση τους εξίσου σημαντική με αυτήν των «αυθεντικών» αρχαιολογικών αντικειμένων.

Επομένως, στην εργαλειοθήκη κατασκευής ενός εκθεσιακού σεναρίου για μια ανασκαφή, έναν αρχαιολογικό χώρο, ή για τις πολλαπλές και συχνά αντικρουόμενες δυναμικές που χαρακτηρίζουν την παρουσίαση του παρελθόντος, η εικόνα -στο εκάστοτε εκθεσιακό σενάριο- δε θα μπορούσε να αποτελεί απλώς ένα συνοδευτικό εποπτικό υλικό στις αφηγήσεις μας.

1.γ Μία έκθεση εικόνων της ανασκαφικής πράξης

Η προσωπική μου ενασχόληση με την «αρχαιολογική» εικόνα (Εικ. 1.7) ξεκίνησε ύστερα από την πειραματική αποτύπωση της ανασκαφικής διαδικασίας στον νεολιθικό οικισμό του Δισπηλιού Καστοριάς κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών και διδακτορικών σπουδών μου στην προϊστορική αρχαιολογία. Η δουλειά αυτή σχετιζόταν με την εισαγωγή μιας περισσότερο υποκειμενικής / ερμηνευτικής ματιάς στη φωτογραφική τεκμηρίωση του αρχαιολογικού υλικού, αλλά και με την αποτύπωση των ίδιων των υποκειμένων της αρχαιολογικής έρευνας, στην ανάπτυξη της σχέσης τους με το υλικό αυτό και μεταξύ τους, πάντα μέσα στο πλαίσιο της συστηματικής προσπάθειας προσέγγισης του παρελθόντος [www.visualizingneolithic.com]. Η εργασία αυτή οδήγησε στην έκδοση ενός φωτογραφικού βιβλίου, μια από τις πρώτες προσπάθειες σύζευξης της αρχαιολογικής πράξης με τη δημιουργική φωτογραφία (Ifantidis 2013).

Στη συνέχεια, οι πειραματισμοί αυτοί, εμπλουτισμένοι θεωρητικά από τις αρχές της αρχαιολογικής εθνογραφίας, επαναλήφθηκαν σε άλλα ερευνητικά πλαίσια. Στην περίπτωση της Αθηναϊκής Ακρόπολης, η δημιουργία ενός διαδικτυακού φωτο-ιστολογίου (2009-σήμερα), του "The Other Acropolis" [www.theotheracropolis.com], λειτουργεί ως μια εναλλακτική περιήγηση με βασικό ερευνητικό ζητούμενο την εστίαση στις πολυχρονικές και πολυαισθητηριακές ιδιότητες ενός έντονα συμβολικά φορτισμένου αρχαιολογικού μνημείου (Hamilakis & Ifantidis 2013, 2015). Στην ανασκαφή του Ιερού του Ποσειδώνα στην Καλαυρεία του Πόρου, μιας θέσης της

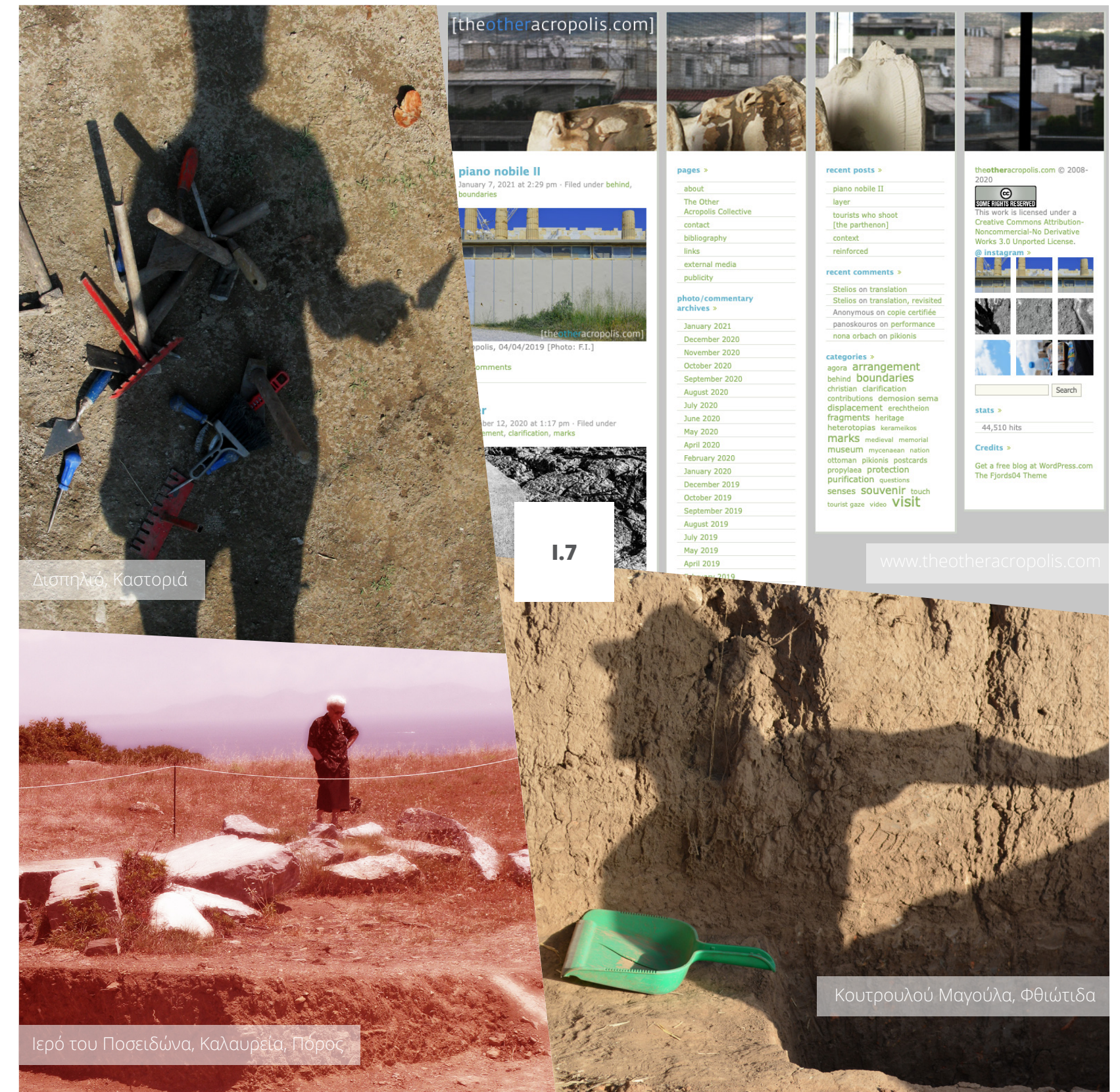
Κλασικής περιόδου (Hamilakis, Anagnostopoulos & Ifantidis 2009, Hamilakis & Ifantidis 2016) καθώς και σε αυτήν της νεολιθικής Κουτρολού Μαγούλας στη Φθιώτιδα (2017-2019), βασικό ζητούμενο δεν αποτελούσε μόνο η καταγραφή της ανασκαφικής διαδικασίας, αλλά και η πρόσληψη της αρχαιότητας από το κοινό και από τα ίδια τα ερευνητικά υποκείμενα (βλ. Κεφ. II) [www.kalaureiainthepresent.org].

Στους παραπάνω πειραματισμούς εικονοποίησης της αρχαιολογίας και της αρχαιότητας η αφορμή δεν ήταν η τελική ένταξη του υλικού που προέκυψε σε ένα εκθεσιακό πλαίσιο, αλλά η αναζήτηση εναλλακτικών τρόπων αρχαιολογικής συγγραφής. Επιπλέον, και ιδιαίτερα όσο αφορά τις περιπτώσεις του Δισπηλιού και της Κουτρολού -δύο ανασκαφικά σκηνικά-, η εικονοποίηση της ανασκαφικής πράξης είχε χαρακτήρα αυτοαναφορικό· αποτελούσε μία, εκ των έσω, αυτοεθνογραφική διαδικασία (πρβλ. Harrison & Schofield 2009) με υβριδικά αποτελέσματα: την καταγραφή μίας θέσης και των χαρακτηριστικών της από τον ίδιο τον (επιστημονικό) παραγωγό τους με μία εικαστική οπτική, η οποία, αρκετές φορές, απομακρύνεται από την ακραιφνή (και επιστημονική) αποτύπωση των αρχαιολογικών δεδομένων.

Από την άλλη πλευρά, αυτές οι πολυχρονικές και ετεροτοπικές ποιότητες ενός παράξενου εφήμερου σκηνικού, όπως είναι η αρχαιολογική ανασκαφή, μία επαναλαμβανόμενη πράξη με σενάριο αρκετά γνωστό σε έναν ηθοποιό / ερευνητή του, σπάνια αποδίδονται εκθεσιακά. Όπως επίσης, γενικότερα, ο όποιος μουσειακός λόγος του περιορίζεται σε λεζαντικού τύπου ταξινομήσεις και ορολογίες, ατάκες που βρίθουν, μάλλον ακατανόητης, ορολογίας.

Τέλος, είναι εύκολα ορατή η μικρή παρουσία τόσο των -με την ευρεία έννοια- «εικόνων», γενικότερα, και, ειδικότερα, της ανασκαφικής διαδικασίας και της πρόσληψης της αρχαιότητας, όσο και των εναλλακτικών εικαστικά επεξεργασμένων αφηγήσεων στο ελληνικό μουσειακό τοπίο.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις αποτελούν την αφορμή για την προσπάθεια συγκρότησης ενός θεωρητικού και μεθοδολογικού πλαισίου και την πειραματική κατασκευή εκθεσιακών σεναρίων προς παρουσίαση της ανασκαφικής πράξης. Στην προσπάθεια αυτή επιλέγεται το εικονογραφικό υλικό που σχετίζεται με την ανασκαφή της Κουτρολού Μαγούλας -ενός προγράμματος που βρίσκεται σε δυναμική εξέλιξη- για τη δημιουργία ενός εκθεσιακού σεναρίου με βασικό αφηγηματικό εργαλείο τη στατική και κινούμενη εικόνα -σε αντίθεση με την αντικειμενοκεντρική

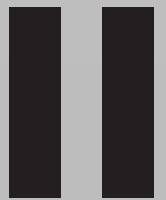
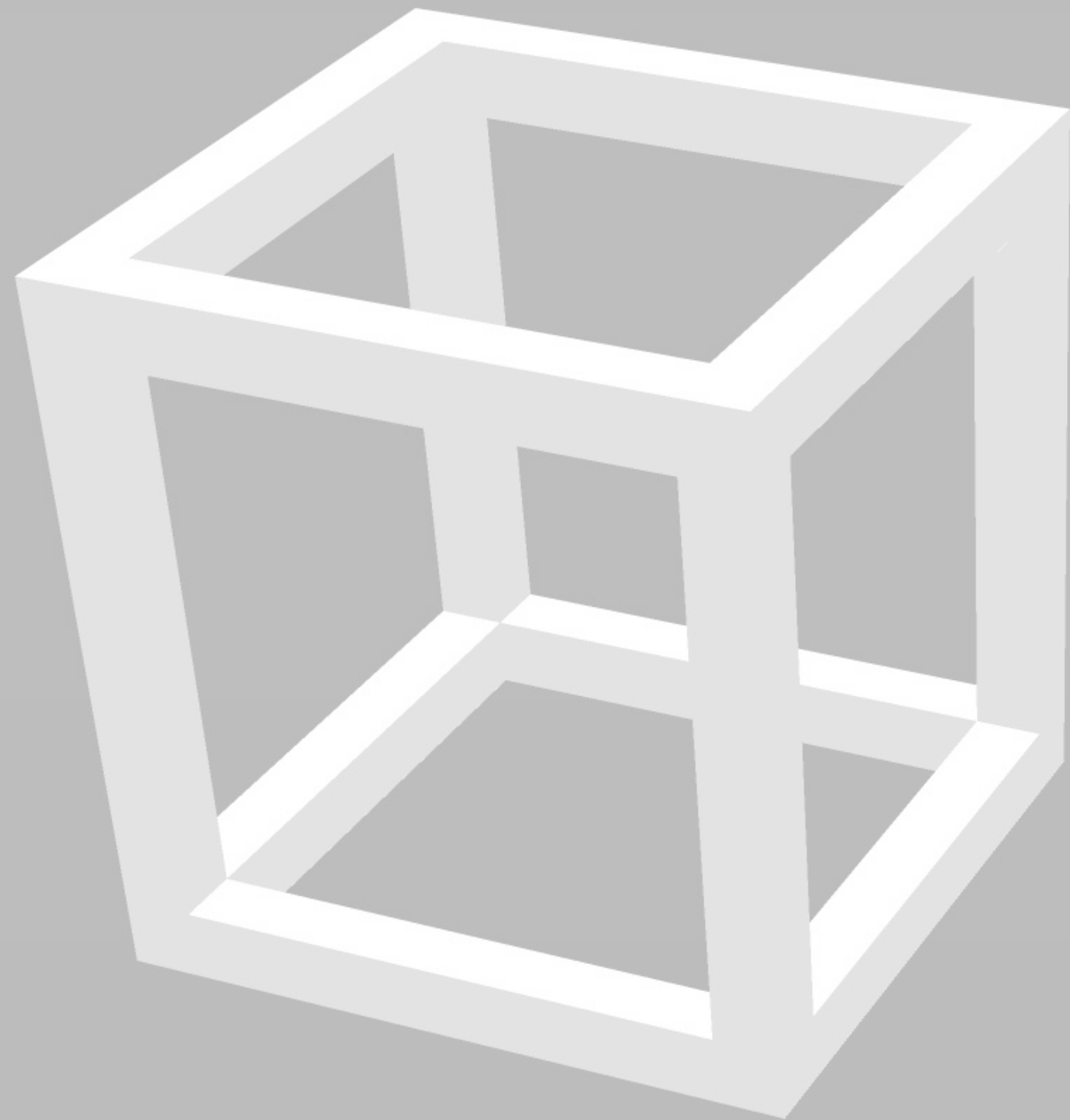

παράδοση των ελληνικών αρχαιολογικών εκθέσεων.

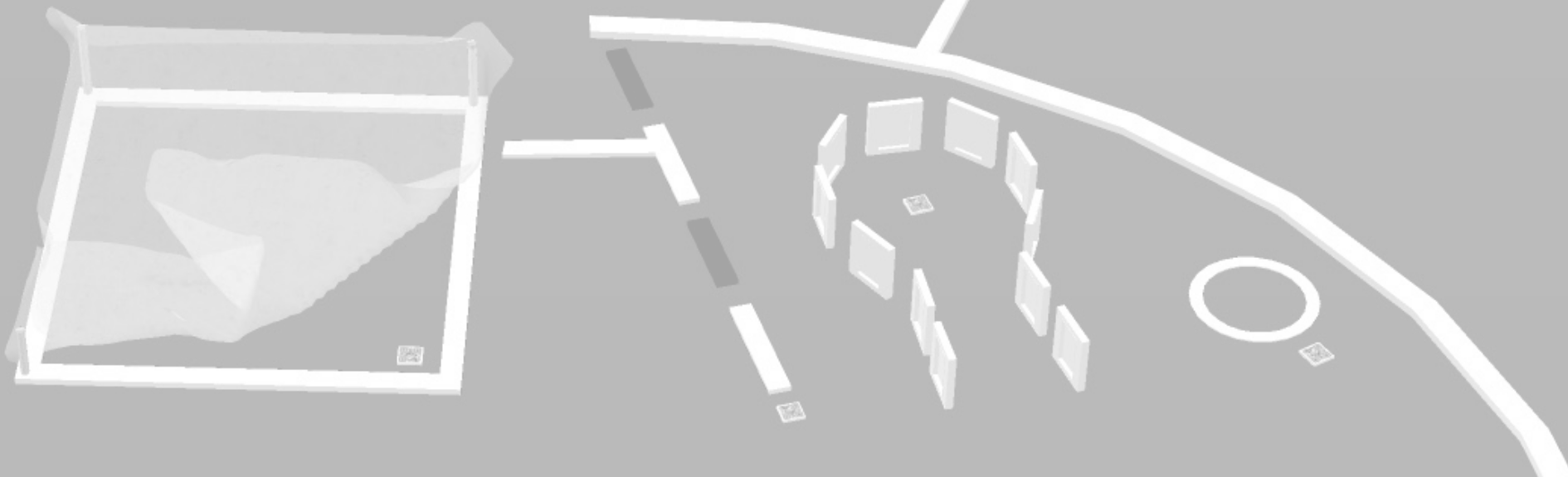
Το σενάριο αυτό διαμορφώνεται στο ευέλικτο σχήμα των εφήμερων εκθέσεων, γνωστές στη βιβλιογραφία ως “pop-up”, «αναδυόμενες», εκθέσεις (Best 2021). Ξεκινώντας από το 2000 και έπειτα ως δράσεις εμπορικού (καταστήματα, εστιατόρια κτλ.) και καλλιτεχνικού χαρακτήρα κατασκευής εφήμερων εκθεσιακών χώρων, οι “pop-up” εκθέσεις αρχίζουν να εμφανίζονται και στο μουσειακό τοπίο, ως εναλλακτικοί τρόποι προσέγγισης του κοινού, συχνά με την ενεργή συμμετοχή του, στο πλαίσιο π.χ. της δημόσιας αρχαιολογίας / αρχαιολογίας της κοινότητας (Peacock 2018).

Η διαφοροποίησή τους σε σχέση με τις περιοδικές μουσειακές εκθέσεις έγκειται, αφενός, στη λογική της γρήγορης και με λίγα μέσα δημιουργίας τους, συχνά με τη συνδρομή του κοινού (Grant 2015) σε έναν οποιοδήποτε χώρο και, αφετέρου, στο ότι αποτελούν ένα είδος κριτικής του κατεστημένου του μουσειακού τοπίου (Giordano 2013).

Στην περίπτωση της ανασκαφής μίας αρχαιολογικής θέσης, το σχήμα αυτό αποκτά μεγαλύτερη βαρύτητα. Δίνεται η ευκαιρία να συζητηθεί το πώς και αν είναι δυνατόν ένας ιδιαίτερος χώρος, όπως μία ανασκαφή, να μεταφερθεί -και κυριολεκτικά να «ξεπακεταριστεί»- ως ένα «σκηνικό» με τα εφήμερα θεμέλιά του να εδράζονται σε έναν οποιοδήποτε χώρο και κατά πόσο κάποιες «εικόνες» της ανασκαφικής πράξης μπορούν να συνδεθούν εικαστικά με τις «λέξεις» της ακαδημαϊκής παραγωγής.

οι ανασκαφές στην κουτρολού
ως μελέτη περίπτωσης

Το Κεφ. II αφορά τις ανασκαφές στην Κουτρουλού Μαγούλα, την αρχαιολογική θέση η οποία αποτελεί τη μελέτη περίπτωσης για την εκθεσιακή πρόταση. Παρουσιάζεται το ιστορικό των ερευνών στον νεολιθικό οικισμό και οι βασικοί άξονες του ερευνητικού προγράμματος και γίνεται επισκόπηση της έως τώρα δημοσιευμένης επιστημονικής παραγωγής που έχει προκύψει από τη μελέτη των αρχαιολογικών δεδομένων και των υπολοίπων δράσεων. Μία από τις δράσεις αυτές αφορά στην παραγωγή οπτικοακουστικού υλικού στο πλαίσιο της αρχαιολογικής εθνογραφίας, η οποία αποτελεί έναν από τους βασικούς άξονες του ερευνητικού προγράμματος των ανασκαφών στην Κουτρουλού· το υλικό αυτό, σε συνδυασμό με κάποια από τα βασικά σημεία που προκύπτουν από τα έως τώρα δημοσιευμένα αποτελέσματα της αρχαιολογικής έρευνας, θα διαμορφώσει τον σκελετό της προτεινόμενης έκθεσης, ο οποίος αναλύεται στο Κεφ. III.

Η Κουτρουλού Μαγούλα βρίσκεται στο νοτιοδυτικό άκρο της Θεσσαλικής πεδιάδας, 2,5 χλμ. νότια του Νέου Μοναστηρίου, στη Φθιώτιδα, και κοντά στο χωριό Βαρδαλή (Εικ. II.1). Η έρευνα στη θέση ξεκίνησε το 2001, ως ερευνητικό πρόγραμμα της αρχαιολογικής υπηρεσίας, από την τότε 14^η Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων (Κυπαρίσση-Αποστολικά 2003). Το 2009 ξεκίνησε το «Πρόγραμμα Αρχαιολογίας και Εθνογραφικής Αρχαιολογίας στην Κουτρουλού Μαγούλα» στο πλαίσιο της συνεργασίας του Υπουργείου Πολιτισμού (και συγκεκριμένα της Εφορείας Αρχαιοτήτων Φθιώτιδας και Ευρυτανίας και της Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας και Σπηλαιολογίας) με το Πανεπιστήμιο του Southampton (Hamilakis κ.ά. 2012, Κυπαρίσση-Αποστολικά & Χαμηλάκης 2013) υπό την αιγίδα της Βρετανικής Σχολής Αθηνών. Από το 2017 ξεκίνησε μία νέα συνεργασία μεταξύ της Εφορείας Αρχαιοτήτων Φθιώτιδας και Ευρυτανίας, του Jukowsky Institute for Archaeology and the Ancient World του Πανεπιστημίου του Brown, του Πανεπιστημίου του Liverpool (όσο αφορά το 2017) και του University College London (από το 2018 έως σήμερα) (Hamilakis κ.ά. 2017).

Ανάμεσα στους στόχους του ερευνητικού προγράμματος (Hamilakis κ.ά. 2017, 82, Κυπαρίσση-Αποστολικά & Χαμηλάκης 2015, 969) είναι η κατανόηση της υλικής και κοινωνικής ζωής κατά τη διάρκεια της Μέσης Νεολιθικής περιόδου, η οποία είναι η κύρια φάση κατοίκησης της θέσης, αλλά και η εφαρμογή, στο ευρύτερο πλαίσιο της δημόσιας αρχαιολογίας, μιας αρχαιολογικής εθνογραφίας (Hamilakis 2011), η οποία καταγράφει και αναλύει τη σχέση των κατοίκων με την ανασκαφή καθώς και την πολυδιάστατη σημασία της αρχαιολογικής θέσης ως «ένας χώρος επικοινωνίας και ενσώματης επαφής με την υλικότητα, τους διαφορετικούς χρόνους και την ετερότητα» (Κυπαρίσση-Αποστολικά & Χαμηλάκης 2013, 973).

Για την επίτευξη των παραπάνω, αλλά και με στόχο την πλήρη μελέτη και δημοσίευση του αρχαιολογικού υλικού των προηγούμενων ετών (2001-2008), σχεδιάστηκε ένα μεγάλο εύρος ερευνητικών δράσεων: η συστηματική επιφανειακή έρευνα και η γεωφυσική διασκόπηση του χώρου (Τσόκας κ.ά. 2006), η λεπτομερής συνέχιση της ανασκαφής της θέσης και η διεπιστημονική μελέτη των ευρημάτων (Hamilakis κ.ά. 2017, Παπαδόπουλος κ.ά. 2019, Πεντεδέκα κ.ά. 2015), η χρήση ψηφιακών μέσων, όπως η φωτογραμμετρία και η τρισδιάστατη εικονοποίηση, όσο αφορά τις αρχιτεκτονικές δομές και τα αρχαιολογικά ευρήματα (Παπαδόπουλος κ.ά. 2015, Παπαδόπουλος κ.ά. 2015), η συστηματική αρχαιολογική εθνογραφία (Hamilakis κ.ά. 2017), καθώς και δράσεις κοινωνικοποίησης, όπως θεατρικές παραστάσεις και εκδηλώσεις (Hamilakis &

Theou 2013, Θέου 2020).

Στον ανθρωπογενή τεχνητό γήλοφο (μαγούλα) της Κουτρολού αποκαλύφθηκαν οικιστικά σύνολα στην κορυφή (Εικ. II.1) και την πλαγιά, τα οποία χρονολογούνται στη Μέση Νεολιθική περίοδο (περ. 6000-5800 π.Χ.). Από τα νεολιθικά κτίρια τα οποία έχουν έως τώρα αποκαλυφθεί (Κυπαρίσση-Αποστολικά & Χαμηλάκης 2013, Hamilakis κ.ά. 2017), δύο σώζονται στο σύνολό τους. Το Κτίριο 1 διαμορφώθηκε σε δύο ή τρεις διαδοχικές φάσεις με λιθόκτιστους τοίχους κατά την πρωιμότερη φάση και πλινθόκτιστους που εδράζονται σε μία λίθινη βάση κατά την οψιμότερη. Ανατολικά αυτού, το Κτίριο 2 σώζει πλινθινές πλάκες που κάλυπταν τη λίθινη βάση των τοίχων του, ενώ η οικοσκευή του φαίνεται πως είχε πλήρως αφαιρεθεί μαζί με τον νότιο τοίχο του. Οι χώροι μεταξύ των κτιρίων είναι συνήθως πλακόστρωτοι με εστίες και άλλες κατασκευές, και πολύ πλούσιοι σε ευρήματα, όπως κεραμική, ειδώλια, κατάλοιπα τροφής κ.ά.

Ενδείξεις μεταγενέστερης χρήσης του χώρου αποτυπώνονται από την ανασκαφή τόσο μίας γυναικείας ταφής της βυζαντινής περιόδου (12^{ος} αι. μ.Χ.), όσο και στην ανεύρεση, στο ψηλότερο τμήμα της μαγούλας, ενός θολωτού τάφου δίπλα στα νεολιθικά κτίρια (Εικ. II.2). Ο τάφος αυτός, ο οποίος είχε συληθεί κατά την αρχαιότητα, χρονολογείται στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού (15^{ος}-14^{ος} αι. π.Χ.) και η παρουσία του «επιβεβαιώνει τη μνημονική λειτουργία του χώρου στις υστερότερες εποχές μετά τη Νεολιθική» (Κυπαρίσση-Αποστολικά & Χαμηλάκης 2013, 972).

Πέραν των νεολιθικών κτιρίων που ανασκάφηκαν στη μαγούλα, νέα σκάμματα που ανοίχθηκαν τα τελευταία χρόνια στην περιφέρειά της (Εικ. II.2), αποκάλυψαν μία πιθανή εγκατάσταση κλειστών κεραμικών κλιβάνων, καθώς και τμήμα μίας τάφρου που περιέβαλλε τον οικισμό, κάτι που είχε διαφανεί και από τις γεωφυσικές διασκοπήσεις που είχαν γίνει τα προηγούμενα χρόνια. Ο οικισμός φαίνεται ότι «περιβαλλόταν από περιμετρικές τάφρους, μεγάλα, μάλλον κοινοτικά έργα με πολλές κοινωνικές, συμβολικές, και πρακτικές λειτουργίες» (Κουτρολού Μαγούλα 2019).

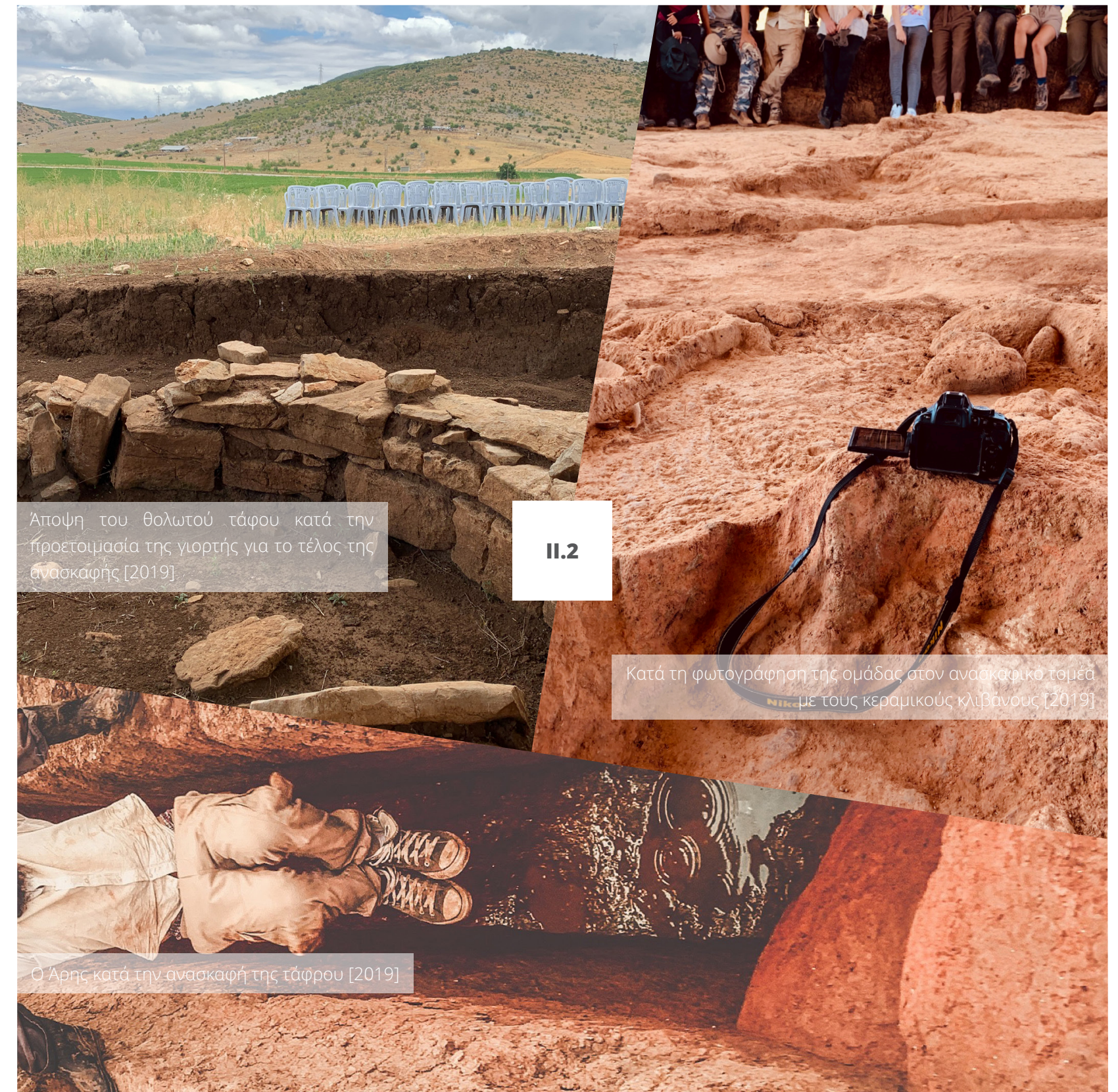
Λίθινα και οστέινα εργαλεία, κεραμική, ζωικά και φυτικά κατάλοιπα αποτελούν τα ευρήματα τα οποία κάθε χρόνο αποκαλύπτονται κατά τις ανασκαφές στην Κουτρολού (Εικ. II.3). Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το σύνολο των πήλινων ειδωλίων που αποδίδουν ανθρώπινες αλλά και υβριδικές μορφές ανθρώπων / ζώων. Πρόκειται για πάνω από 500 αντικείμενα, ένας αριθμός

που καθιστά το σύνολο αυτό ένα από τα μεγαλύτερα στον Ελλαδικό χώρο. Η διεπιστημονική μελέτη του συνόλου αυτού (Paradopoulos κ.ά. 2019) περιλαμβάνει τη λεπτομερειακή καταγραφή των ιχνών παραγωγής και χρήσης, την υψηλής ανάλυσης τρισδιάστατη εικονοποίηση του, την πετρογραφική μελέτη της πρώτης ύλης τους και την ανάλυση δακτυλικών αποτυπωμάτων που σώζονται σε κάποια από τα ειδώλια, αλλά και την υπογράμμιση των πολυαισθητηριακών ιδιοτήτων του.

Από την άλλη πλευρά, οι μικρομορφολογικές, αρχαιοβοτανικές και ζωοαρχαιολογικές αναλύσεις στο υλικό της θέσης αποδεικνύουν ότι ζώα και άνθρωποι μοιράζονταν κάθε χτισμένο και μη χώρο του οικισμού. Αυτή η έντονη αλληλεπίδραση αποδεικνύει ότι οι νεολιθικές μαγούλες δεν αποτελούν μόνο ανθρωπογενή μνημεία, που προκύπτουν από τη συνεχή εναπόθεση οικιστικών συνόλων, αλλά μνημεία που δημιουργήθηκαν από εναποθέσεις που σχετίζονται με διαφορετικά είδη (Cucchi κ.ά. 2020, Koromila κ.ά. 2017, 2018).

Καθ' όλη τη διάρκεια των ανασκαφικών περιόδων, αλλά και πέραν αυτών, διενεργείται ανθρωπολογική έρευνα από ειδικευμένους κοινωνικούς ανθρωπολόγους, η οποία εστιάζει στους κατοίκους των δύο χωριών που σχετίζονται άμεσα με την αρχαιολογική θέση. Πρόκειται για το Νέο Μοναστήρι, ένα σχετικά νέο χωριό που δημιουργήθηκε το 1925 από πρόσφυγες της Ανατολικής Ρωμυλίας (στη σημερινή Βουλγαρία) και το χωριό της Βαρδαλής, μια κοινότητα με παλαιότερη παρουσία στον τόπο (Κυπαρίσση-Αποστολικά & Χαμηλάκης 2013, 973).

Για τη διερεύνηση της σχέσης των κατοίκων με τις ανασκαφικές έρευνες, γίνονται κάθε χρόνο ποικίλες δράσεις κοινωνικοποίησης των αρχαιολογικών αποτελεσμάτων και με σκοπό «να καταστήσουν τις τοπικές κοινωνίες συνεργούς και συμμετόχους στο αρχαιολογικό έργο» (Κυπαρίσση-Αποστολικά & Χαμηλάκης 2013, 969-70), όπως ομιλίες και κυρίως θεατρικά δρώμενα στη λήξη της κάθε ανασκαφικής περιόδου (Θέου 2020) (Εικ. II.4). Αυτές οι θεατρικές παραστάσεις γίνονται συνήθως στον ίδιο τον ανασκαφικό χώρο και ολοκληρώνονται με μια γιορτή που έχει συνδιοργανωθεί με τις τοπικές κοινότητες, και η οποία συνοδεύεται με μουσική και φαγητό. Οι θεατρικές παραστάσεις σχεδιάζονται από το 2011 μέχρι σήμερα από αρχαιολόγους/ηθοποιούς οι οποίοι είναι και συνεργάτες της ανασκαφής, με διαφορετική θεματική κάθε χρονιά, η οποία σχετίζεται άμεσα με την ανασκαφική και εθνογραφική διαδικασία και τα αποτελέσματά τους («Το Γεύμα», «Γυναίκες», «Το Σπίτι», «Διαδρομές», «28 ημέρες», κάποιοι από τους τίτλους

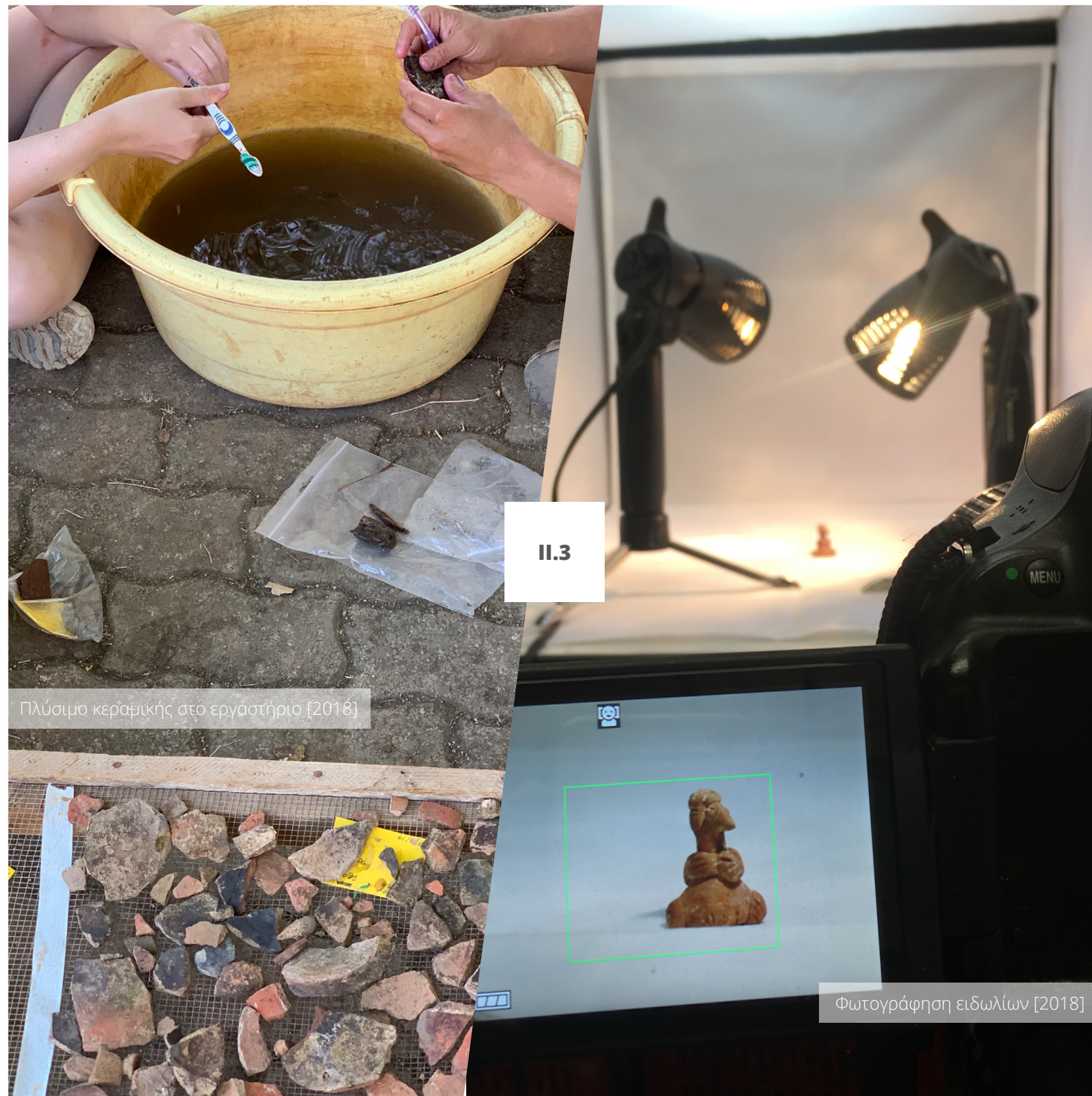

Αποψη του θολωτού τάφου κατά την προετοιμασία της γιορτής για το τέλος της ανασκαφής [2019].

II.2

Κατά τη φωτογράφιση της ομάδας στον ανασκαφικό τομέα με τους κεραμικούς κλιβάνους [2019].

Ο Άρης κατά την ανασκαφή της τάφου [2019].

των παραστάσεων αυτών, βλ. αναλυτικά Θεού 2020, 52-93), αλλά πάντα σε συνεργασία με τους φοιτητές και την τοπική κοινότητα. Βασικός στόχος των δράσεων αυτών είναι η δημιουργία «συλλογικών παραστάσεων σε έναν χώρο, όπου δεν συλλέχθηκαν μόνο υλικές μνήμες, αλλά δημιουργήθηκαν και νέα μνημονικά ίχνη, διασκορπισμένα στα σώματα των συμμετεχόντων και στο γύρω τοπίο» (Hamilakis & Θεου 2013, 192-3).

Ο βασικός λόγος επιλογής της ανασκαφής στην Κουτρολού Μαγούλα ως μελέτη περίπτωσης για τον σχεδιασμό μίας εφήμερης έκθεσης καθορίζεται άμεσα με την επαγγελματική και προσωπική σχέση που αναπτύχθηκε, ως υπεύθυνος του έργου της φωτογραφικής τεκμηρίωσης του ερευνητικού προγράμματος. Η εργασία αυτή αρχικά (2014) αφορούσε τη φωτογράφιση, ψηφιακή επεξεργασία, κωδικοποίηση του συνόλου των πήλινων νεολιθικών ειδωλίων της θέσης (βλ. σχετικά Papadopoulos κ.ά. 2015) και την καταχώρισή του στη βάση δεδομένων της ανασκαφής.

Από το 2017 η εργασία επεκτάθηκε στη φωτογραφική αποτύπωση των ανασκαφικών εργασιών με ταυτόχρονη φωτογράφιση των συντηρημένων αρχαιολογικών ευρημάτων. Ωστόσο, η εργασία αυτή συμπεριλάμβανε την καταγραφή εικόνων πέραν των συμβατικών φωτογραφήσεων, αναγκαίων για την τεκμηρίωση τόσο της εξέλιξης της ανασκαφής όσο και των κινητών ευρημάτων. Πρόκειται για εικόνες και βίντεο, που -με την απαραίτητη συναίνεση τόσο των αρμόδιων επιβλεπουσών αρχών, όσο και των συμμετεχόντων στο πρόγραμμα- εστίαζαν στην ανασκαφική πράξη, στις εργασίες μελέτης του υλικού στο εργαστήριο αλλά και στο εξω-ανασκαφικό περιβάλλον δράσης του προγράμματος. Η εργασία αυτή ήταν ενταγμένη στο πλαίσιο της χρήσης της φωτογραφίας ως ένα μεθοδολογικό εργαλείο μιας εθνογραφικής προσέγγισης της αρχαιολογικής έρευνας (Hamilakis 2011), όπως είχε ήδη εφαρμοστεί -σε συνεργασία με τον συνυπεύθυνο του ερευνητικού προγράμματος της Κουτρολού- στην περίπτωση της ανασκαφής του Ιερού του Ποσειδώνα στην Καλαυρεία του Πόρου (Hamilakis κ.ά. 2009, Hamilakis & Ifantidis 2016), αλλά και όπως είχε ξεκινήσει πειραματικά με αφορμή τις ανασκαφές στο Δισπηλιό Καστοριάς (Ifantidis 2013, 2015).

Η χρήση ενός μικρού τμήματος αυτού του οπτικοακουστικού υλικού -αυτό που αφορά αποκλειστικά την ανασκαφική διαδικασία- σε συνδυασμό με την πειραματική αντιπαράθεσή του με τον επιστημονικό λόγο, θα αποτελέσει τον βασικό άξονα δόμησης της εκθεσιακής πρότασης, όπως θα αναλυθεί παρακάτω (Κεφ. III).

Ξενάγηση κατοίκων από το Νέο Μοναστήρι και τη Βαρδαλή [2017]

Ο αρχαιολόγος / ηθοποιός Ευθύμης Θέου στην παράσταση «28 ημέρες» [2017]

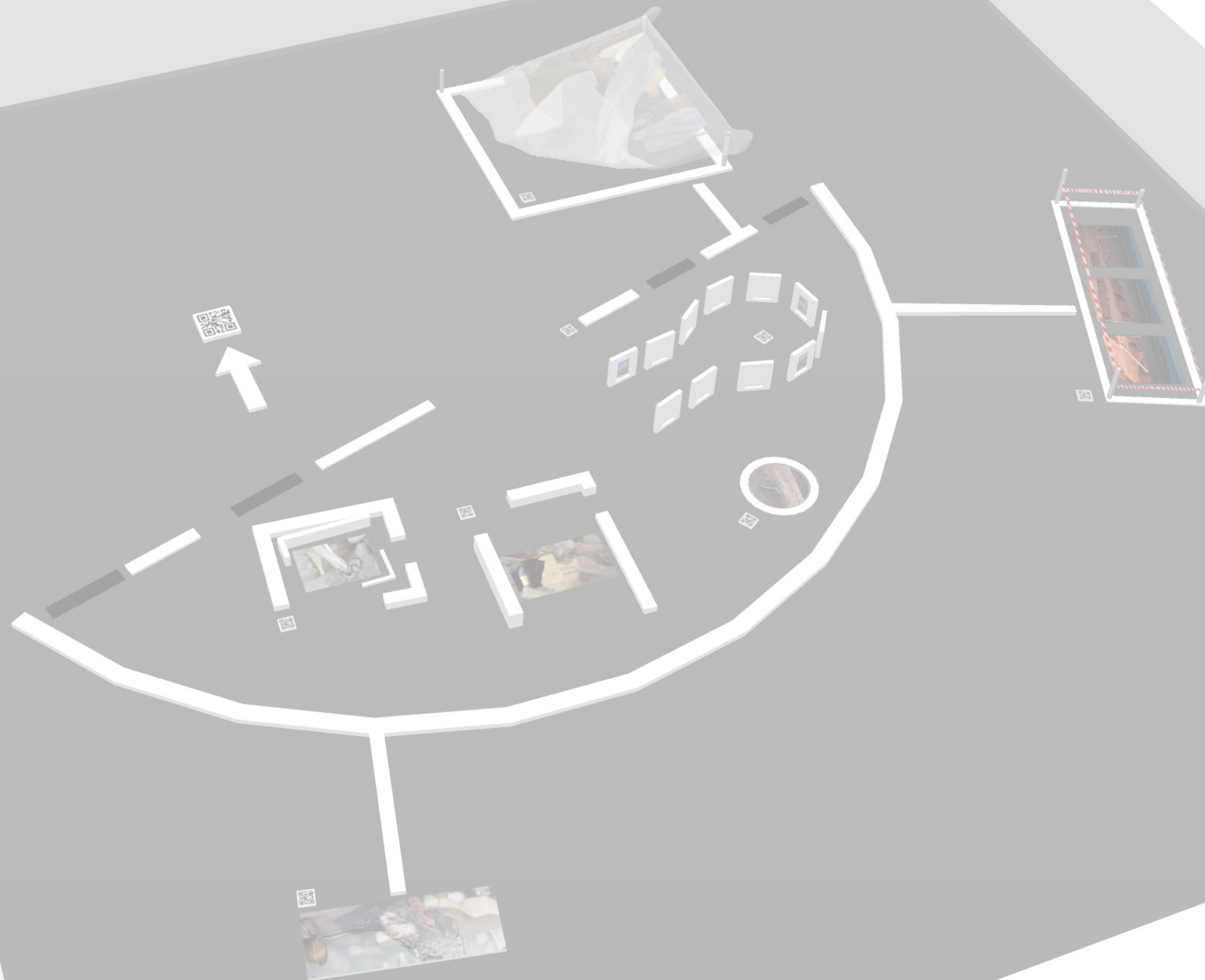

11.4

Η αρχαιολόγος / ηθοποιός Ηλέκτρα Αγγελισπούλου στην παράσταση «Γυναίκες» [2019]

Στον έως τώρα δημοσιευμένο επιστημονικό λόγο, όπως παρατέθηκε παραπάνω, υπογραμμίζονται, με αφορμή τις ανασκαφές στην Κουτρολού Μαγούλα, έννοιες όπως η πολυχρονικότητα, η στενή σχέση ανθρώπων-ζώων, η συλλογικότητα ή οι πολύ-αισθητηριακές ιδιότητες των αντικειμένων. Στην προτεινόμενη έκθεση οι εικόνες αποτελούν το μόνο εκτιθέμενο «εύρημα» μέσα σε ένα τρισδιάστατο αρχαιολογικό σκηνικό και η ψηφιακή σύνδεσή τους με κάποια από τα σπαράγματα της ακαδημαϊκής παραγωγής δεν γίνεται με τη λογική της εικονοποίησης του λόγου αυτού, ως ένα «υποστηρικτικό εποπτικό υλικό» μίας εκπαιδευτικής παρουσίασης των αντικειμενικών ανασκαφικών δεδομένων· αλλά ως μία πειραματική εκθεσιακή πρόταση ενός ανασκαφικού χώρου, η οποία, αφενός, στηρίζεται στα κείμενα και τις υπόλοιπες δράσεις που προσπαθούν να τον ερμηνεύσουν, αφετέρου, δε, χρησιμοποιεί ένα εικαστικό λεξιλόγιο εναλλακτικών τρόπων μιας εφήμερης παρουσιάσής του.

η έκθεση *k-box*

Στο ακόλουθο κεφάλαιο γίνεται αναλυτική παρουσίαση της πρότασης για τη δημιουργία μίας “pop-up” / εφήμερης έκθεσης βασισμένη στην ανασκαφή της Κουτρούλου Μαγούλας. Το εκθεσιακό σενάριο βασίζεται, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, τόσο στη έως τώρα δημοσιευμένη επιστημονική παραγωγή που προέκυψε από την αρχαιολογική μελέτη και τις υπόλοιπες δράσεις κοινωνικοποίησης του προγράμματος, όσο και στο φωτογραφικό και κινηματογραφικό υλικό που καταγράφηκε κατά τις ανασκαφικές περιόδους 2017, 2018 και 2019 στο πλαίσιο της αρχαιολογικής φωτο-εθνογραφίας, η οποία εντάσσεται στο ερευνητικό πρόγραμμα. Παρουσιάζεται αρχικά το εκθεσιακό σενάριο και τα αφηγηματικά επίπεδά του (το «σκηνικό», οι «εικόνες» και οι «λέξεις»). Στη συνέχεια περιγράφονται τα βασικά χαρακτηριστικά των εκθεσιακών στοιχείων τα οποία έχουν επιλεγεί και σχεδιαστεί για τη δημιουργία της έκθεσης (οι αρχιτεκτονικές επιλογές για τη δόμηση του «σκηνικού», η δημιουργία των προβολών των στατικών και κινούμενων «εικόνων» και ο τρόπος χρήσης των «λέξεων» μέσω της χρήσης QR κωδικών που παραπέμπουν στον ιστότοπο της έκθεσης). Τα στοιχεία αυτά συντίθενται σε αφηγηματικές ενότητες, οι οποίες αναλύονται στο τέλος του κεφαλαίου με τη μορφή μιας περιήγησης στην έκθεση.

III.α Το εκθεσιακό σενάριο

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω (Κεφ. II), ο βασικός λόγος επιλογής της ανασκαφής στην Κουτρούλου Μαγούλα για τη δημιουργία μίας “pop-up”, εφήμερης, έκθεσης, ήταν το οπτικοακουστικό υλικό που παράχθηκε κατά τη διάρκεια μιας πολυετούς συνεργασίας στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος με στόχο τη φωτογραφική τεκμηρίωση των ανασκαφικών εργασιών σε συνδυασμό με την πειραματική εφαρμογή μίας εθνογραφικής προσέγγισης με βασικό μεθοδολογικό εργαλείο τη χρήση της εικόνας.

Η προσέγγιση αυτή αποτελεί ουσιαστικά και μία αυτο-αναφορική και αυτο-ανθρωπολογική διαδικασία, με την έννοια ότι ο φωτογράφος αποτελούσε και ταυτόχρονα μέλος της ερευνητικής ομάδας· τόσο το παραχθέν υλικό όσο και η χρήση και μεταφορά μέρος αυτού σε ένα διαφορετικό πλαίσιο, όπως αυτό της εφήμερης έκθεσης *k-box*, δε θα μπορούσε να αποτελέσει μία διαδικασία με αυστηρώς καθορισμένα διαδοχικά στάδια, όπως πιθανότατα να συνέβαινε αν επρόκειτο για μία εργασία που αναλάμβαναν «εξωτερικοί» συνεργάτες. Και στις δύο περιπτώσεις -μία έκθεση διαμορφωμένη «εκ των έσω» και μία ως αποτέλεσμα μίας «εξωτερικής» μουσειολογικής επιμέλειας- υπάρχουν εξίσου αρνητικές και θετικές παράμετροι. Η ειδοποιός διαφορά είναι ότι η προτεινόμενη έκθεση δεν έχει στόχο να αποτελέσει μία αμιγώς εκπαιδευτικού χαρακτήρα κλασική παρουσίαση μίας αρχαιολογικής θέσης και των ευρημάτων της -κάτι που πιθανότατα θα σήμαινε τη συνέργεια πολλών ειδικοτήτων αλλά και την ενδεχόμενη ύπαρξη περιορισμών στη χρήση πειραματικών μέσων· αντίθετα, αποτελεί περισσότερο μία -σχεδόν ενδοσκοπική- εικαστική αποτύπωση -με οπτικοακουστικά μέσα- της ανασκαφικής πράξης σε ένα αρχαιολογικό σκηνικό, η οποία ωστόσο αποπειράται να συγκεραστεί με τον επιστημονικό λόγο.

Επομένως, τα στάδια του σχεδιασμού του εκθεσιακού σεναρίου και η τελική επιλογή των στοιχείων υποστήριξης των αφηγηματικών αξόνων διαμορφώθηκαν, σε πολλές περιπτώσεις, ταυτόχρονα. Ωστόσο, κάποιες βασικές αρχές όρισαν, εξ αρχής, τη δομή του εκθεσιακού σεναρίου:

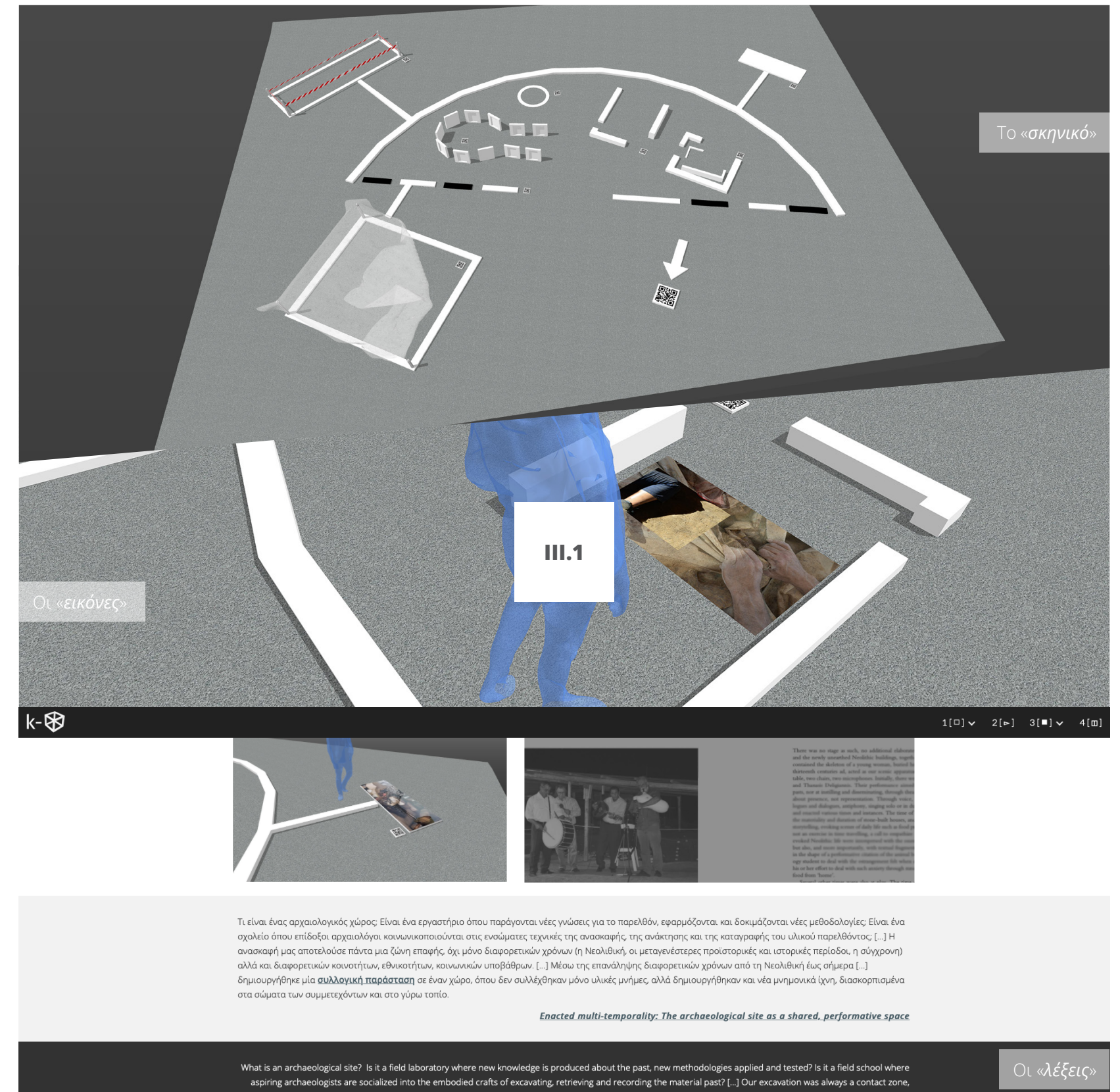
Στόχος είναι η πρόταση για τη δημιουργία μίας **εφήμερης**, «τρισδιάστατης», έκθεσης με τη χρήση ψηφιακών μέσων (Εικ. III.1). Η χρήση του όρου “pop-up” αντί του περισσότερο γνωστού «περιοδική έκθεση», όροι που στην ουσία αναφέρονται στις ίδιες μουσειακές τεχνικές, έρχεται να

υπογραμμίζει την προσπάθεια εκθεσιακής «ανάδυσης» ενός χώρου φορτισμένου με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, όπως μία αρχαιολογική θέση, η οποία «κατοικείται» σε πολλαπλούς χρόνους και από διαφορετικά σώματα, σε έναν ή περισσότερους εκθεσιακούς χώρους.

Ο εκθεσιακός χώρος διαμορφώνεται ως ένα «σκηνικό» όχι με τη λογική της πιστής αναπαράστασης της αρχαιολογικής θέσης, αλλά με την αφαιρετική μεταφορά επιλεγμένων, πραγματικών, χωροταξικών και δομικών στοιχείων της. Οι λιτές αρχιτεκτονικές επιλογές λειτουργούν ως μία σχεδόν δισδιάστατη αποτύπωση της ανασκαφικής θέσης, παρόμοια με αυτή που παραδοσιακά συνοδεύει μία επιστημονική δημοσίευση. Μέσα σε αυτό το εφήμερα διαμορφωμένο σκηνικό ο επισκέπτης συναντά, κατά την περιήγησή του, εικόνες και ήχους, οι οποίες εστιάζουν στην ανασκαφή πράξη.

Η συρραφή ήχων και εικόνων -στατικών και κινούμενων- για τη δημιουργία προβολών σε σημεία του εκθεσιακού χώρου δεν έχει τον χαρακτήρα ενός συνοδευτικού εποπτικού υλικού. Το μόνο «έκθεμα» αποτελούν αυτές οι «εικόνες», για τις οποίες δεν υπάρχει κανένας λεκτικός υπομνηματισμός· η όποια εμφανής ονοματοθεσία ή γενικότερα αρίθμηση και ιεράρχηση μέσα στο εκθεσιακό σκηνικό θα επέβαλλε μία συγκεκριμένη σειρά περιήγησης, κάτι που δεν αποτελεί στόχο του εκθεσιακού προγράμματος, το οποίο λειτουργεί περισσότερο ως εικαστική εγκατάσταση.

Ωστόσο, η σύνταξη τόσο του «σκηνικού», όσο και των «εικόνων» δεν είναι αποτέλεσμα μίας επεξεργασίας που υπακούει σε ένα αποκλειστικά αισθητικό και καλλιτεχνικό λεξιλόγιο. Σε αυτήν την πειραματική προσπάθεια απόδοσης της ανασκαφικής πράξης με τη χρήση οπτικοακουστικών μέσων χρησιμοποιείται και ο επιστημονικός λόγος, ο οποίος αφορά το συγκεκριμένο πλαίσιο που αποτυπώνεται εκθεσιακά, την ανασκαφή στην Κουτρουλού. Αποσπάσματα του λόγου αυτού -χωρίς καμία περαιτέρω κειμενική επεξεργασία τους- είναι διαθέσιμα στο ψηφιακό περιβάλλον της έκθεσης, αν ο επισκέπτης επιλέξει να σαρώσει ηλεκτρονικά τους QR κώδικες που είναι διασκορπισμένοι στον χώρο. Οι «λέξεις» αυτές στοιχειοθετούν την -έως τώρα- αρχαιολογική ερμηνεία αυτού του εφήμερα εκτιθέμενου «σκηνικού», χωρίς να αποτελούν εναλλακτικές λεζάντες των «εικόνων», η ανάγνωση των οποίων είναι προαπαιτούμενη· και, όπως και στην περίπτωση των «εικόνων», η ψηφιακή τους υλικότητα υποδηλώνει τη δυνατότητα αλλαγής, επαύξησης, ή / και αναπροσαρμογής τους.

Αυτή η δυνατότητα **συνεχούς επαναδιατύπωσης** των εκθεσιακών στοιχείων μέσω απλών ψηφιακών δομών αποτελεί, τέλος, την πρόταση για τον σχεδιασμό ανάλογων εφήμερων, “pop-up”, εκθέσεων, με λιτά μέσα και με μικρό κόστος. Στην περίπτωση του *k-box*, ο -κυριολεκτικά και μη-εγκιβωτισμός δομικών και ψηφιακών στοιχείων και η ανασύνταξή τους ως ένα εκθεσιακό δρώμενο που μπορεί να επιτελείται σε διαφορετικούς, κάθε φορά, χώρους εστιάζει στις πολλαπλές αναγνώσεις μιας αρχαιολογικής θέσης με αφορμή τόσο τον διαρκώς παραγόμενο επιστημονικό λόγο, όσο και την εικονοποίηση της ανασκαφικής πράξης, αποτέλεσμα μίας επιτόπιας φωτο-εθνογραφικής αποτύπωσης *in situ* ενσώματων εμπειριών.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, το εκθεσιακό σενάριο του *k-box* διαμορφώνεται σε τρία αφηγηματικά επίπεδα: το «σκηνικό», οι «εικόνες» και οι «λέξεις»:

Ο «φυσικός» εκθεσιακός χώρος, το ανασκαφικό «σκηνικό» (Κεφ. III.β.1) το οποίο αποδίδει την αρχαιολογική θέση της Κουτρουλού Μαγούλας, δομείται από λιτά στοιχεία με χαμηλό ύψος και συνθέτουν μία σχεδόν δισδιάστατη αποτύπωση του χώρου και κάποιων αρχιτεκτονικών μνημείων.

Οι «εικόνες» (Κεφ. III.β.2) είναι μικρής διάρκειας βίντεο, τα οποία προβάλλονται στην έκθεση ενώ το αφηγηματικό επίπεδο των «λέξεων» αποτελείται από κειμενικά αποσπάσματα, στα οποία κατευθύνεται ο επισκέπτης με τη χρήση κωδικών QR στον «ψηφιακό», συμπληρωματικό, εκθεσιακό χώρο της έκθεσης, τον ιστότοπο (Κεφ. III.β.3).

Στις αφηγηματικές ενότητες που οδηγεί η σύνθεση των παραπάνω επιπέδων (Κεφ. III.γ.1-9) σχολιάζονται ορισμένες μόνο όψεις της ανασκαφικής πράξης, όπως αυτές προκύπτουν από τον δημοσιευμένο επιστημονικό λόγο αναφορικά με τη μελέτη του υλικού πολιτισμού της θέσης, από την επιτόπια φωτο-εθνογραφική έρευνα αλλά και τις υπόλοιπες δράσεις του ερευνητικού προγράμματος (Κεφ. I): η ανασκαφή ως ενσώματη εμπειρία και ως θεατρικό δρώμενο, η αποσπασματικότητα του αρχαιολογικού υλικού και οι αισθητηριακές του ιδιότητες, τα όρια και η συλλογικότητα σε κοινότητες του παρελθόντος και του παρόντος, η συμβίωση διαφορετικών σωμάτων και διαφορετικών ειδών σε ένα πολυχρονικό σκηνικό.

III.β Τα εκθεσιακά στοιχεία

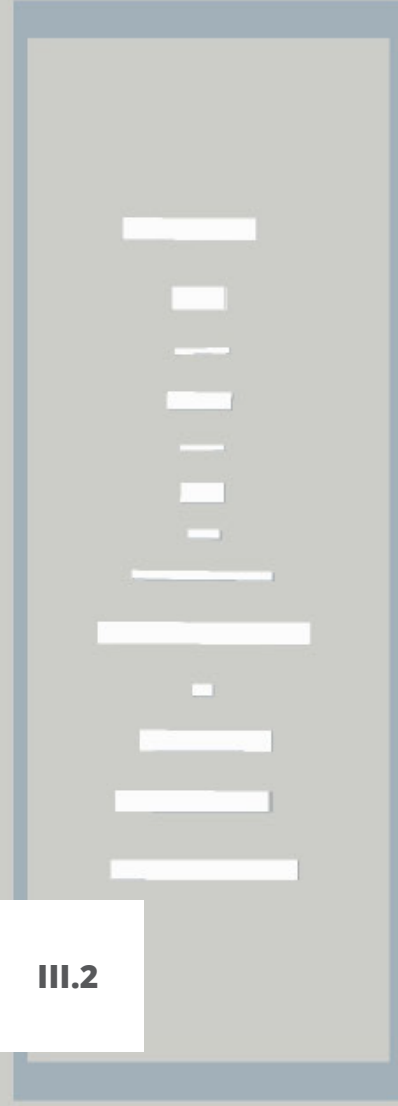
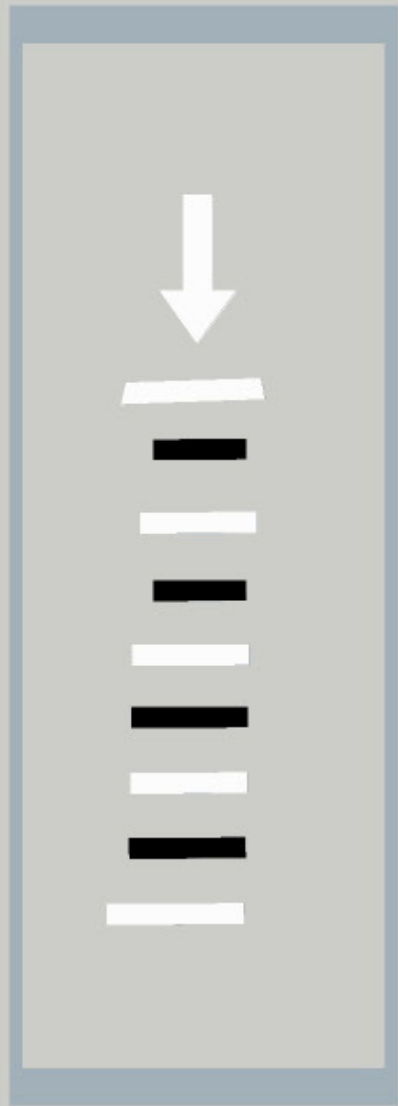
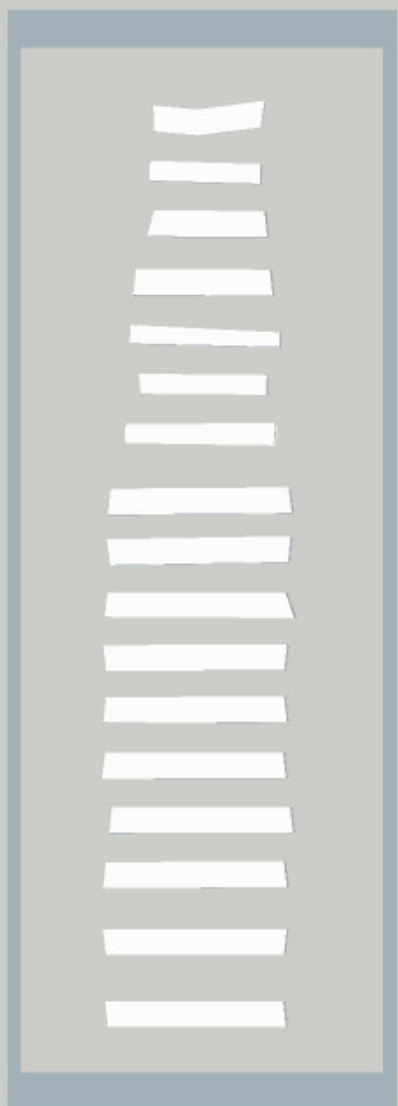
III.β.1 Η διαμόρφωση του «σκηνικού»

Ο σχεδιασμός των δομικών στοιχείων τα οποία θα ήταν απαραίτητα για τη δημιουργία ενός «σκηνικού» το οποίο να αποδίδει αφαιρετικά την ανασκαφή στην Κουτρουλού Μαγούλα, ακολουθεί το σκεπτικό της δημιουργίας μίας “pop-up” έκθεσης. Πρόκειται για στοιχεία που χαρακτηρίζονται από τη λιτή μορφή τους και το μικρό κόστος τους, ενώ ο σχεδιασμός τους ως κατακερματισμένα αρχιτεκτονικά στοιχεία τα οποία συνενώνονται για να δημιουργήσουν τον εκθεσιακό χώρο, δίνει τη δυνατότητα της εύκολης μεταφοράς τους. Αυτή η τελευταία επιλογή αποτελεί έναν από τους βασικούς στόχους της προτεινόμενης έκθεσης. Τα κατακερματισμένα δομικά στοιχεία (Εικ. III.2-4), μαζί με λίγα προβολικά συστήματα και κάποια άλλα επιπλέον εκθεσιακά στοιχεία (συνολικά 102) είναι δυνατόν να «εγκιβωτισθούν» (εξού και ο τίτλος της έκθεσης, *k-box*, ο οποίος συντίθεται από το αρχικό *k* = που υπονοεί το όνομα της θέσης, Κουτρουλού και το *box* = κουτί), να μεταφερθούν εύκολα και να ανασυντεθούν για τη δημιουργία της έκθεσης σε οποιοδήποτε χώρο.

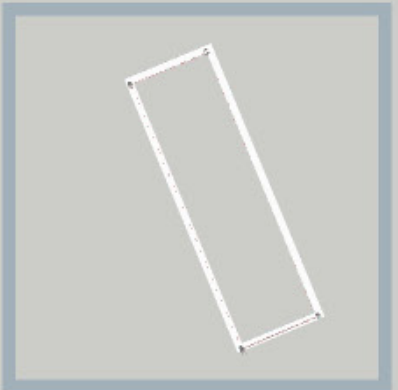
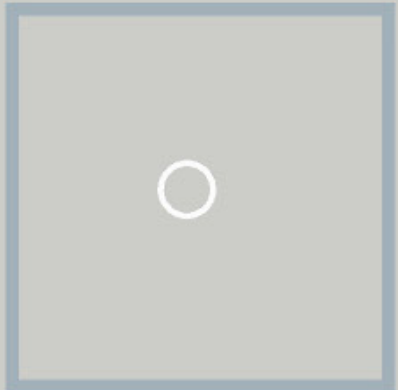
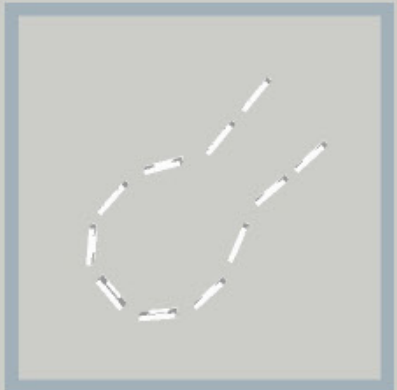
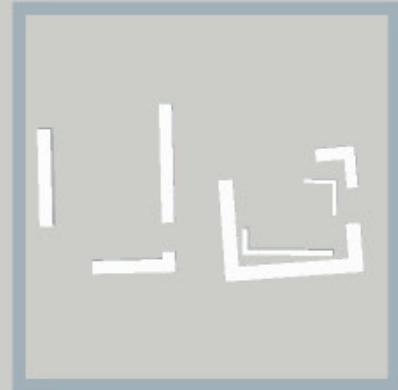
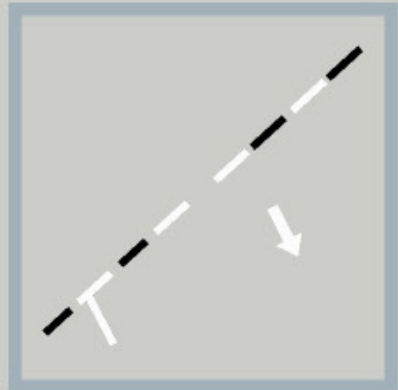
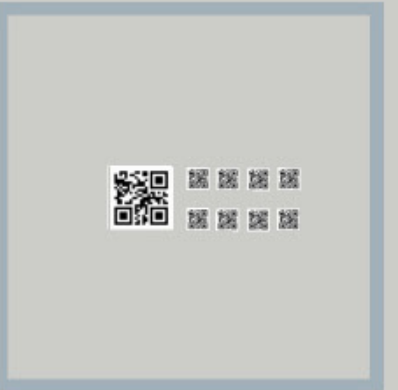
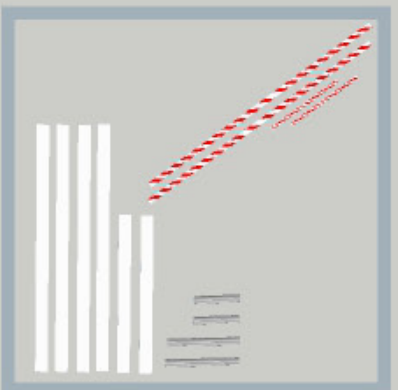
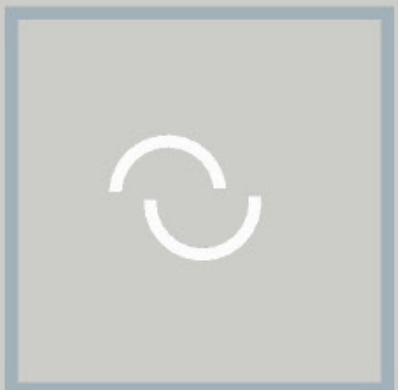
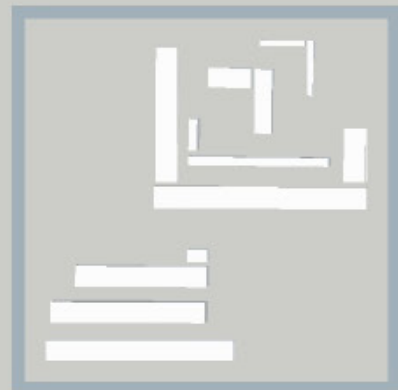
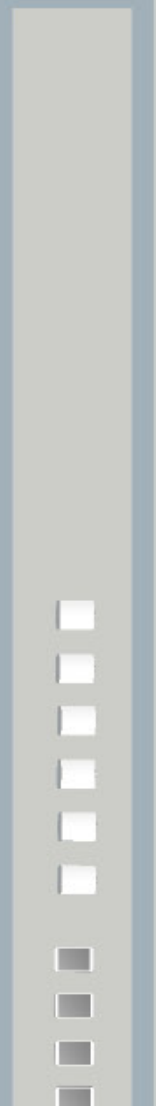
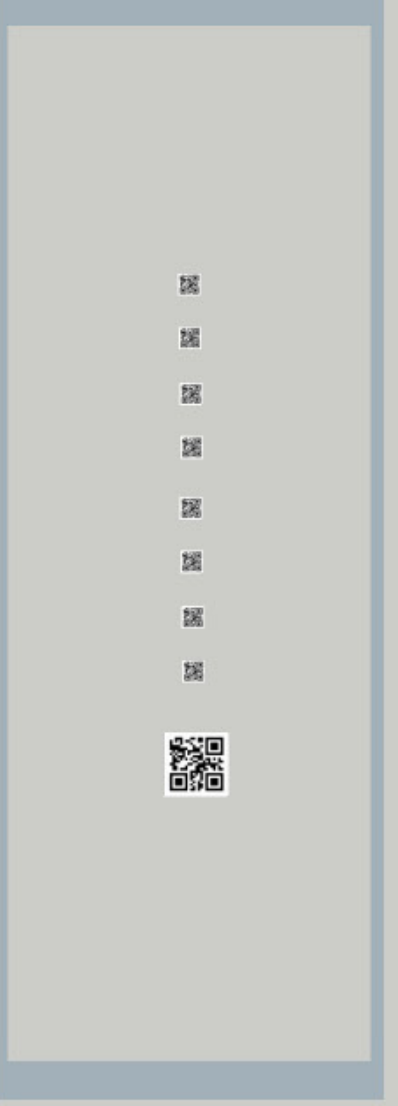
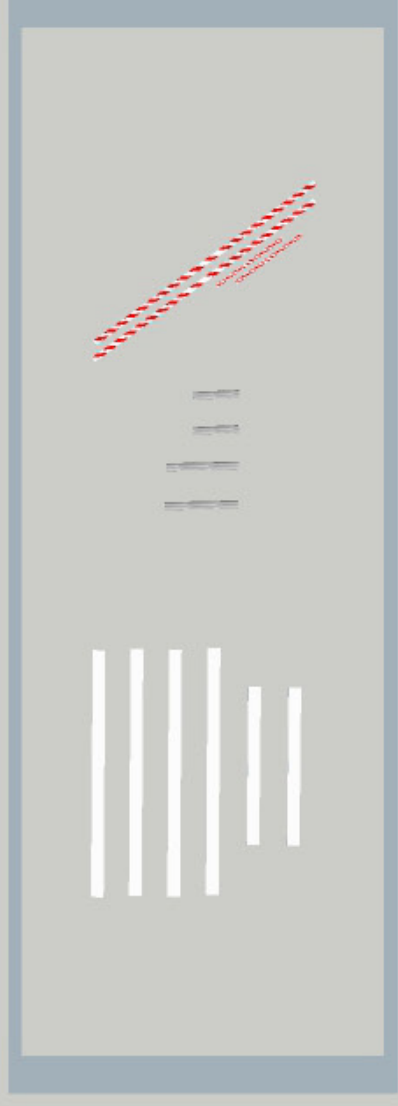
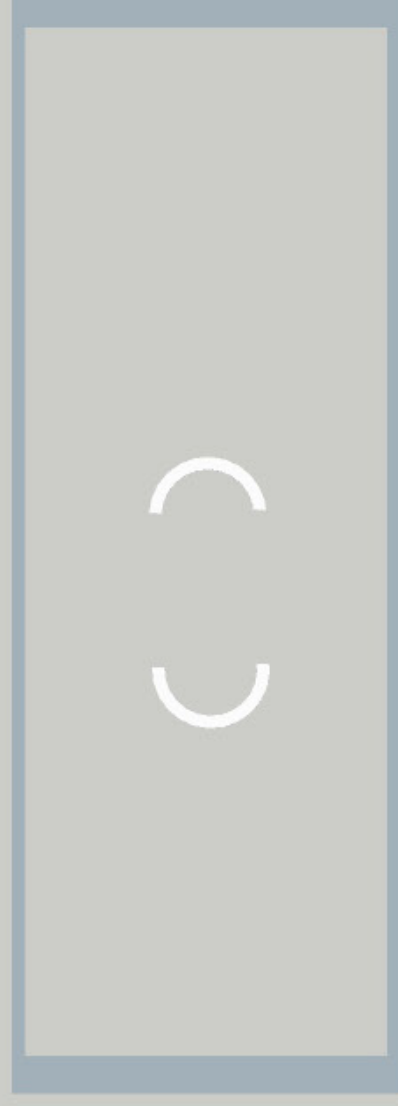
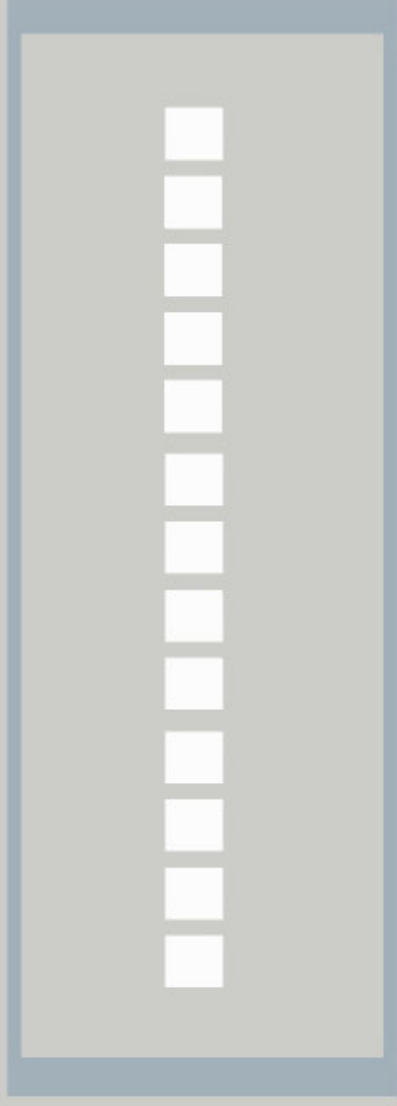
Τα στοιχεία που συνθέτουν το «σκηνικό» αυτό, όπως αναλύθηκε παραπάνω (Κεφ. III.α) σχεδιάστηκαν στο πρόγραμμα τρισδιάστατης αρχιτεκτονικής μοντελοποίησης Sketch-Up (Εικ. III.5). Δημιουργήθηκε ένας χώρος με διαστάσεις περίπου 18 X 14 μ., στο κέντρο του οποίου αποδίδεται η μαγούλα, ο ανασκαφικός χώρος, με ημικυκλική μορφή.

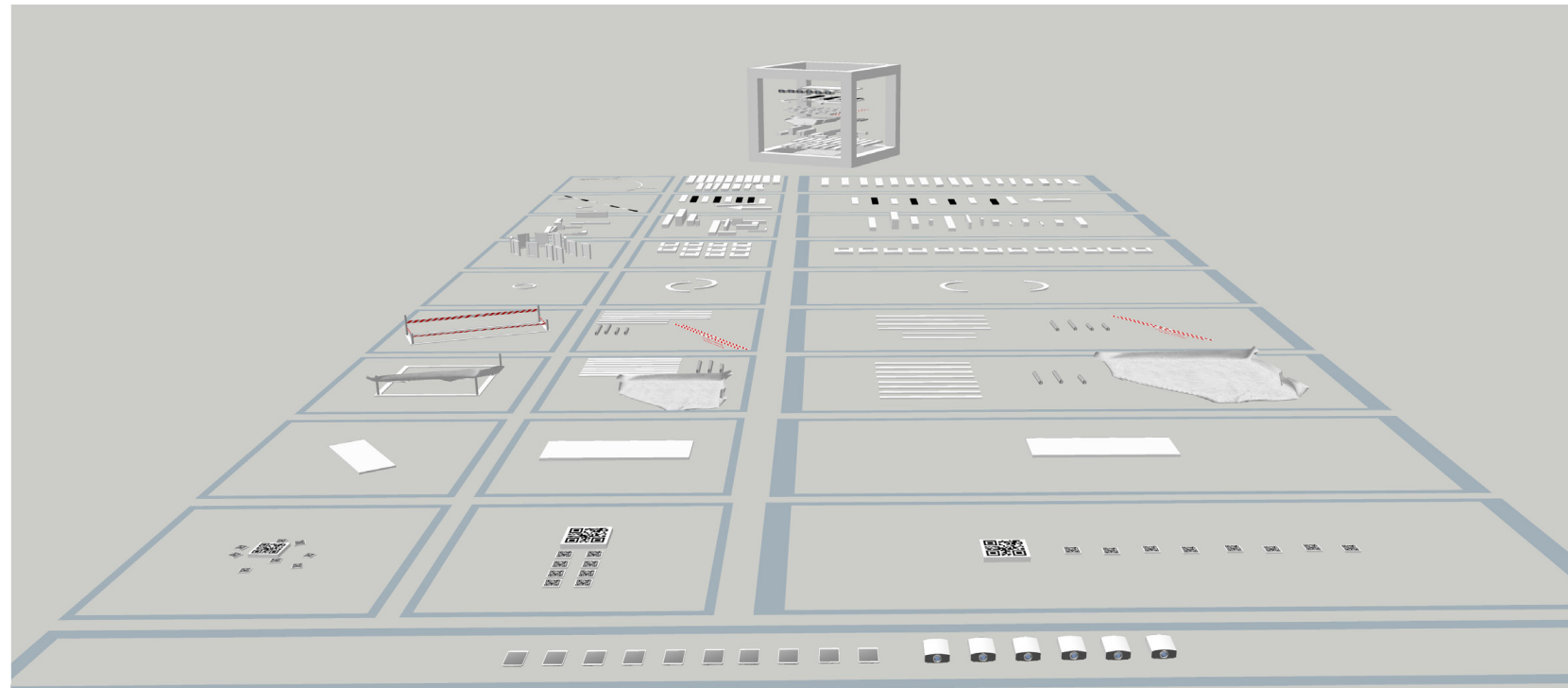
Στο εσωτερικό αυτού του χώρου διαμορφώνονται τέσσερις ενότητες (τα νεολιθικά Κτίρια 1 & 2, ο μυκηναϊκός θολωτός τάφος και το αποτύπωμα ενός λάκκου) ενώ εκτός αυτού, αλλά σε σύνδεση με τρία επιμήκη στοιχεία διαμορφώνονται οι υπόλοιπες τρεις ενότητες (οι ανασκαφικές τομές Ξ15 και Χ16 και η εργαλειοθήκη / αποθήκη). Τα δομικά στοιχεία που συνθέτουν την αρχιτεκτονική απόδοση του «σκηνικού» είναι 68 λευκά και μαύρα επιμήκη, κυρίως, στοιχεία κατασκευασμένα από πορομπετόν, ένα υλικό ελαφρύ και ταυτόχρονα εύκολο στην επεξεργασία του. Ηθελήμενα το ύψος των στοιχείων αυτών είναι πολύ μικρό, για να δίνεται η εντύπωση ενός δισδιάστατου σκαριφήματος της αρχαιολογικής ανασκαφής.

Εκτός αυτών των δομικών στοιχείων συμπεριλαμβάνονται στη διαμόρφωση του «σκηνικού» επτά μεταλλικά στοιχεία / κολώνες κυκλικής διατομής και εννέα τετράγωνου σχήματος στοιχεία,

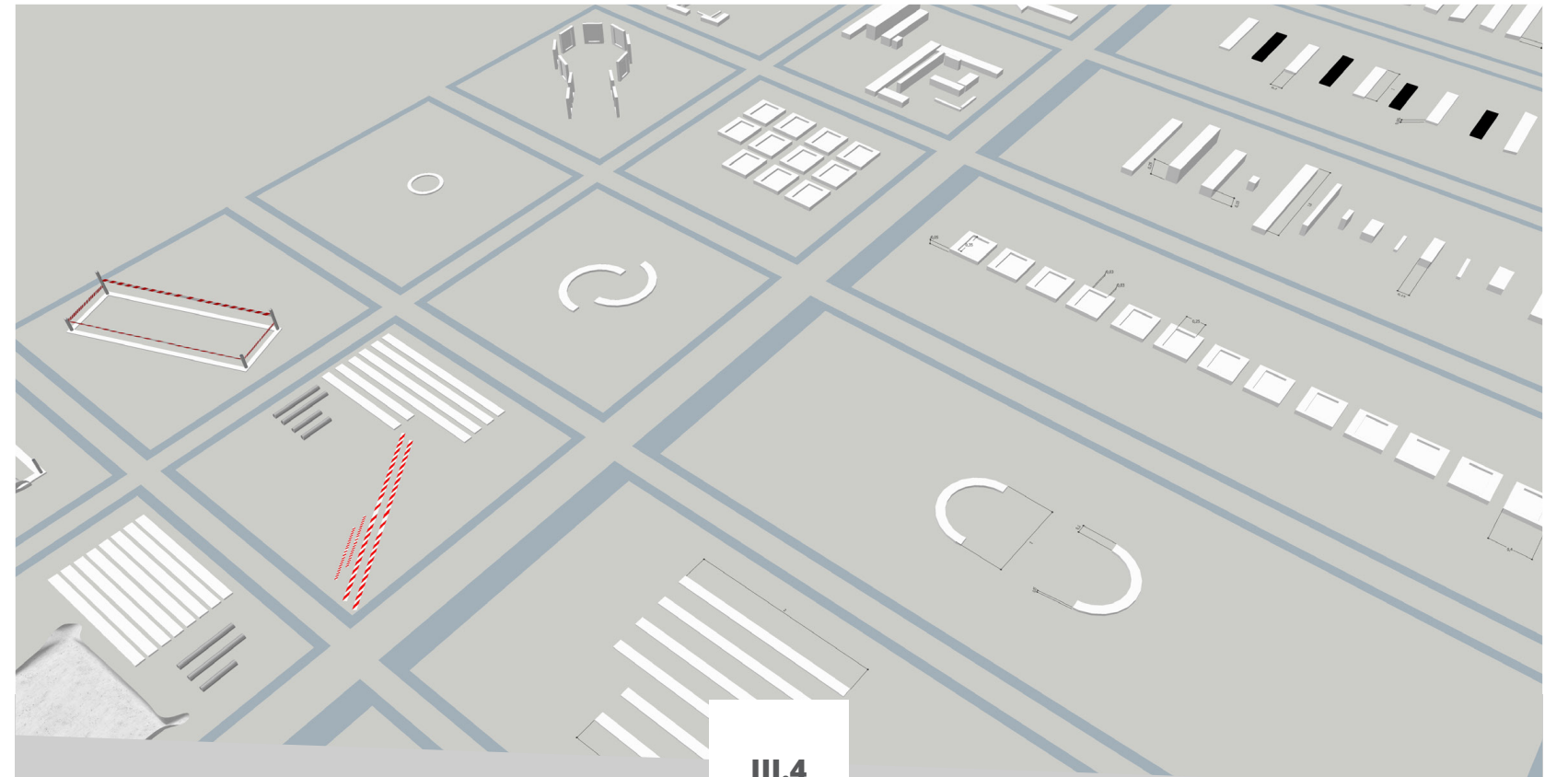
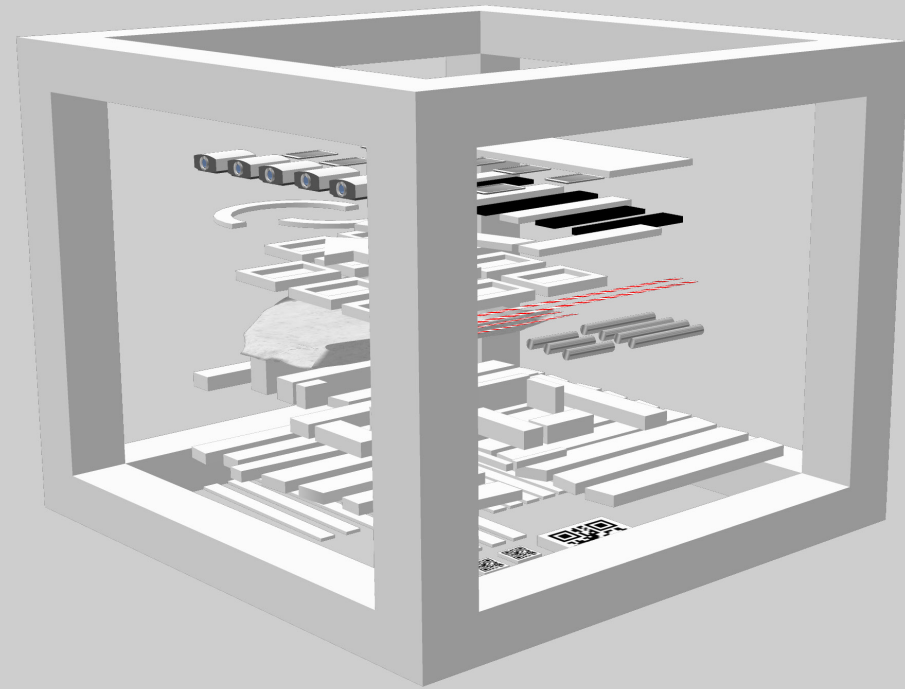

III.2

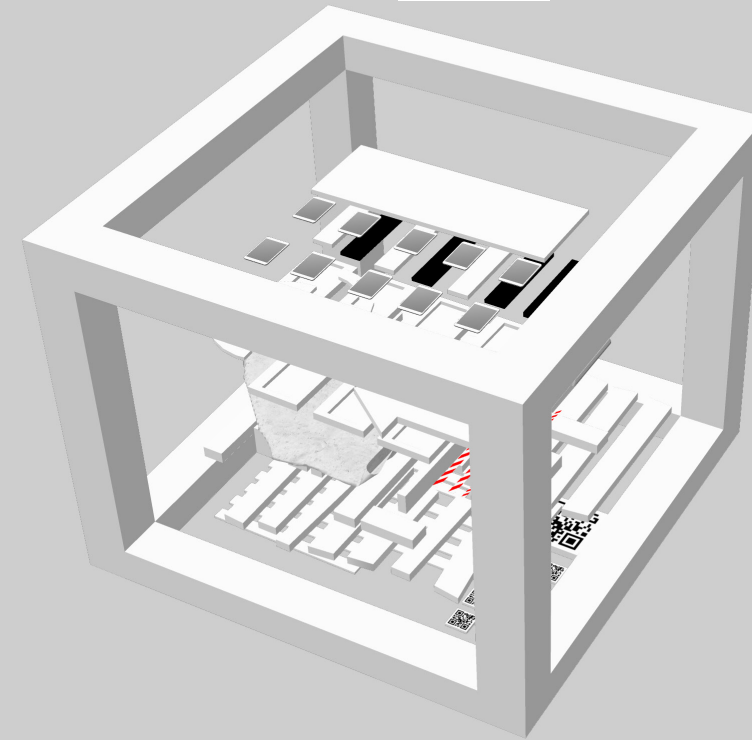

III.3

III.4

από πορομπετόν ή K-FIX, πάνω στα οποία είναι εκτυπωμένοι κώδικες QR, ενώ υπάρχει μόνο η περίπτωση δύο αντικειμένων που χρησιμοποιούνται στον εκθεσιακό χώρο, μια ημιδιαφανής πλαστική επιφάνεια, η οποία σκεπάζει την «Τομή Ξ15» στηριζόμενη στα μεταλλικά κυλινδρικά στοιχεία / κολώνες και μια ταινία σήμανσης, η οποία περιβάλλει την «Τομή Χ16» τοποθετημένη γύρω από τα μεταλλικά κυλινδρικά στοιχεία / κολώνες στις γωνίες της.

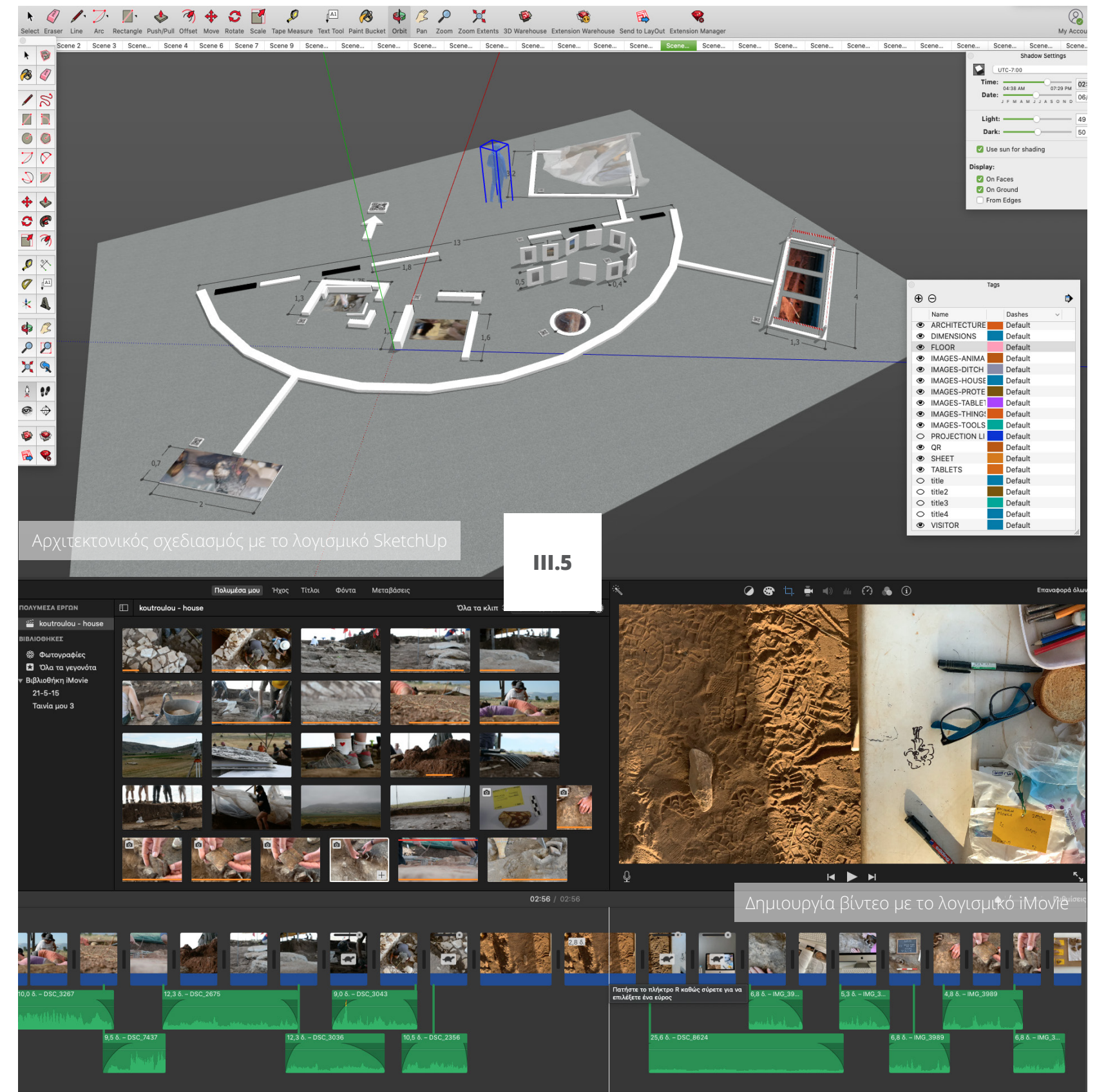
Τέλος, δέκα υπολογιστές τύπου tablet, οι οποίοι τοποθετούνται στα δομικά στοιχεία που συνθέτουν τον «Θολωτό Τάφο», καθώς και έξι αυτόνομα προβολικά συστήματα, τοποθετημένα με τρόπο ώστε να προβάλλουν βίντεο κατακόρυφα σε έξι αντίστοιχες ενότητες της έκθεσης, αποτελούν τον αναγκαίο οπτικοακουστικό εξοπλισμό της έκθεσης.

Πέραν αυτών των βασικών στοιχείων, στην εφαρμογή και τοποθέτηση του εκθεσιακού σκελετού πρέπει να συνυπολογισθεί και συμπληρωματικός εργαλειοτεχνικός εξοπλισμός, όπως στηρίγματα για τα δομικά στοιχεία που συνθέτουν τον «Θολωτό Τάφο» και αυτοκόλλητες ταινίες διπλής όψης για την προσάρτηση των υπολογιστών τύπου tablet σε αυτά, ηχεία τοποθετημένα στα σημεία όπου υπάρχει προβολή βίντεο με ήχο κτλ.

III.β.2 Η διαμόρφωση των «εικόνων»

Για τη δημιουργία των μικρής διάρκειας βίντεο έγινε επιλογή μέσα από χιλιάδες φωτογραφίες και ολιγόλεπτα φιλμ τα οποία παράχθηκαν κατά τις τρεις ανασκαφικές περιόδους του 2017, 2018 και 2019.

Το πρωτογενές υλικό το οποίο καταγράφηκε κατά τις τρεις ανασκαφικές περιόδους ασφαλώς δεν είχε στόχο τη δημιουργία μίας περιοδικής έκθεσης για την Κουτρολού. Το σύνολό του αποτελείται από ανασκαφικά στιγμιότυπα, τα οποία δημιουργήθηκαν ταυτόχρονα με την «επίσημη» φωτογραφική αποτύπωση των ανασκαφικών εργασιών. Στα περισσότερα από αυτά το αρχαιολογικό εύρημα δεν αποτελεί πάντα το κέντρο εστίασης του φακού, όσο η ίδια η διαδικασία της ανασκαφικής πράξης. Επιπλέον, στο πλαίσιο αυτής της αρχαιολογικής φωτο-εθνογραφίας καταγράφηκαν και εξωανασκαφικές δραστηριότητες, είτε στον περιβάλλοντα χώρο και την τοπική κοινότητα είτε στις εργασίες στην αποθήκη των ανασκαφών.

Για τις ανάγκες της έκθεσης επιλέχθηκαν και ομαδοποιήθηκαν ελάχιστα από τα στιγμιότυπα που αφορούν μόνο τον ανασκαφικό χώρο, με βάση τις αφηγηματικές ενότητες που προέκυψαν σύμφωνα με το εκθεσιακό σενάριο. Πρόκειται για επτά συνθέσεις (βίντεο, όπως υπάρχουν συγκεντρωμένα στον ιστότοπο της έκθεσης), οι οποίες δημιουργήθηκαν ύστερα από τη συρραφή εικόνων, φιλμ και ήχων στο λογισμικό iMovie διάρκειας 1 έως 3 λεπτών (Εικ. III.5), τα οποία ενσωματώνονται στον εκθεσιακό χώρο. Το περιεχόμενο τους αναλύεται παρακάτω (Κεφ. III.γ.3-9).

Ο συντελεστής αναλογίας τους συμβαδίζει με τις αναλογίες που προκύπτουν από τα δομικά στοιχεία σε κάθε αφηγηματική ενότητα: π.χ. στην περίπτωση των φιλμ στο «Κτίριο 1» και στο «Κτίριο 2» τα φιλμ έχουν τετράγωνες αναλογίες ενώ στο φιλμ για τον «Λάκκο» το φιλμ προβάλλεται ως ένας κύκλος. Στις περισσότερες περιπτώσεις τα βίντεο της έκθεσης σχεδιάστηκαν ώστε να προβάλλονται στο δάπεδο και επομένως απαιτείται η τοποθέτηση των προβολικών συστημάτων στην οροφή του χώρου, ώστε η δέσμη του φωτός να είναι κατακόρυφη. Ασφαλώς αυτή η επιλογή εξαρτάται από τις δυνατότητες που υπάρχουν σε κάθε υποψήφιο χώρο φιλοξενίας της έκθεσης, χωρίς να αποκλείεται η πιθανότητα αλλαγής των τρόπων προβολής (π.χ. η τοποθέτηση του προβολικού συστήματος σε διαφορετικό ύψος με συνεπακόλουθη την προβολή του βίντεο σε διαφορετική γωνία από την προβλεπόμενη). Ασφαλώς, ένα δεύτερο πρόβλημα, σε σχέση με τις προβολές, είναι οι δυνατότητες προσαρμογής και ελέγχου του φωτισμού του εκάστοτε χώρου φιλοξενίας της έκθεσης. Σε ιδανικές συνθήκες η πλήρης συσκότιση για την καλύτερη προβολή των βίντεο σε συνδυασμό με μεμονωμένο φωτισμό κάποιων σημείων του εκθεσιακού «σκηνικού» θα εξασφάλιζε την καλύτερη θέαση.

Από τα επτά συνολικά φιλμ, τρία είναι αυτά τα οποία συνοδεύονται από ήχους: τα φιλμ στις ενότητες του «Κτιρίου 1», της «Τομής Χ16» και της «Τομής Ξ15», η απόσταση μεταξύ των οποίων είναι αρκετή ώστε να μην υπάρχει έντονη παρείσφρηση των ήχων. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση, και καθώς σε όλες τις περιπτώσεις των φιλμ επιλέγεται η συνεχής αναπαραγωγή τους, το ζητούμενο είναι η δημιουργία ενός ηχοτοπίου με συνδυασμό των ήχων από τα τρία αυτά φιλμ. Επιπλέον, ο συγκερασμός αυτού του εκθεσιακού ηχοτοπίου με αυτό που προκύπτει από τον εκάστοτε χώρο φιλοξενίας της έκθεσης είναι επιθυμητός, καθώς συνάδει με τη λογική μίας “pop-up” εφήμερης έκθεσης, η οποία φιλοξενείται σε έναν οποιοδήποτε χώρο· και με αυτή τη λογική, η πιθανή αδυναμία πλήρους ελέγχου της διάχυσης του ήχου αλλά και του φωτισμού –όπως αναφέρθηκε παραπάνω- μετατρέπεται σε πλεονέκτημα, καθώς σε κάθε περίπτωση προ-

κύπτει και μία διαφορετική έκθεση.

III.β.3 Η διαμόρφωση των «λέξεων»

Σύμφωνα με το εκθεσιακό σενάριο η πλήρης απουσία κειμένων αποτελεί μία συνειδητή επιλογή, καθώς το βάρος δίνεται στην ψευδαίσθηση που αποπειράται με την απόδοση ενός ανασκαφικού χώρου με αφαιρετικό τρόπο, ως μία σχεδόν δισδιάστατη μεταφορά του, και στις προβολές εικόνων, κινούμενων και στατικών, οι οποίες είναι διάσπαρτες σε καθορισμένα σημεία του σκηνικού αυτού. Η οποιαδήποτε χρήση κειμένου, το οποίο θα ήταν ευδιάκριτο μέσα στο εκθεσιακό σκηνικό, θα αντιστοιχούσε σε ένα είδος υπομνηματισμού και επεξήγησης καθαρά παιδευτικού χαρακτήρα. Ωστόσο οι «λέξεις», εννοώντας την ακαδημαϊκή παραγωγή που σχετίζεται με τη μελέτη των ανασκαφικών δεδομένων που προέκυψαν από τις συνεχιζόμενες ανασκαφές στην Κουτρουλού Μαγούλα αποτελούν, μαζί με τις προβαλλόμενες στατικές και κινούμενες εικόνες, αναπόσπαστο τμήμα της έκθεσης, καθώς ο συγκερασμός τους, με όρους εικαστικούς, αποτελεί τη ραχοκοκαλιά του όλου πειραματικού εκθεσιακού εγχειρήματος.

Τα κείμενα αυτά, είναι διαθέσιμα εκτός του φυσικού «σκηνικού», σε ψηφιακή μορφή με τη μορφή κωδικών QR, οι οποίοι είναι τυπωμένοι στις επιφάνειες στοιχείων που τοποθετούνται σε εννέα σημεία του «σκηνικού» (βλ. αναλυτικά παρακάτω, Κεφ. III.γ).

Καθώς οι κωδικοί αυτοί, ύστερα από τη σάρωσή τους από το κινητό τηλέφωνο του επισκέπτη, οδηγούν σε μία συγκεκριμένη ιστοσελίδα, κρίθηκε αναγκαία η δημιουργία ενός δίγλωσσου (στα ελληνικά και στα αγγλικά) ιστότοπου [www.k-box.site | sites.google.com/view/k-box], μέσω της πλατφόρμας δημιουργίας δικτυακών τόπων Google Sites, ο οποίος να περιλαμβάνει όλες αυτές τις ιστοσελίδες, στις οποίες είναι αναρτημένα τα κειμενικά αποσπάσματα από την επιστημονική βιβλιογραφία για τις ανασκαφές στην Κουτρουλού Μαγούλα. Η γραφιστική επιμέλεια και επεξεργασία του ιστότοπου ακολουθεί τους κανόνες που ορίστηκαν και στη διαμόρφωση των στοιχείων της «φυσικής», τρισδιάστατης, έκθεσης (λιτές γραμμές και χρήση ασπρόμαυρης χρωματικής παλέτας), ενώ δόθηκε βάρος στην προσαρμογή αναγνωσιμότητας του ιστότοπου, όσον αφορά την εμφάνισή του στις οθόνες κινητών τηλεφώνων, ούτως ώστε η χρήση του να είναι εύκολη.

Παρ' όλο που ο ιστότοπος είναι σχεδιασμένος ώστε να λειτουργεί σε άμεση συνάρτηση με τον τρισδιάστατο, «φυσικό», εκθεσιακό χώρο, πέραν των ιστοσελίδων στις οποίες είναι αναρτημένο το περιεχόμενο των απαραίτητων για την έκθεση QR κωδικών, γίνεται μία συνολική παρουσίαση της έκθεσης με περαιτέρω πληροφορίες, διαθέσιμες τόσο για τους «φυσικούς», όσο και για τους «ψηφιακούς» επισκέπτες.

Σύμφωνα με τις παραπάνω επιλογές, ο ιστότοπος της έκθεσης *k-box* διαχωρίζεται σε τέσσερις ιστοσελίδες, ονοματισμένες με αριθμούς και εικονίδια (Εικ. III.6):

1 [□]

Πρόκειται για την αρχική σελίδα του ιστότοπου στην οποία οδηγείται ο επισκέπτης ύστερα από τη σάρωση του μεγαλύτερου σε μέγεθος QR κώδικα. Μία εικονική περιήγηση στην έκθεση (Εικ. III.7) καθώς και η αποδόμηση των στοιχείων που την αποτελούν (Εικ. III.8) είναι αναρτημένα στην κορυφή της σελίδας με τη μορφή δύο βίντεο, αντίστοιχα, ενώ ένα μικρό κείμενο (βλ. παρακάτω, Κεφ. III.γ.1) δίνει τις «οδηγίες χρήσης» στον επισκέπτη. Ένας σύνδεσμος στο τέλος του κειμένου αυτού οδηγεί σε μία υποσελίδα η οποία περιέχει ένα αναλυτικότερο κείμενο σχετικά με το σκεπτικό της έκθεσης.

2 [▷]

Σε αυτήν τη σελίδα συγκεντρώνονται τα επτά βίντεο που προβάλλονται στην έκθεση, όπως είναι αναρτημένα στο κανάλι της έκθεσης στην πλατφόρμα YouTube. Προηγείται η παράθεση ενός μικρού κειμένου (στα ελληνικά και στα αγγλικά):

Ποιες, τελικά, είναι οι **διαστάσεις** μιας αρχαιολογικής θέσης;
 Πόσα μπορούμε να γνωρίζουμε για τα **σπίτια** που συνεχώς ξαναχτίζονται μέσα από την ανασκαφική πράξη;
 Ποια είναι τα **σώματα** που τα κατοικούν
 -ανθρώπινα και **μη**;
 Αυτοί οι εφήμεροι ένοικοί τους, **πότε** τελικά χρονολογούνται;

k-box
 μια pop-up έκθεση για τις ανασκαφές στην κουτρούλου | a pop-up exhibition on koutroulou excavations

Ποιες, τελικά, είναι οι **διαστάσεις** μιας αρχαιολογικής θέσης;
 Πόσα μπορούμε να γνωρίζουμε για τα **σπίτια** που συνεχώς ξαναχτίζονται μέσα από την ανασκαφική πράξη;
 Ποια είναι τα **σώματα** που τα κατοικούν
 -ανθρώπινα και **μη**;
 Αυτοί οι εφήμεροι ένοικοί τους, **πότε** τελικά χρονολογούνται;
 Είναι ήδη, όλοι τους, **νεκροί**;
 Η μήπως μοιράζονται -ζωντανοί και μη- ένα ευδιάκριτα **ορισμένο**

μαγούλα | magoula
κτίριο 1 | building 1
κτίριο 2 | building 2
λάκκος | ditch

III.6

αυτό είναι το ψηφιακό κομμάτι του **k-box** :
 μία "pop-up" έκθεση για τις ανασκαφές στην κουτρούλου μαγούλα
 κάθε QR κώδικας που θα σκανάρεις με το τηλέφωνό σου θα σε οδηγήσει σε μικρά κείμενα:
 τα λόγια αυτά συνοδεύουν τις εικόνες, στατικές και κινούμενες, που βλέπεις ενώ κινείσαι μέσα στον ανασκαφικό χώρο

μάθε περισσότερα για την έκθεση

this is the digital part of **k-box** :
 a "pop-up" exhibition on koutroulou magoula excavations
 each QR code you will scan with your phone will lead you to small texts:
 these words accompany the images, static and moving, that you see while walking around the excavation site

learn more about the exhibition

[...] η θέση αποτελούσε ένα περιβάλλον κατοίκησης για ανθρώπους και ζώα, που μοιράζονταν σχεδόν κάθε χτισμένο και μη χώρο και οι βιοκοινωνικοί και σωματικοί κύκλοι τους ήταν **αλληλένδετοι**. [...] οι ζωές των φυτών και των ζώων (συμπεριλαμβανομένου του ανθρώπου) ήταν στενά ενοποιημένες, με ανθρώπους και ζώα να μοιράζονται φυτικές **τροφές** και να

Hamilakis, Y., Kyparissi-Apostolika, N., Loughlin, T., Carter, T., Cole, J., Facorellis, Y., Katsarou, S., Kaznesi, A., Pentedeke, A., Tsamis, V. & Zorzin, N. 2017. *Koutroulou Magoula in Euboeia, Central Greece: A Middle Neolithic tell site in context*. In *Communities, Landscapes, and Interaction in Neolithic Greece* (eds. Sarris, A., Kalogiropoulou, E., Kalayci, T. & L. Karimali), 81-96, 465-7. Ann Arbor (MI): International Monographs in Prehistory.

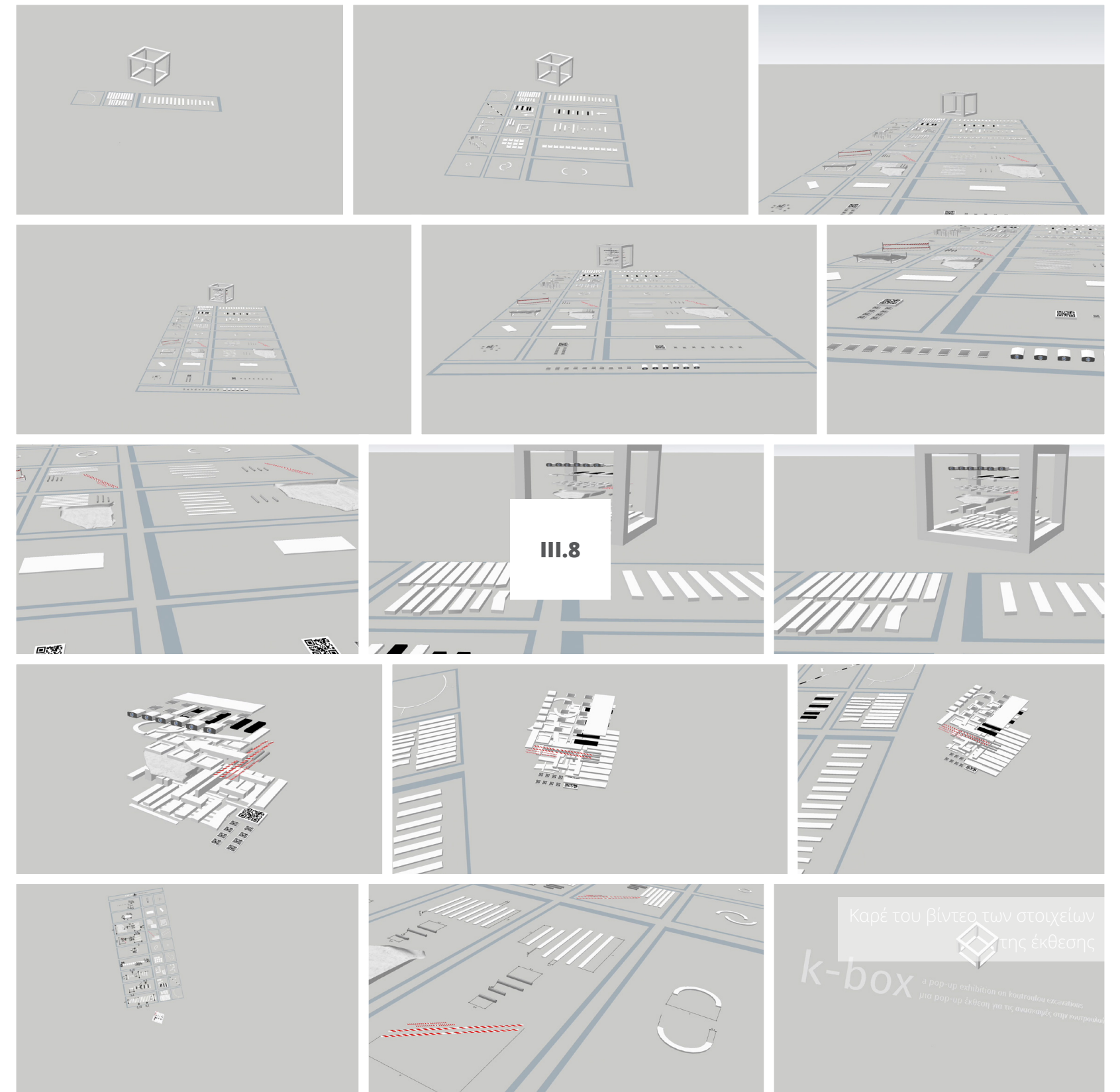
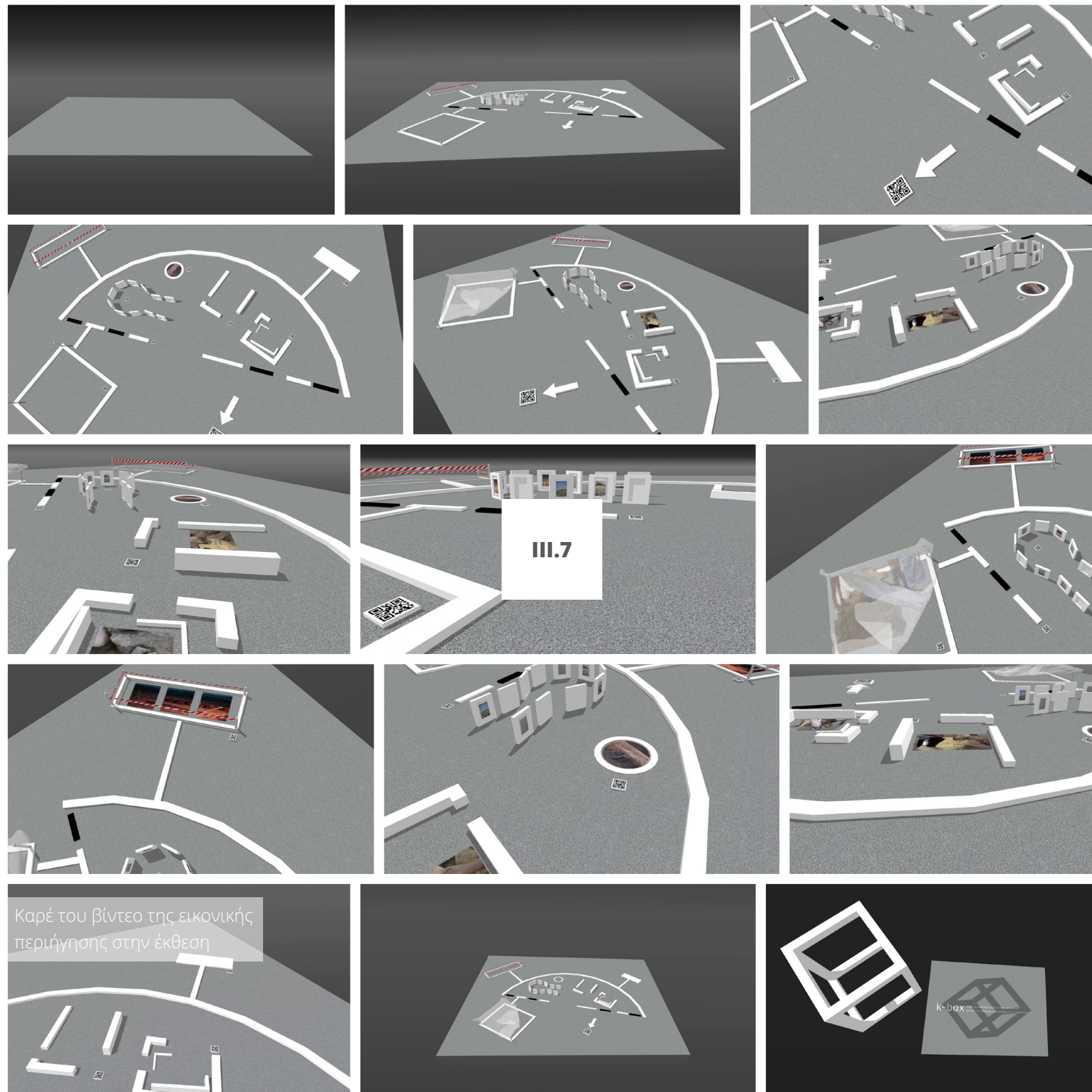
Hamilakis, Y. & Kyparissi-Apostolika, N., Loughlin, T., Tsamis, V., Cole, J., Papadopoulos, C. & Zorzin, N. 2012. *Koutroulou Magoula in central Greece: From the Neolithic to the Koromila, G., Karkanas, P., Kotzamani, G., Harris, K., Hamilakis, Y. & Kyparissi-Apostolika, N. 2018. Humans, animals, and the landscape in Neolithic Koutroulou Magoula, Central Greece: An approach through micromorphology and plant remains in dung*. In *Communities, Landscapes, and Interaction in Neolithic Greece* (eds. Sarris, A., Kalogiropoulou, E., Kalayci, T. & L. Karimali), 269-80. Ann Arbor (MI): International Monographs in Prehistory.

Κυπαρίση-Αποστολικά, Ν. 2003. Κουτρούλου Μαγούλα στο Νέο Μοναστήρι (Βόρεια Φθιώτιδα): Η αποκάλυψη μιας νέας "αστικής" αρχιτεκτονικής. *Το Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας* 1, 607-17.

Κυπαρίση-Αποστολικά, Ν. & Χαμηλάκης, Γ. 2013. *Αρχαιολογική και εθνογραφική έρευνα στη θέση Κουτρούλου Μαγούλα Φθιώτιδας, 2009-2012. Το Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας* 4, 969-78. *Θεωρητική και Βιωματική Προσέγγιση στο Γλυκό Παρελθόν*. Μεταπτυχιακή Εργασία. Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Τσόκας, Γ. Ν., Βαργεμέζης, Γ., Σταμπολίδης, Α. & Κυπαρίση-Αποστολικά, Ν. 2006. Γεωφωσική διασκόπηση στη θέση Κουτρούλου Μαγούλα πλησίον του Νέου Μοναστηρίου (Ν. Φθιώτιδας). *Το Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας* 2, 821-9.

2020-2021 | fotisif |

Είναι ήδη, όλοι τους, **νεκροί**;

Ή μήπως μοιράζονται -ζωντανοί και μη- ένα ευδιάκριτα **ορισμένο**

εργαστήριο μνήμης;

Το κείμενο αυτό, υπό τη μορφή ερωτημάτων, αποτελεί ένα είδος «περίληψης» των ζητημάτων που τίθενται μέσω των οκτώ αφηγηματικών ενοτήτων του *k-box*, όπως αυτές διαχωρίζονται με την τοποθέτηση κωδικών QR στον εκθεσιακό χώρο. Οκτώ επιλεγμένες λέξεις του κειμένου αυτού λειτουργούν ως υπερσύνδεσμοι που οδηγούν στις αντίστοιχες οκτώ υποσελίδες της τρίτης ιστοσελίδας του ιστότοπου.

Η συγκέντρωση όλων των βίντεο της έκθεσης σε αυτήν τη σελίδα του ιστότοπου (και όχι κατανεμημένα στις επόμενες) αφορά, ασφαλώς, περισσότερο τον «ψηφιακό» επισκέπτη της έκθεσης και όχι τον «πραγματικό»· δε θα είχε νόημα για τον επισκέπτη που σαρώνει έναν κώδικα QR δίπλα σε μία προβολή να παρακολουθήσει την ίδια προβολή και στο κινητό του τηλέφωνο.

3 [■]

Η σελίδα αποτελείται από οκτώ υποσελίδες, στις οποίες αντιστοιχούν οκτώ κώδικες QR (βλ. παρακάτω, Κεφ. III.γ.2-9) και οι οποίες έχουν τα κειμενικά αποσπάσματα στα ελληνικά και στα αγγλικά τα οποία συνοδεύουν την κάθε μία από τις οκτώ αφηγηματικές ενότητες της έκθεσης. Κάθε μία από αυτές τις οκτώ σελίδες έχουν την ακόλουθη μορφή: Στην επικεφαλίδα υπάρχει η εικόνα της τρισδιάστατης ψηφιακής απόδοσης του εκθεσιακού χώρου. Ανάλογα με τη θέση του κώδικα QR, που αντιστοιχεί σε διαφορετική υποσελίδα, δηλώνονται πάνω στην εικόνα αυτή με πιο ανοιχτή απόχρωση τα χωρικά όρια της εκάστοτε αφηγηματικής ενότητας. Ακολουθούν, στο κυρίως μέρος της σελίδας, δύο στατικές εικόνες: η πρώτη δείχνει, σε ψηφιακή απεικόνιση, το σημείο στο οποίο βρίσκεται ο επισκέπτης και η δεύτερη προέρχεται από τη δημοσίευση από την οποία προέρχεται το απόσπασμα που παρατίθεται παρακάτω. Το απόσπασμα (μεγέθους μόνο 60 έως 130 λέξεων), όπως και το σύνολο του ιστότοπου είναι διαθέσιμο σε δύο γλώσσες: στα ελληνικά, με μαύρη γραμματοσειρά και σε γκριζο βάθος, και στα αγγλικά, με λευκή γραμματοσειρά σε μαύρο βάθος. Σε ορισμένα από τα αποσπάσματα αυτά προστίθενται επιπλέον υπερσύνδεσμοι που οδηγούν σε περαιτέρω ιστότοπους που σχετίζονται πάντα με τα όσα αναφέρονται στο εκάστοτε απόσπασμα. Τέλος, στο κάτω μέρος της κάθε υποσελίδας, υπάρχει μία

συρραφή εικόνων που σχετίζονται με την εκάστοτε αφηγηματική ενότητα, υπό τη μορφή ενός slideshow.

4 [□]

Στη σελίδα αυτή συγκεντρώνεται η βιβλιογραφία για την Κουτρολού Μαγούλα, καθώς και ενσωματωμένη, σε μορφή pdf, η παρούσα ανάλυση και τεκμηρίωση της έκθεσης.

III.γ Οι αφηγηματικές ενότητες

Σύμφωνα με το εκθεσιακό σενάριο, όπως αναπτύχθηκε παραπάνω (Κεφ. III.α), η περιήγηση στην έκθεση δεν έχει μία καθορισμένη διαδρομή ενώ οι χώροι που αφαιρετικά δημιουργούνται δε συνοδεύονται από κανέναν λεκτικό υπομνηματισμό (παρά μόνο στον ψηφιακό εκθεσιακό χώρο του ιστότοπου). Σε αυτήν τη σχεδόν δισδιάστατη απόδοση της ανασκαφικής θέσης, τα μόνα στοιχεία που ξεχωρίζουν από αυτήν την αρχιτεκτονική διαμόρφωση του σκηνικού είναι οι προβολές των φιλμ και τα λίγα αυτόνομα τετράγωνα στοιχεία, στην άνω επιφάνεια των οποίων υπάρχουν εκτυπωμένοι QR κώδικες.

Στην περιγραφή αυτών των εννέα -συμβατικά ονοματισμένων- «αφηγηματικών ενοτήτων» που ακολουθεί αναλύεται η αρχιτεκτονική δόμησή τους και το περιεχόμενο των QR κωδικών και των προβολών που συνοδεύουν επτά από αυτές ενώ ταυτόχρονα σχολιάζονται οι σεναριακές επιλογές που οδήγησαν στη σύνθεση των αφηγηματικών επιπέδων των «λέξεων», «εικόνων» και του «σκηνικού» για κάθε ξεχωριστή ενότητα.

III.γ.1 Ο βορράς

Ένα μεμονωμένο στοιχείο που με μια πρώτη ματιά φαίνεται ότι δεν έχει σχέση με τα υπόλοιπα αρχιτεκτονικά στοιχεία που συνθέτουν την έκθεση είναι η τοποθέτηση ενός βέλους, μήκους περίπου 1,20 μ. στο δάπεδο. Ωστόσο, το βέλος αποτελεί ένα σύνηθες εικονογραφικό στοιχείο προ-

σανατολισμού, ως σύμβολο του Βορρά, που αποτελεί σημαντικό στοιχείο τεκμηρίωσης τόσο στην αρχαιολογική φωτογραφία όσο και στη σχεδιαστική απόδοση μίας αρχαιολογικής θέσης.

Στην περίπτωση του *k-box* η τοποθέτησή του θα μπορούσε όντως να αποτελεί ένα στοιχείο προσανατολισμού, καθώς συμφωνεί -σε γενικές γραμμές- με τον «πραγματικό» προσανατολισμό της αρχαιολογικής θέσης, με την «πραγματική» συσχέτιση των επιμέρους εκθεσιακών στοιχείων μεταξύ τους. Επιπλέον, όπως θα φανεί παρακάτω, το στοιχείο αυτό συνδέεται και με τα ασπρόμαυρα αρχιτεκτονικά στοιχεία που συνθέτουν μία νοητή γραμμή η οποία τέμνει τον κυρίως εκθεσιακό χώρο που αποτελεί η ημικυκλικού σχήματος αρχαιολογική θέση, και συμβολίζει την κλίμακα, ένα ακόμη απαραίτητο εικονογραφικό συστατικό τόσο στην αρχαιολογική φωτογραφία, όσο και στη σχεδιαστική αποτύπωση των αρχαιολογικών ευρημάτων. Ωστόσο, ως σύμβολο που, πιθανότατα για έναν επισκέπτη δεν παραπέμπει αναγκαστικά στο στοιχείο του προσανατολισμού των αρχιτεκτονικών λειψάνων ενός νεολιθικού οικισμού, εδώ χρησιμοποιείται ως εναρκτήριο σημείο για την περιήγησή του.

Το βέλος / βορράς «δείχνει» ένα τετράγωνο στοιχείο (Εικ. III.9), τοποθετημένο στο δάπεδο, στην άνω επιφάνεια του οποίου είναι εκτυπωμένος ένας κώδικας QR, σε μέγεθος εμφανώς μεγαλύτερο από τα υπόλοιπα τετράγωνα με κώδικα QR που υπάρχουν στην έκθεση (50 X 50 εκ. ενώ τα υπόλοιπα είναι διαστάσεων 20 X 20 εκ.). Το σκανάρισμα / ηλεκτρονική σάρωση του QR μέσω «έξυπνου» κινητού τηλεφώνου οδηγεί τον επισκέπτη / κάτοχο στην αρχική σελίδα του ιστότοπου της έκθεσης. Σε όλα τα περιεχόμενα του ιστότοπου υπάρχει μία μικρή χρωματική διαφοροποίηση, όπου υπάρχει κείμενο, η οποία δηλώνει τη διαφορετική γλώσσα (γκρι υπόβαθρο και μαύρη γραμματοσειρά για τα ελληνικά και μαύρο υπόβαθρο και λευκού χρώματος γραμματοσειρά για τα αγγλικά, βλ. παραπάνω, Κεφ. III.β.3). Στην αρχική σελίδα δηλώνεται καταρχάς ότι ο επισκέπτης εισήλθε στο ψηφιακό τμήμα της έκθεσης και δίνονται λακωνικές οδηγίες σχετικά με τη χρήση των κωδικών QR κατά την περιήγησή του:

αυτό είναι το ψηφιακό κομμάτι του *k-box*:

μία “pop-up” έκθεση για τις ανασκαφές στην κουτρολού μαγούλα

κάθε QR κώδικας που θα σκανάρεις με το τηλέφωνό σου θα σε οδηγήσει σε μικρά κείμενα:

τα λόγια αυτά συνοδεύουν τις εικόνες, στατικές και κινούμενες, που βλέπεις ενώ κινείσαι

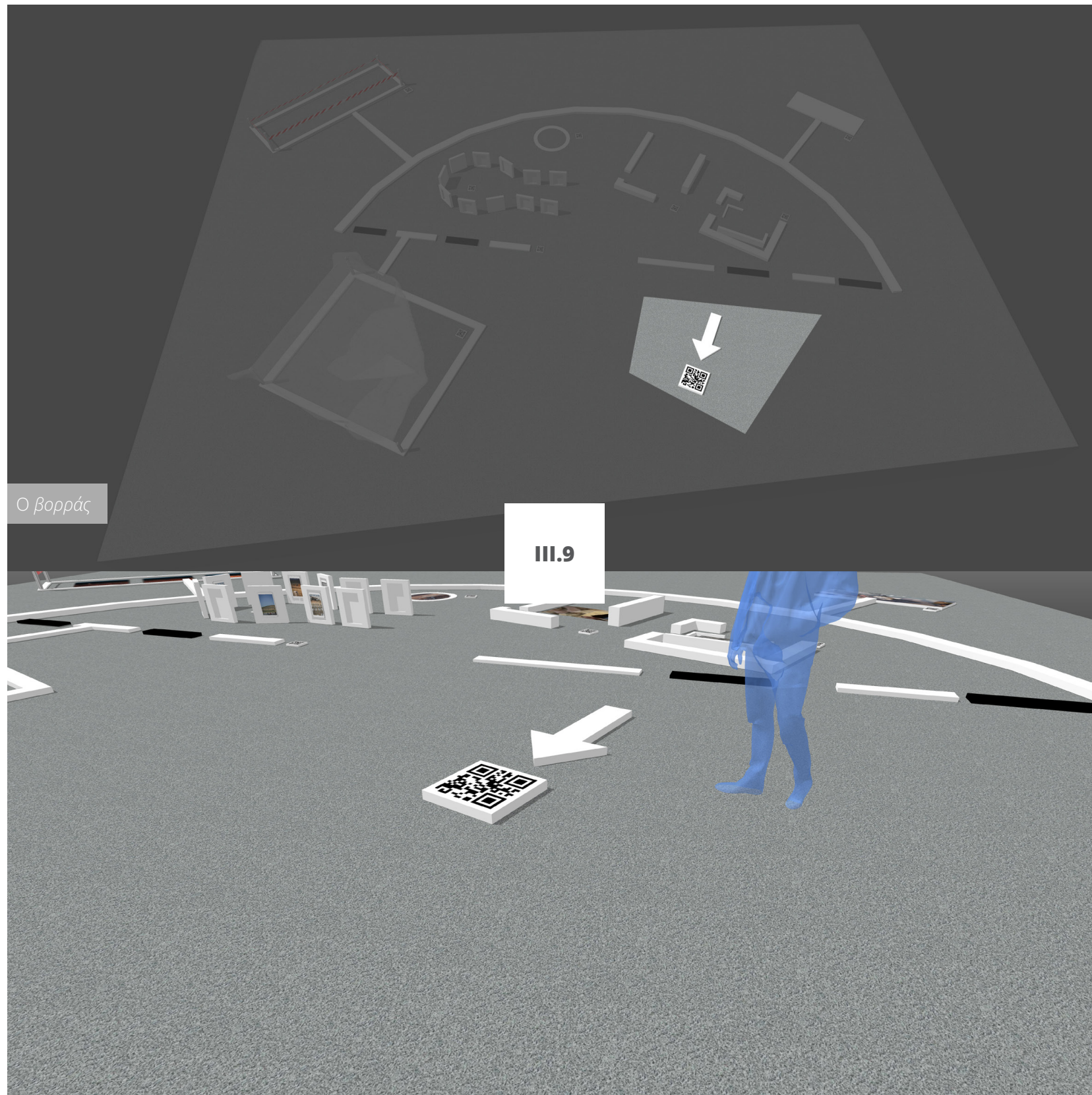
μέσα στον ανασκαφικό χώρο

Ένας σύνδεσμος με την προτροπή «*μάθε περισσότερα για την έκθεση*» οδηγεί σε μία σελίδα όπου υπάρχει αναλυτικότερο κείμενο που περιγράφει το σκεπτικό της έκθεσης. Το μεγαλύτερο μέγεθος του κειμένου αυτού, καθώς και μέρος της ορολογίας που χρησιμοποιείται πιθανότατα να αποτρέπει ένα μεγάλο ποσοστό των επισκεπτών στο να το διαβάσουν (ακόμη περισσότερο όταν πιθανότατα χρησιμοποιείται ένα κινητό τηλέφωνο). Ωστόσο δίνεται αυτή η δυνατότητα εμβάθυνσης για όσους το επιθυμούν και, επιπλέον, το κείμενο δίνει τα βασικά στοιχεία πάνω στο σκεπτικό της έκθεσης για όσους δεν είναι επισκέπτες της «φυσικής» έκθεσης.

Στο *k-box*, μια εφήμερη / “pop-up” έκθεση, ένας ανασκαφικός χώρος, αυτός της **Κουτρολού Μαγούλας** στη Φθιώτιδα, αποτελεί ένα εικαστικά δομημένο -αλλά με αρχαιολογικά θεμέλια- σκηνικό της επιτέλεσης μιας επαναλαμβανόμενης διαδικασίας καταστροφής, σύνθεσης και αποσύνθεσης.

Στο σκηνικό αυτό, αποδοσμένο ως ένα δισδιάστατο σκαρίφημα ηθελημένα εκτός κλίμακας, παρεμβάλλονται ψηφιακές -κινούμενες και στατικές- **εικόνες** «αρχαιολογικών» σωμάτων και των τεχνητών παραφερνάλιών τους, οι οποίες, σεναριακά ομαδοποιημένες, υπονοούν και αντιπαραβάλλονται με τον **δημοσιευμένο αρχαιολογικό (επιστημονικό) λόγο**. Πέραν της συζήτησης των αρχαιολογικών δεδομένων που αφορούν τις νεολιθικές, κυρίως, φάσεις ζωής του ανασκαπτόμενου από το 2001 οικισμού, οι δημοσιεύσεις αυτές διαπραγματεύονται, ανάμεσα σε άλλα, τις έννοιες της πολυχρονικότητας, των πολυ-αισθητηριακών ποιοτήτων και του θραυσματικού χαρακτήρα του αρχαιολογικού υλικού. Επιπλέον, καθώς η εθνογραφική προσέγγιση αποτελεί βασικό άξονα του ερευνητικού προγράμματος, παράλληλα με την ανασκαφική διαδικασία επιχειρείται η μελέτη της πρόσληψης της αρχαιότητας από το κοινό, ο σχεδιασμός συλλογικών καλλιτεχνικών δράσεων (όπως η δημιουργία site-specific **θεατρικών δρώμενων**) ενώ αναπόσπαστο τμήμα αυτών αποτελεί η παραγωγή εικόνων στο πλαίσιο μίας **αρχαιολογικής φωτο-εθνογραφίας**.

Στόχος της έκθεσης *k-box* δεν αποτελεί μία εκπαιδευτικού χαρακτήρα, εμπειριστατωμένη και ακριβής **παρουσίαση** των αρχαιολογικών δεδομένων που προέκυψαν από την ανασκαφική πράξη. Η εστίαση γίνεται κυρίως στα σώματα που δρουν σε αυτό το σκηνικό, σε διάλογο με κάποια από τα ακαδημαϊκά κειμενικά θραύσματα. Ταυτόχρονα, αποτελεί μια πειραματική πρόταση απόδοσης του επιστημονικού λόγου -μία ελάχιστη δοκιμασμένη προσπάθεια, ιδιαίτερα όσον αφορά το ελληνικό μουσειακό τοπίο- με τη χρήση ενός εικαστικού λεξιλογίου. Παράλληλα, εξετάζεται η δυνατότητα παραγωγής τέτοιων εφήμερων / “pop-up” εκθέσεων,

με κύρια χαρακτηριστικά τους την αφαιρετικότητα, την πολυμορφικότητα και τη δυνατότητα επαύξησης του ψηφιακού τους περιεχομένου αλλά και το μικρό κόστος τους.

Μέσα στο «κουτί» του *k-box* εμπεριέχονται κατακερματισμένα δομικά στοιχεία, τα οποία, όταν συνενωθούν, δημιουργούν τον εκθεσιακό / ανασκαφικό χώρο καθώς και συστήματα προβολών και ταμπλέτες για την προβολή, σε επιλεγμένα σημεία, του ψηφιακού υλικού. Στα σημεία αυτά QR κωδικοί συνδέουν τις προβαλλόμενες εικόνες με τα κειμενικά θραύσματα στον παρόντα ιστότοπο, που αποτελεί αναπόσπαστο -ψηφιακό- τμήμα της τρισδιάστατης -απτής- έκθεσης, σε κάποια από τα οποία υπάρχουν επιπρόσθετοι υπερσύνδεσμοι.

Στο κείμενο αυτό υπάρχουν υπερσύνδεσμοι, οι οποίοι οδηγούν είτε σε ιστοσελίδες του ιστότοπου της έκθεσης είτε σε άλλες ιστοσελίδες, όπως π.χ. βίντεο από ομιλίες για το αρχαιολογικό έργο ή πληροφορίες για τις θεατρικές δράσεις που έγιναν στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος.

III.γ.2 Η μαγούλα

Ο σκελετός του εκθεσιακού χώρου είναι μία ημικυκλική κατασκευή (διαμέτρου περίπου 13 μ.), συναρμολογημένη από αρχιτεκτονικά στοιχεία λευκού και μαύρου χρώματος (μήκους 1,00 έως 1,50 μ., πλάτους περίπου 20 εκ. και πάχους 10 εκ.). Μέσα σε αυτόν τον ημικυκλικό χώρο δημιουργούνται εκθεσιακές υπό-ενότητες (τα δύο κτίρια, ο λάκκος και ο θολωτός τάφος) ενώ τρία επιμήκη στοιχεία στην περιφέρεια ενώνουν αυτόν τον κεντρικό εκθεσιακό σκελετό με τις υπόλοιπες εκθεσιακές ενότητες (τις δύο ανασκαφικές τομές και την εργαλειοθήκη / αποθήκη).

Πρόκειται για την αφαιρετική απόδοση της ανασκαφικής θέσης, η οποία βρίσκεται σε ένα χαμηλό τεχνητό γήλοφο, ο οποίος δημιουργήθηκε από τη συνεχή ανθρωπογενή χρήση της από τη νεολιθική περίοδο και εφεξής (Εικ. II.1). Οι γήλοφοι αυτοί, γνωστοί στη βιβλιογραφία ως «μαγούλες» (κυρίως στη Θεσσαλία) ή «τούμπες» (στη Βόρεια Ελλάδα), αποτελούν έναν από τους πλέον χαρακτηριστικούς τρόπους κατοίκησης στη Νεολιθική περίοδο και την Εποχή του Χαλκού.

Η Κουτρολού Μαγούλα σήμερα διασώζεται περίπου κατά το ήμισυ, καθώς η αγροτική καλλι-

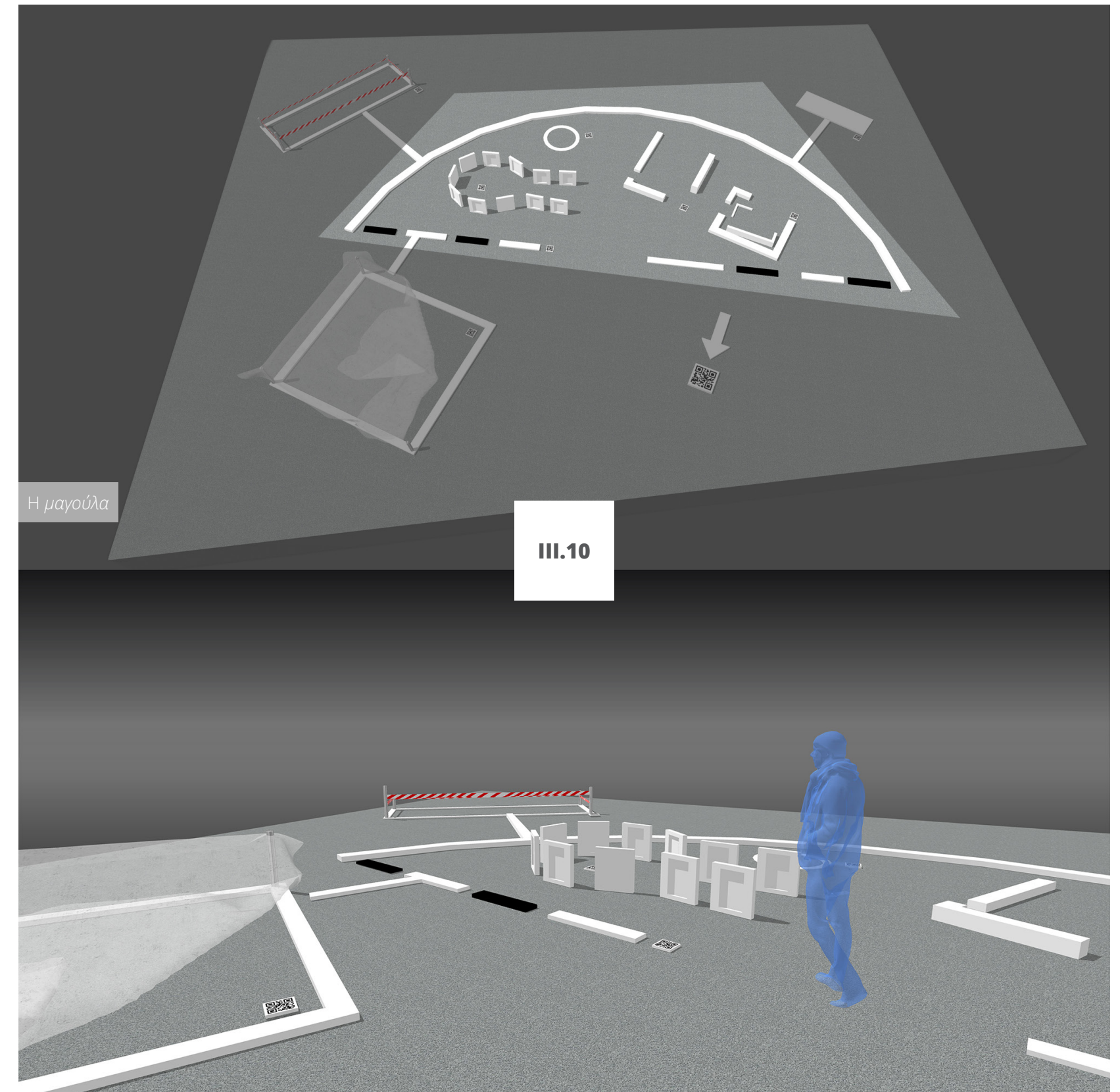
έργεια κατέστρεψε μεγάλο τμήμα της αρχαιολογικής θέσης (βλ. Κεφ. II). Η μαγούλα, όπως και τα υπόλοιπα αρχιτεκτονικά στοιχεία της έκθεσης, αποδίδεται με τη μορφή ενός δισδιάστατου σκαριφήματος. Δεκαεπτά λευκά καμπυλόγραμμα στοιχεία με μικρό ύψος και πλάτος συνενώνονται και δημιουργούν ένα ημικύκλιο, ενώ εννέα λευκά και μαύρα, αντίστοιχων διαστάσεων, στοιχεία τοποθετημένα ανά διαστήματα κλείνουν τις δύο άκρες του, δημιουργώντας μία νοητή ευθεία γραμμή.

Η χρήση δύο χρωμάτων σε αυτά τα ευθύγραμμα στοιχεία υπονοεί την έννοια της κλίμακας, η οποία αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο ενός αρχαιολογικού σκαριφήματος και συνοδεύεται με την τοποθέτηση ενός βέλους (βορρά), όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το οποίο δίνει τον προσανατολισμό. Μία κλίμακα, ωστόσο, η οποία αποδίδει πραγματικά χαρακτηριστικά χωρικής μέτρησης θα αποτελούνταν από ισομεγέθη εναλλασσόμενα ασπρόμαυρα στοιχεία. Στην περίπτωση της έκθεσης ηθελημένα τα στοιχεία τα οποία δημιουργούν την κλίμακα είναι, αφενός, ανισομεγέθη, αφετέρου, δε, βρίσκονται σε απόσταση μεταξύ τους, κάτι που δε θα μπορούσε να ισχύσει για την απόδοση της κλίμακας σε ένα αρχιτεκτονικό σχέδιο αποτύπωσης ενός αρχαιολογικού χώρου.

Τα ασπρόμαυρα στοιχεία που χρησιμοποιούνται ως απόδοση ταυτόχρονα της κλίμακας και της ένδειξης ότι ο αρχαιολογικός χώρος, η μαγούλα, σώζεται κατά το ήμισυ, τοποθετούνται εναλλάξ σε ευθεία γραμμή, αφήνοντας ένα κενό στο μέσον περίπου της τέμνουσας αυτής γραμμής, εν είδει εισόδου στο εσωτερικό του εκθεσιακού χώρου / μαγούλας. Ένα τετράγωνο στοιχείο στην επιφάνεια του οποίου είναι εκτυπωμένος ένας κώδικας QR, τοποθετείται στη μία άκρη της «εισόδου» αυτής (Εικ. III.10). Η σάρωσή του μέσω κινητού τηλεφώνου οδηγεί σε ένα κειμενικό απόσπασμα αναρτημένο στον ιστότοπο της έκθεσης, το οποίο αναφέρεται στις διαστάσεις της Κουτρολού Μαγούλας:

Η Κουτρολού Μαγούλα έχει μήκος 206 μ. και πλάτος 182 μ., σε υψόμετρο 130,7 μ. πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας, με ύψος 6,6 μ. σε σχέση με τα γύρω χωράφια. Έχει έκταση 3,7 εκτάρια που την καθιστούν μια από τις μεγαλύτερες στον ελληνικό χώρο. [...] Πάνω από τη μισή έκτασή της, το δυτικό της τμήμα, έχει καταστραφεί από την καλλιέργεια.

(Hamilakis κ.ά. 2012)

Στο κείμενο αυτό, όπως και στα υπόλοιπα αποσπάσματα στα οποία κατευθύνουν οι κώδικες QR όταν σαρωθούν ηλεκτρονικά από τον επισκέπτη της έκθεσης, είναι, ασφαλώς, δυνατή η προσθήκη υπερσυνδέσμων. Αυτές οι επιπρόσθετες πληροφορίες, στις οποίες μπορεί να ανατρέξει ο επισκέπτης, αποτελούν είτε συμπληρωματικά στοιχεία για την κατανόηση του κειμένου είτε πληροφορίες οι οποίες δε θα μπορούσαν να δοθούν με κάποιο συμβατικό εκθεσιακό μέσο. Στην περίπτωση του κειμένου που αναφέρεται γενικότερα στη μαγούλα επιλέγεται αρχικά η προσθήκη δύο υπερσυνδέσμων που οδηγούν στη σελίδα του ανασκαφικού προγράμματος στο facebook, καθώς και σε εικόνες του αρχαιολογικού χώρου που έχουν αναρτηθεί στην ίδια σελίδα, και συγκεκριμένα κάποιες που δείχνουν την καλλιέργεια στον χώρο, μία πληροφορία που αναφέρεται και στο κείμενο.

Η παράθεση του κειμένου με τα αντικειμενικά -μετρήσιμα- χαρακτηριστικά της αρχαιολογικής θέσης έρχεται σε αντιπαράθεση με την αλλοιωμένη κλίμακα που αποδίδεται αφαιρετικά στον εκθεσιακό χώρο. Με αυτόν τον τρόπο σχολιάζεται το κατά πόσο, τελικά, είναι δυνατή η κατανόηση ενός χώρου, ενός νεολιθικού οικισμού ή ενός αντικειμένου που βρέθηκε μέσα στα ερείπια ενός σπιτιού του, μόνο μέσω της ανάγνωσης των διαστάσεών του. Ιδιαίτερα όταν αυτός ο χώρος, το σπίτι ή το αντικείμενο κατοικείται, εξημερώνεται, χρησιμοποιείται ή / και μελετάται από πολλά και διαφορετικά σώματα, στο παρελθόν και το παρόν, τα οποία, αφενός, είχαν και έχουν διαφορετικές προσλήψεις τόσο σε σχέση με τα μετρήσιμα χαρακτηριστικά του, όσο και με τις νοηματοδοτήσεις του.

III.γ.3 Το κτίριο 1

Ο ορθογώνιος χώρος που δημιουργείται από τη συνένωση εννέα λευκών επίμηκων αρχιτεκτονικών στοιχείων (διαστάσεων περίπου 1,80 X 1,50 μ.) αποδίδει μία από τις νεολιθικές οικίες που έχουν ερευνηθεί στην Κουτρολού Μαγούλα, η οποία έχει το συμβατικό όνομα «Κτίριο 1». Αποδίδονται αφαιρετικά τα επάλληλα θεμέλια των τοίχων του Κτιρίου 1 (Εικ. III.11), τα οποία στην πραγματικότητα αποτελούνται από σειρές λίθων, κάποιες από τις οποίες έχουν τη διάταξη «ψαροκόκαλου», χαρακτηριστική για την περίοδο της Μέσης Νεολιθικής στη Θεσσαλία.

Τα διαφορετικά ύψη και πάχη των στοιχείων που χρησιμοποιούνται καθώς και ο ελαφρά απο-

κλίνων προσανατολισμός στη διάταξή τους αποδίδουν και τις διαφορετικές αρχιτεκτονικές φάσεις κατασκευών / επιδιορθώσεων που έχουν καταγραφεί στο Κτίριο 1.

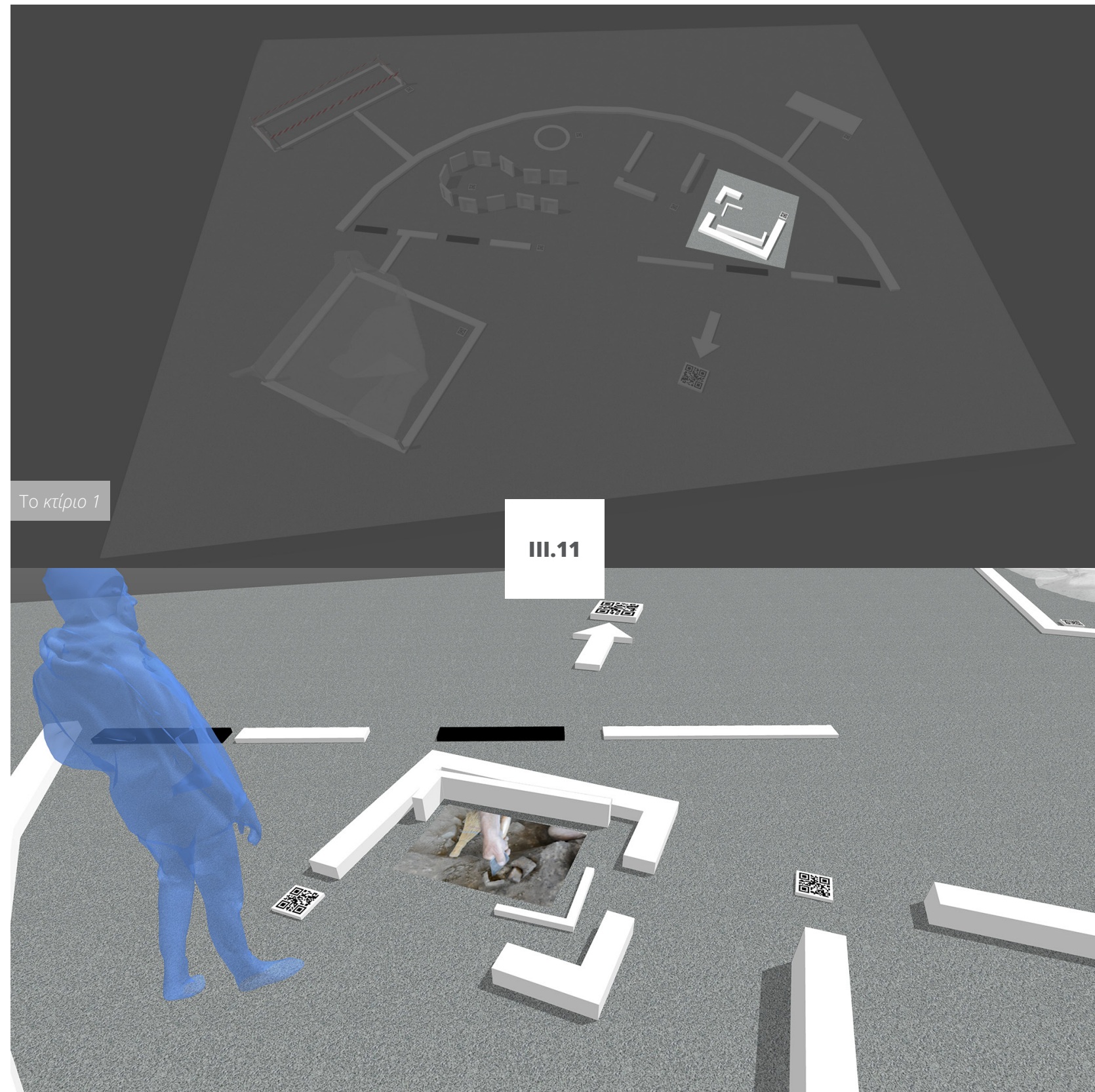
Στο εσωτερικού του Κτιρίου 1 προβάλλεται ένα ολιγόλεπτο βίντεο με ήχο (με διαστάσεις της προβολής περίπου 90 X 60 εκ.) ενώ ένα τετράγωνο στοιχείο με εκτυπωμένο έναν κώδικα QR τοποθετείται στη μία γωνία του. Η σάρωση του κώδικα μέσω κινητού τηλεφώνου οδηγεί σε ένα κειμενικό απόσπασμα στον ιστότοπο της έκθεσης. Το κείμενο προέρχεται από την πειραματική έρευνα των συνθηκών φωτισμού στο εσωτερικό του νεολιθικού Κτιρίου 1. Στο απόσπασμα γίνεται αναφορά στα πήλινα ομοιώματα σπιτιών και τη χρήση τους ως πρότυπα για την εικονοποίηση των πραγματικών νεολιθικών οικιών, αλλά και στην ατμόσφαιρα η οποία πιθανότατα δημιουργούνταν τόσο από το φωτισμό όσο και από την υπόλοιπη οικοσκευή μέσα σε ένα νεολιθικό σπίτι, η οποία θα μπορούσε να αποτελεί σκηνογραφικό στοιχείο για την ενδεχόμενη αφήγηση ιστοριών από τους «ένοικους» του σπιτιού:

Δεν υπάρχουν συγκεκριμένες ενδείξεις σχετικά με το σχήμα της οροφής και τα στηρίγματά της, αλλά τα νεολιθικά ομοιώματα σπιτιών υποδηλώνουν ότι θα μπορούσε να ήταν επίπεδη ή δίριχτη, καλυμμένη με καλάμια ή άχυρο και πιθανώς ένα λεπτό στρώμα πηλού για στεγανοποίηση [...] Σε όλα τα πειράματα, η βορειοδυτική γωνία [του Κτιρίου 1] φαίνεται να είναι η πιο σκοτεινή περιοχή [...]. Το μικρό μέγεθος του σπιτιού, ο καπνός από την εστία στο νότιο τμήμα και η σκόνη από το έδαφος πιθανότατα να δημιουργούσαν μια αμυδρή ατμόσφαιρα κατά τις ώρες που η εστία ήταν σε χρήση. [...] Το φως από την εστία και οι έντονες σκιές που τρεμοπαίζουν, ειδικά μετά τη δύση του ηλίου, μπορεί να είχαν χρησιμοποιηθεί για αφηγήσεις ιστοριών, για παραμύθια και πρωτο-θεατρικές παραστάσεις χρησιμοποιώντας ειδώλια, εργαλεία και καθημερινά αντικείμενα.

(Papadopoulos κ.ά. 2015)

Στο απόσπασμα προστίθεται και ένας υπερσύνδεσμος (ειδώλια) ο οποίος οδηγεί σε ένα μικρής διάρκειας βίντεο που αφορά τη διεπιστημονική μελέτη των πήλινων νεολιθικών ειδωλίων, των οποίων ένας σημαντικός αριθμός αποκαλύφθηκε κατά τις ανασκαφές στην Κουτρολού Μαγούλα.

Στο προβαλλόμενο βίντεο στο εσωτερικό του Κτιρίου 1 (διάρκειας περίπου 3 λεπτών) κεντρικός σεναριακός άξονας αποτελεί η ανεύρεση, κατά την ανασκαφική περίοδο του 2019, των τμημάτων ενός πήλινου ομοιώματος οικίας, ανάλογου με αυτά τα οποία αναφέρονται και στο απόσπασμα του κώδικα QR (Εικ. III.12). Δεν πρόκειται, ασφαλώς, για ένα φιλμ τεκμηρίωσης των αρχαιολογικών δεδομένων, καθώς, πρώτα από όλα, το συγκεκριμένο τμήμα ομοιώματος σπιτιού βρέθηκε σε γειτνίαση αλλά όχι μέσα στο Κτίριο 1 και σε συμφραζόμενα που δεν έχουν ακόμη μελετηθεί. Η εναλλαγή των, κυρίως στατικών, πλάνων που χρησιμοποιούνται στη σύνθεση του ολιγόλεπτου βίντεο, διαπραγματεύεται την έννοια του σπιτιού· είτε πρόκειται για το αποσπασματικά σωζόμενο νεολιθικό σπίτι, η σύνθεση του οποίου αποτελεί έναν από τους κύριους στόχους μίας ανασκαφικής έρευνας, είτε για το «σπίτι μέσα στα σπίτια» που δημιουργείται από τους εφήμερους κατοίκους / αρχαιολόγους. Το σπίτι αυτό δεν είναι μοναδιαίο, δεν έχει σαφείς γεωγραφικές συντεταγμένες, ούτε μπορεί να του αποδοθεί μία ακριβής χρονολόγηση. Αυτή η πολυ-χρονικότητα και η ετεροτοπία που αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό της ανασκαφικής πράξης, αποπειράται να δοθεί με την εναλλαγή πλάνων, κάποια από τα οποία ηθελημένα είναι σκηνοθετημένα εκτός ανασκαφικού χώρου.

III.γ.4 Το κτίριο 2

Αντίστοιχη του «Κτιρίου 1» είναι η αρχιτεκτονική απόδοση του, όμορου του, «Κτιρίου 2» (Εικ. III.13). Ο χώρος που δημιουργείται από τα τέσσερα επιμήκη λευκά αρχιτεκτονικά στοιχεία είναι διαστάσεων περίπου 1,90 X 1,40 μ. Στο κέντρο του δαπέδου του Κτιρίου 2 προβάλλεται ένα ολιγόλεπτο βίντεο, αυτή τη φορά χωρίς ήχο (με διαστάσεις της προβολής περίπου 130 X 70 εκ.). Στη μία γωνία του τοποθετείται ένα τετράγωνο στοιχείο με εκτυπωμένο στην άνω επιφάνειά του έναν κώδικα QR, ο οποίος οδηγεί στον ιστότοπο της έκθεσης και σε ένα απόσπασμα το οποίο συζητά τις έννοιες της υλικότητας και των πολύ-αισθητηριακών ποιότητων των αντικειμένων. Αφορμή για τη συζήτηση αυτή είναι η μελέτη των ειδωλίων της θέσης, ένα από τα πιο σημαντικά σε ποσότητα σύνολα τέτοιων αρχαιολογικών ευρημάτων στη Νεολιθική Ελλάδα:

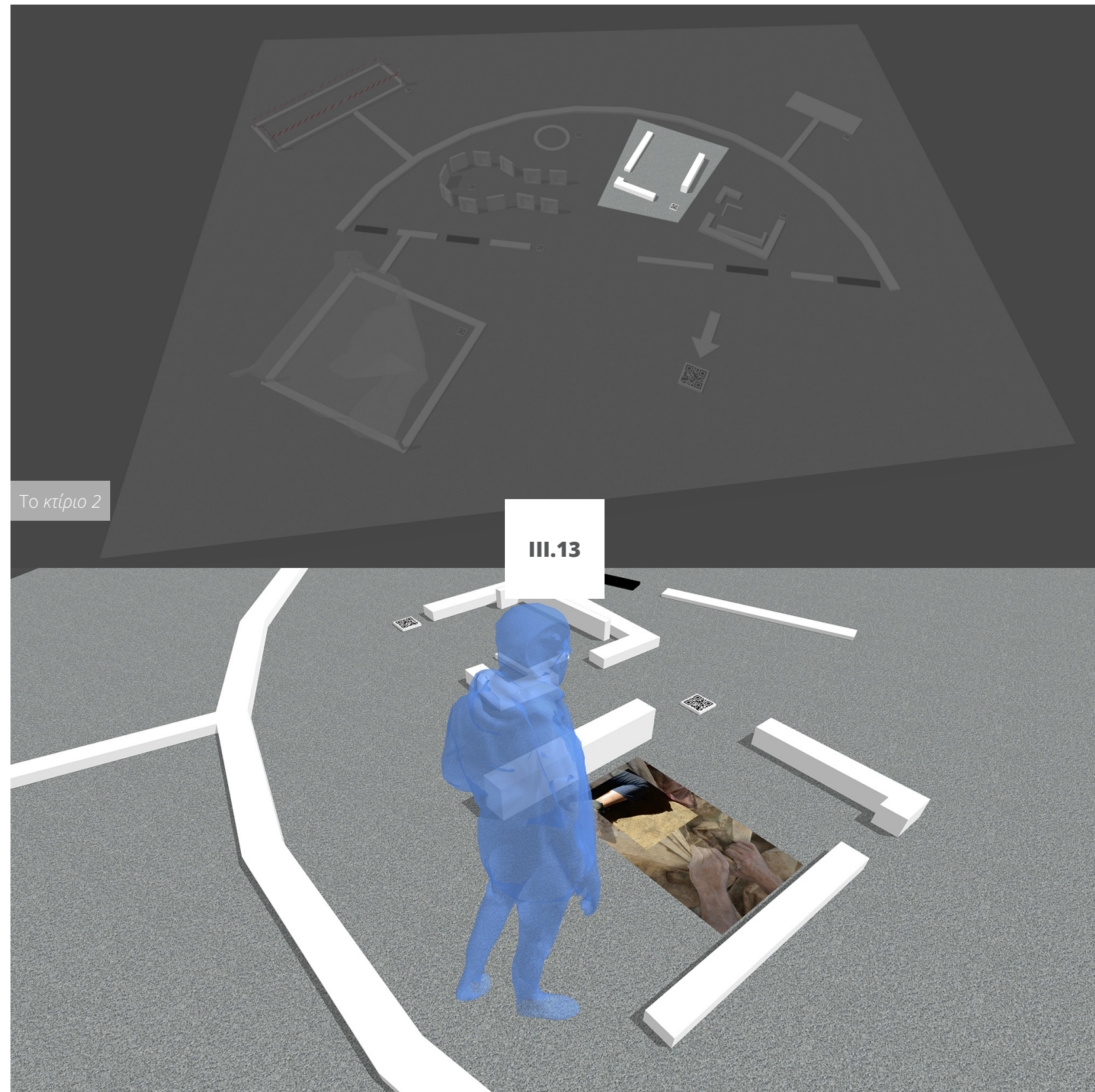
Γίνεται προφανές ότι τα τρισδιάστατα ποιοτικά χαρακτηριστικά των ειδωλίων που επιτρέπουν σωματικές, πολυ-αισθητηριακές και κιναισθητικές εμπειρίες αποδίδονται κυρίως με

συμβατικές νοητικές αναπαραστάσεις. [...] Εγκαταλείποντας τις καρτεσιανές, συντελεστικές και ντετερμινιστικές προσεγγίσεις του ψηφιακού, υποστηρίξαμε ένα πλαίσιο μελέτης βασισμένο στην υλικότητα, την πολυ-αισθητηριακότητα και τη **συν-κίνηση**, το οποίο μπορεί να επιτρέψει τους ερευνητές να εξερευνήσουν τις αισθητηριακές ποιότητες και τις δυνατότητες συν-κίνησης των αντικειμένων -στην περίπτωση αυτή, των πήλινων ειδωλίων- τόσο στο παρελθόν όσο και στο παρόν.

(Papadopoulos κ.ά. 2019)

Στο κείμενο προστίθεται ένας υπερσύνδεσμος (**συν-κίνηση**) που οδηγεί στο πρόγραμμα τρισδιάστατης απεικόνισης των ειδωλίων της θέσης, και συγκεκριμένα σε τρισδιάστατα μοντέλα τα οποία μπορούν να εξετασθούν με μεγάλη ακρίβεια από όλες τις όψεις τους και σε μεγάλο εστιακό βάθος.

Στο βίντεο που προβάλλεται στο εσωτερικό του Κτιρίου 2 (διάρκειας περίπου 1,3 λεπτών) ο βασικός άξονας είναι το ανθρώπινο σώμα στο πλαίσιο της ανασκαφικής πράξης (Εικ. III.14). Οι εικόνες ανθρώπινων σωμάτων ηθελημένα εστιασμένες σε ορισμένα τμήματά τους εναλλάσσονται και μερικές φορές μπλέκονται μεταξύ τους, ενώ η ίδια η ανασκαφική πράξη αποτελεί το παρασκήνιό τους. Σε μία μόνο περίπτωση αποτυπώνεται ως στιγμιότυπο η «συνάντηση» ενός σύγχρονου σώματος με ένα παρελθοντικό, αυτό της τελευταίας εικόνας με το νεολιθικό ειδώλιο μέσα σε μία παλάμη. Η ηθελημένη απομόνωση σωματικών τμημάτων καθώς και η ελάχιστη εστίαση στον αρχαιολογικό χώρο και τα ευρήματα που ανασκάπτονται έχει στόχο την υπογράμμιση της καθημερινότητας των σωμάτων που ενεργούν μέσα σε ένα ανασκαφικό σκηνικό, με την ταυτόχρονη προσπάθεια αποφυγής απόδοσης πιθανών ρομαντικών αποχρώσεων. Ασφαλώς, στο βίντεο δεν μπορεί να αποδοθεί το πολύπλοκο σύνολο εμπειριών για το οποίο γίνεται λόγος το κείμενο που συνοδεύει το βίντεο στο ψηφιακό περιβάλλον της έκθεσης· οι εμπειρίες αυτές δεν αναφέρονται μόνο σε συγκεκριμένα αισθητηριακά σύνολα, αλλά στο σύνολό τους, και η καταγραφή τους, αρχαιολογική ή μη, αποτελεί ένα μάλλον δύσκολο επίτευγμα.

Το κτίριο 2

III.13

III.14

Καρέ του βίντεο στο κτίριο 2

III.γ.5 Ο λάκκος

Μεταξύ του «Κτιρίου 2» και του «Θολωτού Τάφου» τοποθετούνται στο δάπεδο δύο αρχιτεκτονικά στοιχεία, μικρού πάχους και ύψους, τα οποία δημιουργούν, ύστερα από τη συνένωσή τους, έναν κύκλο, διαμέτρου 1 μ., που αποδίδει αφαιρετικά το περίγραμμα ενός λάκκου μέσα στην ανασκαπτόμενη μαγούλα (Εικ. III.15).

Στο κέντρο του λάκκου και προσαρμοσμένο στο κυκλικό σχήμα του προβάλλεται ένα βίντεο χωρίς ήχο (με διαστάσεις της προβολής περίπου 70 X 70 εκ.). Εκτός του λάκκου τοποθετείται ένα τετράγωνο στοιχείο με εκτυπωμένο στην άνω επιφάνειά του έναν κώδικα QR, ο οποίος οδηγεί στον ιστότοπο της έκθεσης. Στο απόσπασμα που είναι αναρτημένο γίνεται αναφορά στην αλληλένδετη σχέση ανθρώπων, ζώων και φυτών σε ένα περιβάλλον κατοίκησης, με αφορμή τις μελέτες που έχουν διεξαχθεί στο αρχαιολογικό υλικό της θέσης (π.χ. μικρομορφολογικές, οστεοαρχαιολογικές και αρχαιοβοτανικές αναλύσεις):

[...] η θέση αποτελούσε ένα περιβάλλον κατοίκησης για ανθρώπους και ζώα, που μοιράζονταν σχεδόν κάθε χτισμένο και μη χώρο και οι βιοκοινωνικοί και σωματικοί κύκλοι τους ήταν **αλληλένδετοι**. [...] οι ζωές των φυτών και των ζώων (συμπεριλαμβανομένου του ανθρώπου) ήταν στενά ενοποιημένες, με ανθρώπους και ζώα να μοιράζονται φυτικές **τροφές** και να εξερευνούν περιβάλλοντα εντός και γύρω από τον οικισμό.

(Koromila κ.ά. 2018)

Στο κείμενο προστίθεται ένας υπερσύνδεσμος (**αλληλένδετοι**), ο οποίος οδηγεί σε ένα επιστημονικό άρθρο που αναφέρεται στα αποτελέσματα μίας εκτεταμένης έρευνας του ζωοαρχαιολογικού υλικού πολλών προϊστορικών θέσεων (ανάμεσα στις οποίες και της Κουτρολού), που αφορά την εμφάνιση και εξάπλωση του είδους των ποντικών και ένας δεύτερος (**τροφές**), ο οποίος οδηγεί στον ιστότοπο *Performance-Archaeology* και σε ένα απόσπασμα από την παράσταση με τίτλο «Το Γεύμα» που έγινε στον ανασκαφικό χώρο το 2011.

Οι λάκκοι σε μία αρχαιολογική θέση είναι ένα από τα πιο αναμενόμενα ευρήματα στην ανασκαφή μίας αρχαιολογικής θέσης, και μάλιστα, στην ίδια περιοχή που υπάρχει ο «εκθεσιακός» λάκκος είχαν βρεθεί, κατά την ανασκαφή της θέσης, αρκετοί λάκκοι. Ένας αρκετά απλοϊκός δια-

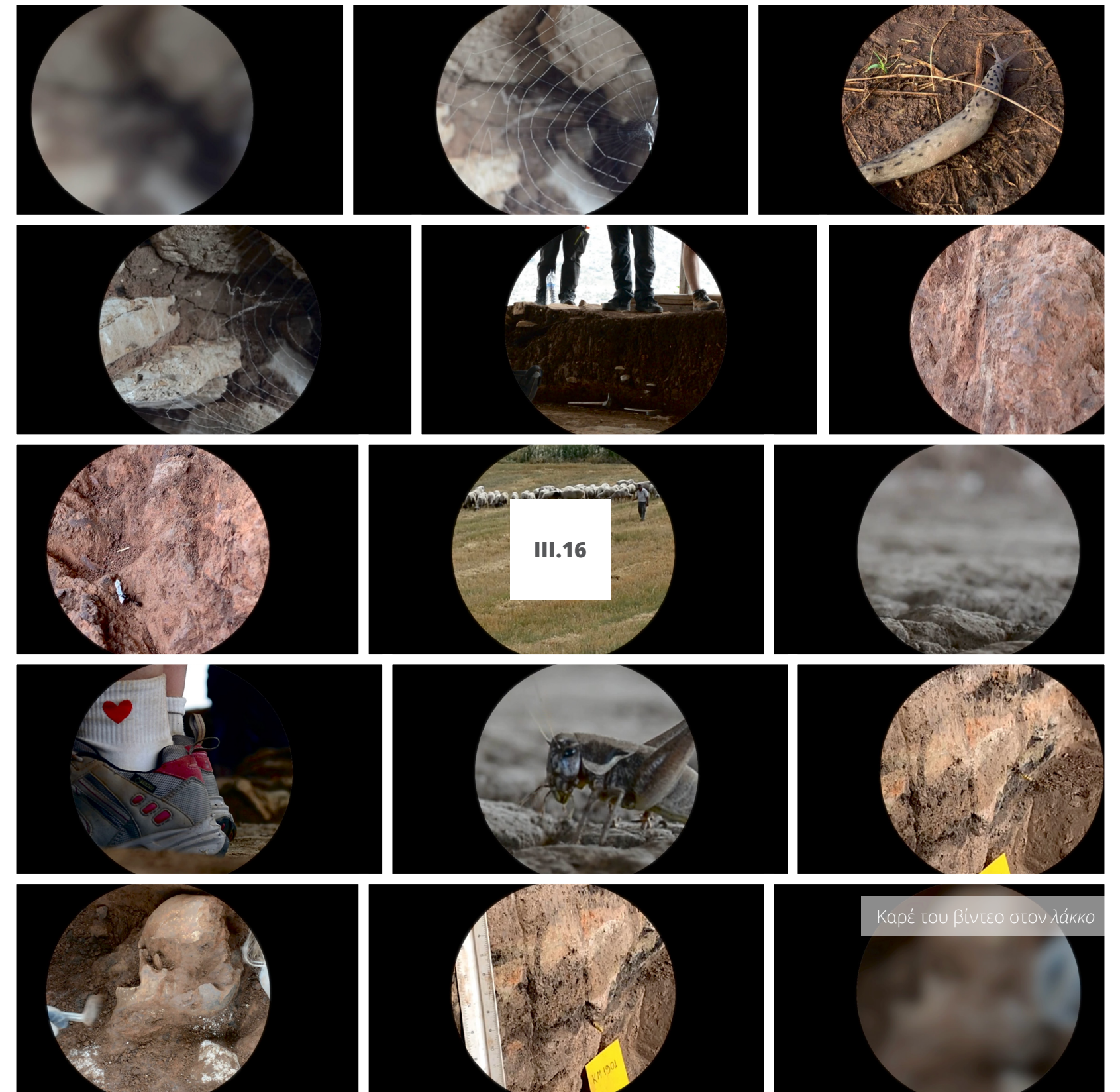
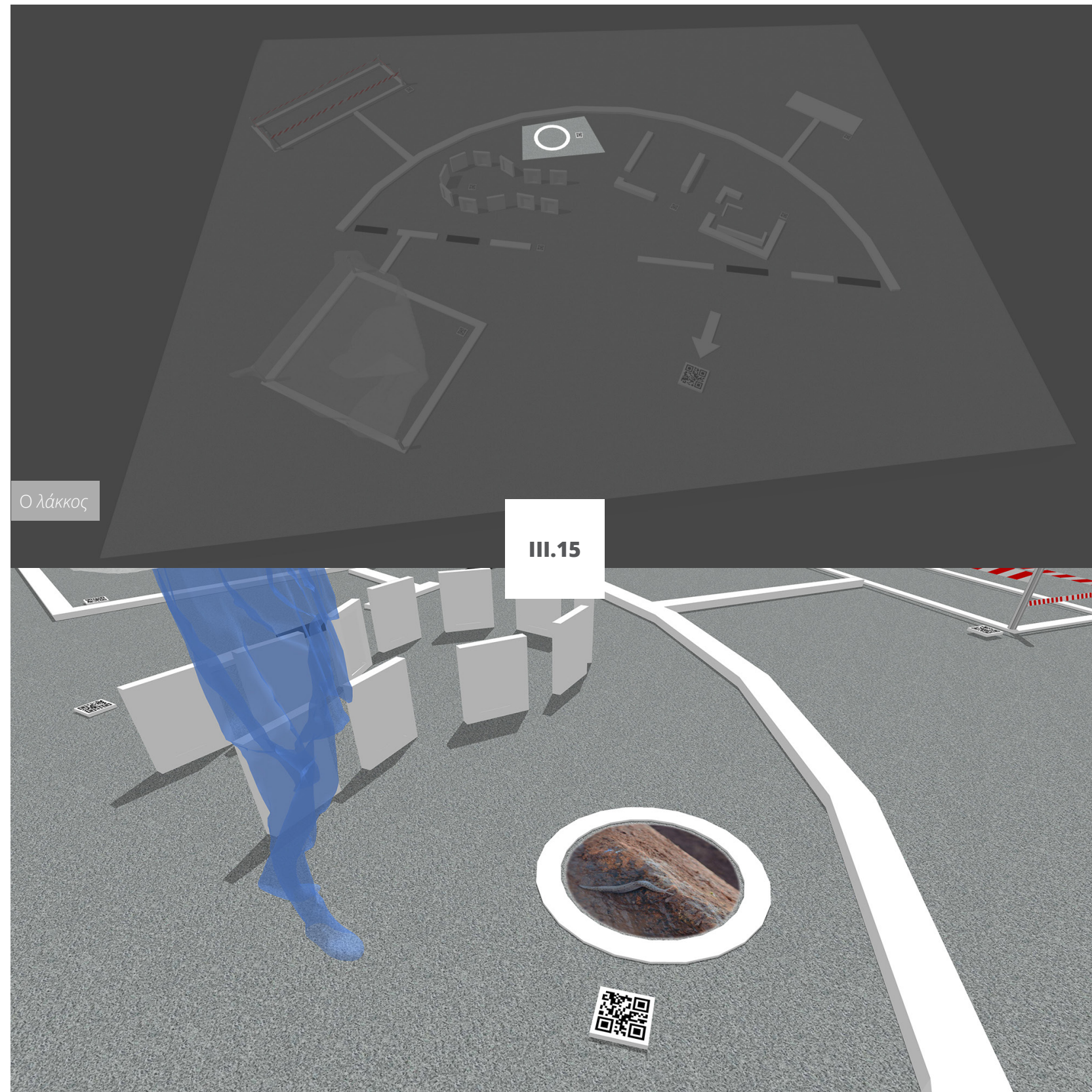
χωρισμός τους θα διέκρινε τους λάκκους σε ανθρωπογενείς και σε αυτούς που δημιουργούνται από ζωικές δραστηριότητες. Όσο αφορά τους πρώτους, οι λάκκοι αυτοί μπορεί να είναι απορριμματικοί, αποθηκευτικοί ή ακόμα, σε ορισμένες περιπτώσεις, να αποτελούν και χώρους διαμονής. Αντίθετα, οι δεύτεροι, τομές σε μία αρχαιολογική θέση που προκλήθηκαν από ζώα, είναι ένα εξίσου συχνό φαινόμενο. Οι λάκκοι, αυτοί, τα λαγούμια, είναι δυνατόν να χρονολογούνται είτε στην αρχαιότητα, είτε να εμφανίζονται κατά τη σύγχρονη με την ανασκαφή περίοδο, κάτι που έχει παρατηρηθεί έντονα και στην περίπτωση της Κουτρολού.

Στο βίντεο (διάρκειας περίπου 2 λεπτών) εναλλάσσονται εικόνες ζώων, εντόμων και ανθρώπων που συλλαμβάνει ο φακός κατά τη διάρκεια των ανασκαφών στην Κουτρολού Μαγούλα (Εικ. III.16). Στο κειμενικό απόσπασμα που παρατίθεται δίνεται μία εικόνα του πόσο σημαντική είναι τελικά η κατανόηση της συμβίωσης διαφορετικών ειδών, είτε μιλάμε για το παρόν είτε για το παρελθόν.

III.γ.6 Ο θολωτός τάφος

Στην αριστερή πλευρά της μαγούλας / εκθεσιακού χώρου αποδίδεται ο μυκηναϊκής περιόδου θολωτός τάφος, ο οποίος βρέθηκε κατά τις ανασκαφές στην Κουτρολού Μαγούλα, αποτελώντας, μαζί με το πλήθος των νεολιθικών τοιχοποιιών που σώζονται από τα νεολιθικά κτίρια ένα εμφανές μνημείο της θέσης (Εικ. III.17). Ο χώρος αυτός (διαστάσεων περίπου 3,00 X 2,00 μ.) δημιουργείται με την τοποθέτηση έντεκα ορθογώνιων στοιχείων (μήκους περίπου 40 X 50 εκ.). Κάθε ορθογώνιο στοιχείο έχει στις δύο μακρές πλευρές του εμβαθύνσεις, πάχους ικανού για να προσκολληθεί ένας υπολογιστής τύπου tablet στο εσωτερικό της κάθε πλευράς. Τα στοιχεία τοποθετούνται με τρόπο τέτοιο ούτως ώστε να δημιουργούν το σχήμα της κάτοψης του θολωτού τάφου, που θυμίζει κλειδαρότρυπα, αποτελούμενο από ένα κυκλικό στοιχείο (τον θόλο) που απολήγει σε ένα στενό διάδρομο.

Στις οθόνες των υπολογιστών τύπου tablet, οι οποίοι είναι προσαρτημένοι στις εσοχές ορισμένων από τα ορθογώνια στοιχεία που δημιουργούν τον θολωτό τάφο, προβάλλονται βίντεο χωρίς ήχο. Στο κέντρο του κυκλικού εσωτερικού του τάφου (του θόλου), στο οποίο έχει πρόσβαση ο επισκέπτης, τοποθετείται επιδαπέδιο τετράγωνο στοιχείο με εκτυπωμένο στην άνω επιφάνειά

του έναν κώδικα QR. Η σάρωσή του μέσω κινητού τηλεφώνου οδηγεί σε ένα κειμενικό απόσπασμα στον ιστότοπο της έκθεσης, το οποίο αναφέρεται στην έννοια της πολυχρονικότητας της αρχαιολογικής θέσης, με αφορμή τόσο την περίπτωση του εν λόγω θολωτού τάφου, όσο και την αποκάλυψη και άλλων, μεταγενέστερων της Νεολιθικής, ταφών:

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι πρόκειται για μία πολυχρονική θέση: υπάρχουν αρκετά στοιχεία για τη χρήση της για ταφές στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού, καθώς ένας μικρός «μυκηναϊκός» θολωτός τάφος [...]. Ο τάφος λεηλατήθηκε εντελώς, πιθανότατα στην αρχαιότητα. [...] [η] παρουσία [αυτών των ευρημάτων] αποδεικνύει ότι η μαγούλα ήταν ένας σημαντικός μνημονικός τόπος για πολλές χιλιάδες χρόνια μετά την αρχική, νεολιθική, κατοίκηση.

(Hamilakis κ.ά. 2017)

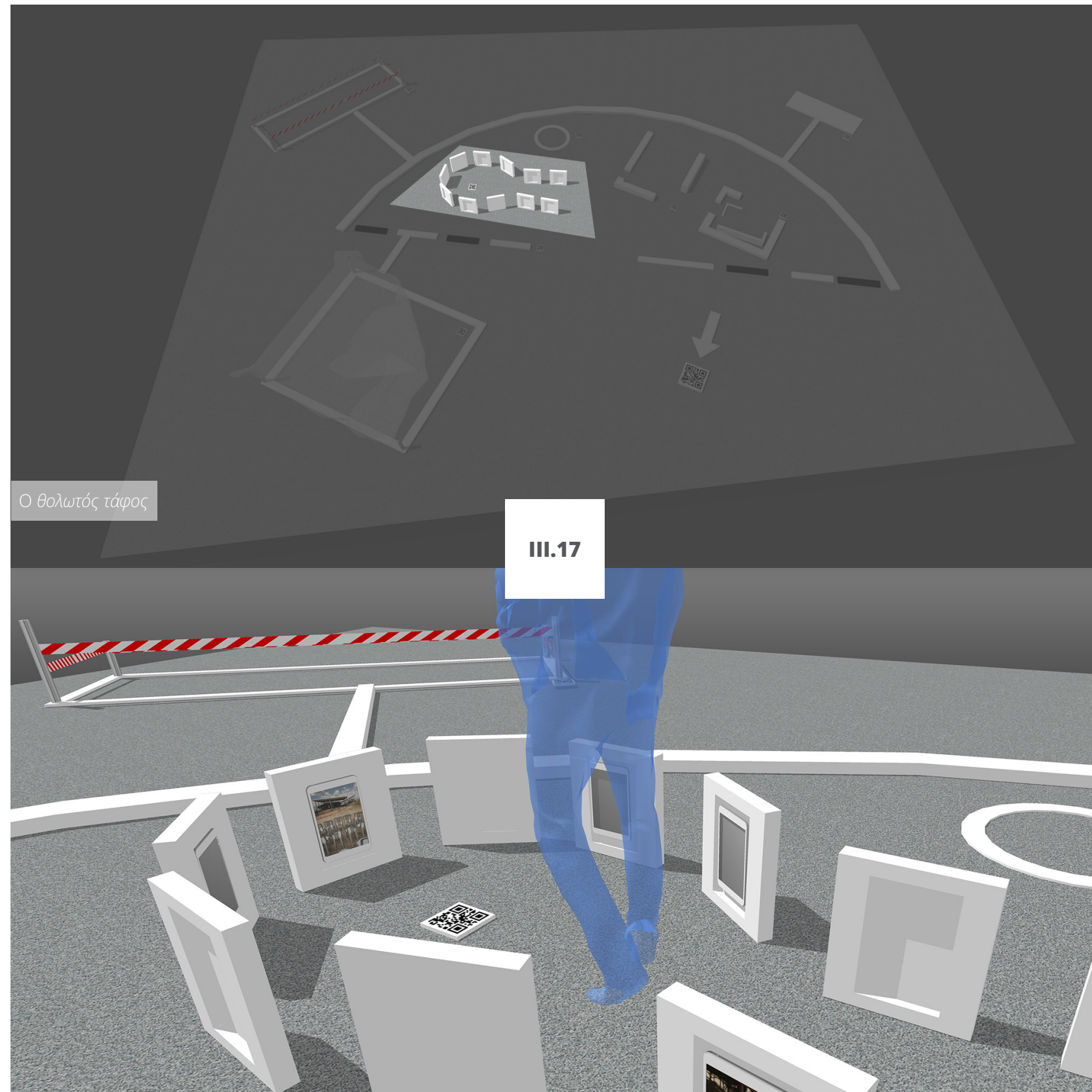
Κάθε αρχιτεκτονικό στοιχείο που δημιουργεί με αφαιρετικό τρόπο τον θολωτό τάφο έχει τη δυνατότητα, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, να έχει προσκολλημένο και στις δύο επιφάνειές του από έναν υπολογιστή τύπου tablet, εξασφαλίζοντας, με αυτόν τον τρόπο, τη δυνατότητα πολλών επιλογών. Μία πρώτη επιλογή είναι η τοποθέτηση δέκα υπολογιστών τύπου tablet σε κάποια από τα ορθογώνια στοιχεία, τα οποία προβάλλουν σε διαφορετικούς χρονισμούς ένα βίντεο (χωρίς ήχο) συνολικής διάρκειας περίπου 2 λεπτών (Εικ. III.18). Στο φιλμ αυτό εναλλάσσονται εικόνες που έχουν ως βασικό θέμα τις καρέκλες που στήνονται στον αρχαιολογικό χώρο, συνήθως στο τέλος κάθε ανασκαφικής περιόδου, με στόχο τη διεξαγωγή δρώμενων, ύστερα από ανοιχτό κάλεσμα προς τις τοπικές κοινότητες. Σε αυτές τις συναντήσεις, όπως αναφέρθηκε παραπάνω (Κεφ. II), το σύνθημα μοτίβο είναι η παρουσίαση στο κοινό των εκάστοτε ανασκαφικών εργασιών, μία θεατρική παράσταση η οποία έχει προετοιμαστεί καθ' όλη τη διάρκεια της ανασκαφικής περιόδου και παρουσιάζεται συνήθως με τη συνεργασία των φοιτητών, εργατών και την ίδια την τοπική κοινότητα, και καταλήγει σε μία εορταστικού χαρακτήρα κατανάλωση τροφής συνοδευόμενη από ζωντανή μουσική. Η πλαστική καρέκλα αποτελεί, ούτως ή άλλως ένα απαραίτητο παραφερνάριο της ανασκαφικής πράξης, τμήμα του σκηνικού της κάθε αρχαιολογικής ανασκαφής. Στο μικρής διάρκειας φιλμ αποτυπώνονται στιγμές της διευθέτησης, παράταξης και συλλογής αυτών των ετεροτοπικών -σε σχέση με το ανασκαφικό πλαίσιο- αντικει-

μένων, τα οποία αν και προορίζονται για ατομική χρήση ταυτόχρονα μπορούν να δηλώσουν και τη συλλογικότητα.

Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία που συνθέτουν την εκθεσιακή ενότητα του θολωτού τάφου είναι τοποθετημένα σε χαμηλό ύψος. Κατά συνέπεια, οι οθόνες των υπολογιστών τύπου tablet που είναι ενσωματωμένες σε αυτά δε θα ήταν δυνατό να βρίσκονται στο ύψος των ματιών του επισκέπτη. Αυτή η επιλογή, που πιθανότατα δε θα συμφωνούσε με συμβατικές εκθεσιακές πρακτικές, αποτελεί, μία συνειδητοποιημένη απόφαση, καθώς ακολουθεί τους αφηγηματικούς άξονες του σεναρίου της έκθεσης. Με την απόδοση του εκθεσιακού σκηνικού ως ένα αφαιρετικό σκαρίφημα σχολιάζεται η συχνά παραπλανητική, δισδιάστατη, εικονοποίηση ενός αρχαιολογικού τόπου. Σε αντίθεση με μία καθαρή εικόνα της κάτοψής του, τα σώματα που το «κατοικούν», ακόμα και για ένα μικρό διάστημα, όπως είναι η μηνιαία ανασκαφική περίοδος, έχουν πολύ διαφορετική οπτική. Η διευθέτηση του σώματος και αυτή η δυσκολία, εντέλει, άμεσης αναγνώρισης του χώρου, είναι το στοιχείο που υπονοείται με την όλη διαμόρφωση του εκθεσιακού σκηνικού (και των προβαλλόμενων σε αυτό εικόνων). Ο επισκέπτης πιθανότατα θα αναγκαστεί, τόσο στην περίπτωση του «Θολωτού Τάφου», όσο σε άλλα σημεία της έκθεσης, να αναπροσαρμόσει τη στάση του σώματός του για να εξασφαλίσει μία καλύτερη θέαση των προβαλλόμενων εικόνων.

III.γ.7 Η τομή Ξ15

Οκτώ λευκά αρχιτεκτονικά στοιχεία δημιουργούν, συνενωμένα, έναν τετράγωνο χώρο (διαστάσεων περίπου 3,20 X 3,20 μ.) που συνδέεται με τη μαγούλα, αποδίδοντας αφαιρετικά την ανασκαφική Τομή Ξ15 (Εικ. III.19). Τρία μεταλλικά κάθετα κυλινδρικά στοιχεία / κολώνες (ύψους 40 έως 60 εκ. και διαμέτρου 6 εκ.) τοποθετούνται στις τρεις γωνίες του χώρου αυτού. Μία ημιδιαφανής πλαστική επιφάνεια, παρεμφερής με τα υλικά που χρησιμοποιούνται για την προστασία των αρχαιολογικών σκαμμάτων, προσαρτάται στα μεταλλικά κάθετα στοιχεία, με τέτοιο τρόπο ούτως ώστε να μην καλύπτει πλήρως την Τομή Ξ15 και να υπάρχει μία καθ' ύψος απόσταση από αυτήν. Επάνω σ' αυτήν την ημιδιαφανή επιφάνεια προβάλλεται ένα ολιγόλεπτο βίντεο με ήχο, σε τετράγωνο κάδρο (με διαστάσεις της προβολής περίπου 280 X 280 εκ.). Στο εσωτερικό της

τομής και στη μία γωνία της τοποθετείται ένα τετράγωνο στοιχείο με εκτυπωμένο στην άνω επιφάνειά του έναν κώδικα QR. Η σάρωσή του μέσω κινητού τηλεφώνου οδηγεί σε ένα κείμενο στον ιστότοπο της έκθεσης. Το απόσπασμα προέρχεται από την έκθεση πεπραγμένων των ανασκαφικών περιόδων 2017-2018, όπως αυτή είχε δοθεί από την ανασκαφική ομάδα. Αφορά κάποια από τα προκαταρκτικά αποτελέσματα της έρευνας στις τομές που ανοίχθηκαν εκτός της μαγούλας, την Ξ15 και την όμορή της Ξ14, όπως τα κινητά ευρήματα, την αποκάλυψη μίας περιοχής με στοιχεία δραστηριοτήτων που συνδέονται με κλιβάνους για την κατασκευή κεραμικών αγγείων στην τομή Ξ15, καθώς και μία ταφή ενήλικα, στην ίδια τομή:

Εντυπωσιακά όσα αποκαλύφθηκαν στην πλαγιά και στην περιφέρεια της μαγούλας. Το 2018 συνεχίστηκαν οι εργασίες δυτικά της τομής Ξ15, με το άνοιγμα της τομής Ξ14. Αυτή η περιοχή απέδωσε έναν πολύ μεγάλο αριθμό ευρημάτων, κυρίως πυριτολιθικά εργαλεία, συμπεριλαμβανομένου ενός πυρήνα μικρολεπίδων από οψιανό, μια ομάδα μεγάλων λεπίδων σοκολατί πυριτόλιθου, οι οποίες ίσως συνδέονταν μεταξύ τους με κάποιο οργανικό υλικό και μία σπάνια, πιθανώς υστερονεολιθική, αιχμή βέλους από μελί πυριτόλιθο, πιθανότατα από την περιοχή της σημερινής Βουλγαρίας. Το 2017 αποκαλύφθηκαν τα πρώτα στοιχεία για μια πιθανή περιοχή κλιβάνου κεραμικής [στην τομή Ξ15] ενώ οι φετινές έρευνες δίνουν την πιθανότητα -που δεν έχει ακόμη επιβεβαιωθεί- ότι μπορεί να υπήρχαν σειρές εγκαταστάσεων κλιβάνων σε διάφορα στάδια συντήρησης. Στην ίδια περιοχή αποκαλύφθηκε μια ταφή ενήλικου.

(Κουτρολού Μαγούλα 2018)

Το βίντεο το οποίο προβάλλεται πάνω στην ημιδιαφανή πλαστική επιφάνεια που καλύπτει την Τομή Ξ15 έχει τετράγωνο σχήμα (Εικ. III.20). Πρόκειται για ένα φιλμ με ήχο, διάρκειας 1,3 λεπτών, στο οποίο εναλλάσσονται στατικά πλάνα σε αργή και γρήγορη κίνηση. Το βασικό επαναλαμβανόμενο συνδετικό μοτίβο τους αποτελεί η αποτύπωση των εργασιών κάλυψης και προστασίας των ανασκαφικών τομών. Το βίντεο προβάλλεται πάνω σε μία ημιδιαφανή πλαστική επιφάνεια, αντίστοιχη με αυτήν που χρησιμοποιείται για την προστασία του σκάμματος, π.χ. από τις καιρικές συνθήκες, με στόχο τη δημιουργία μίας οπτικής ψευδαίσθησης. Οι διαδικασίες κάλυψης του ανθρώπινου σκελετού, ο οποίος ανασκάφηκε στην Τομή Ξ15 το 2018, όπως αναφέρεται και στο απόσπασμα, αποτελούν την αρχική και τελική σκηνή του βί-

ντεο, υπογραμμίζοντας την έννοια της προστασίας, αυτή τη φορά παρελθοντικών σωμάτων, όπως αυτή αποτυπώνεται από τις σχεδόν χορογραφημένες κινήσεις της αρχαιολογικής ομάδας.

III.γ.8 Η τομή X16

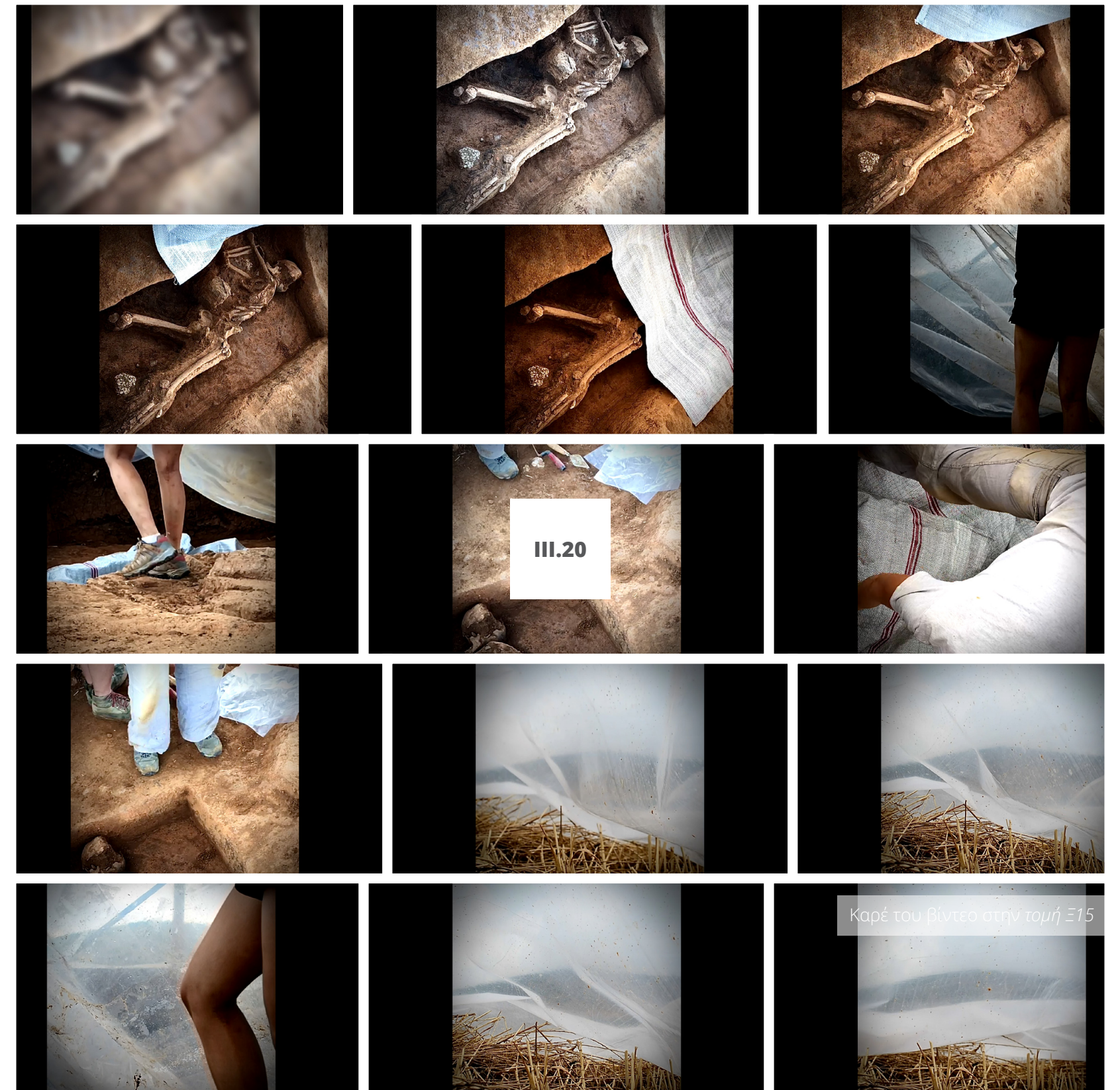
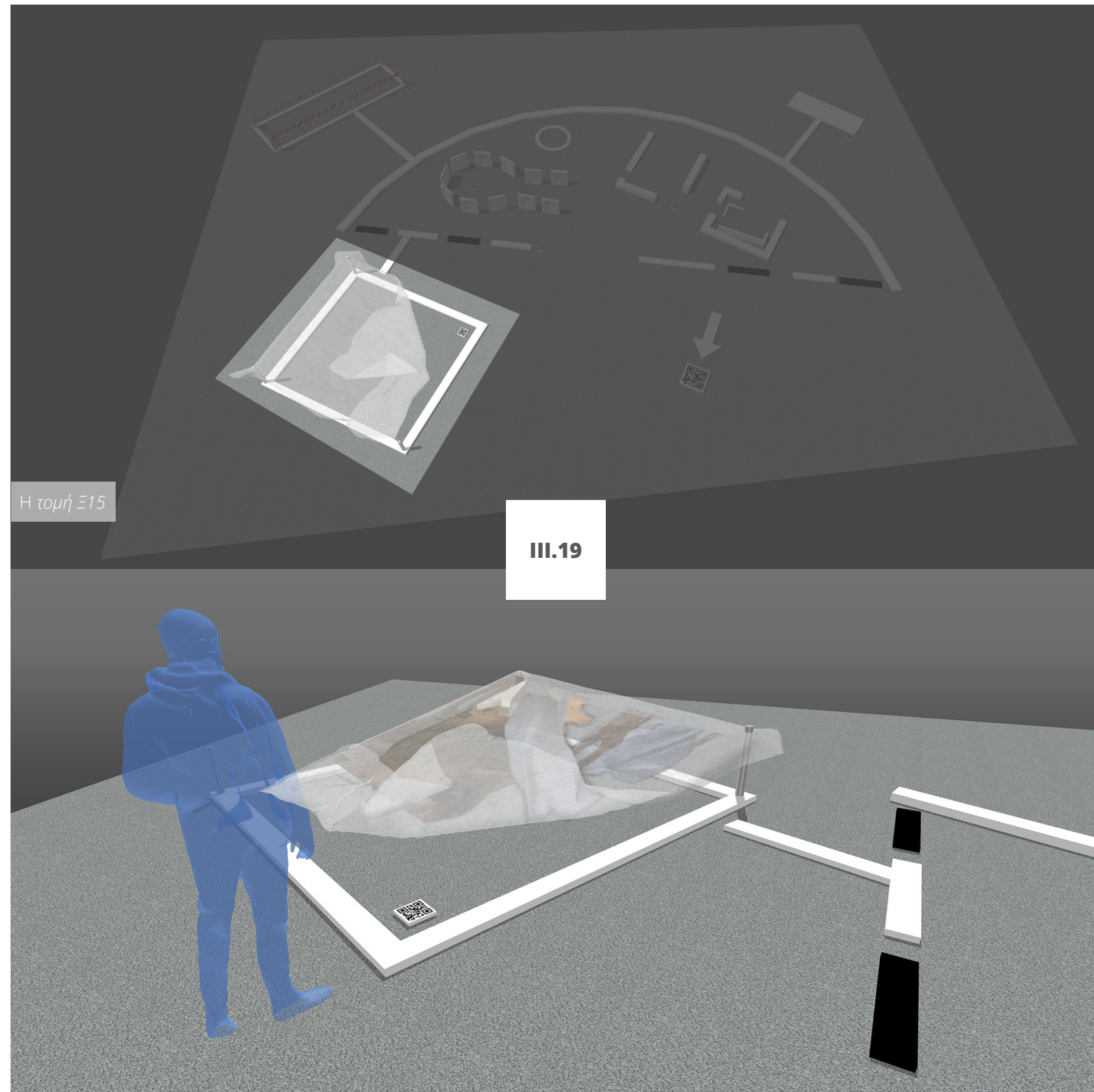
Έξι λευκά αρχιτεκτονικά στοιχεία δημιουργούν, συνενωμένα, έναν ορθογώνιο χώρο που συνδέεται με τη μαγούλα, αποδίδοντας αφαιρετικά την ανασκαφική Τομή X16 (διαστάσεων περίπου 4,00 X 1,30 μ.). Στις τέσσερις γωνίες του χώρου αυτού τοποθετούνται τέσσερα μεταλλικά κάθετα κυλινδρικά στοιχεία / κολώνες (ύψους 40 έως 60 εκ. και διαμέτρου 6 εκ.). Μία ταινία σήμανσης περιτρέχει τις κολώνες ορίζοντας τα όρια της Τομής X16.

Στο εσωτερικό του χώρου που αποδίδει την Τομή X16 (Εικ. III.21), ο οποίος δημιουργείται από τα κάθετα και οριζόντια στοιχεία προβάλλεται ένα βίντεο με ήχο (με διαστάσεις της προβολής περίπου 330 X 90 εκ.). Στη μία γωνία της τομής τοποθετείται ένα τετράγωνο στοιχείο με εκτυπωμένο στην άνω επιφάνειά του έναν κώδικα QR. Η σάρωσή του μέσω κινητού τηλεφώνου οδηγεί στον ιστότοπο της έκθεσης και σε ένα απόσπασμα από το Δελτίο Τύπου που δόθηκε από την ανασκαφική ομάδα αναφορικά με την πρόοδο των ανασκαφικών εργασιών κατά το 2019 και δημοσιεύθηκε και από το Υπουργείο Πολιτισμού. Δίνονται τα πρώτα συμπεράσματα από τη συνέχιση της έρευνας στην Τομή X16, η οποία βρίσκεται σε περιοχή εκτός της μαγούλας, όπου και αποκαλύφθηκε τμήμα μίας τάφρου, η οποία περιέβαλλε τον οικισμό:

Τέλος, οι φετινές ανασκαφές απέδειξαν, πέραν πάσης αμφιβολίας, ότι ο οικισμός περιβαλλόταν από περιμετρικές τάφρους, μεγάλα, μάλλον, κοινοτικά έργα με πολλές κοινωνικές, συμβολικές και πρακτικές λειτουργίες. Αποκαλύφθηκε, κατά τις φετινές ανασκαφές [στην τομή X16], ένα τμήμα μιας τέτοιας μεγάλης τάφρου, σε βάθος 4 μ. περίπου από τη σημερινή επιφάνεια. Φαίνεται ότι το αρχικό βάθος του ήταν περίπου 2 μ., ενώ το πλάτος του τουλάχιστον 4 μ. και σε άλλα σημεία πολύ μεγαλύτερο.

(Κουτρολού Μαγούλα - Δελτίο Τύπου 2019)

Οι ταινίες σήμανσης, ως ένας συχνός τρόπος προστασίας και ταυτόχρονα διακριτής οριοθέτησης και απαγόρευσης, αποτελεί το στοιχείο πάνω στο οποίο βασίζεται το μικρής διάρκειας βίντεο (περίπου 2,3 λεπτών) που προβάλλεται στο «εσωτερικό» της Τομής X16. Ένα δεύτερο δομικό στοιχείο είναι η επιλογή διαμόρφωσης του βίντεο σε τρία ξεχωριστά καρέ στα οποία συντίθεται εικόνες όπου οι ταινίες σήμανσης αποτελούν το βασικό θέμα εστίασης. Το φιλμ δεν έχει συγκεκριμένο τρόπο θέασης, καθώς η Τομή X16 είναι ελεύθερη στο χώρο και για αυτόν τον λόγο υπάρχει διαφορετικός προσανατολισμός κατά την εναλλαγή των τριών καρέ.

Στην οριοθέτηση που αντιπροσωπεύουν οι ταινίες σήμανσης αντιπαραβάλλεται η έννοια της συλλογικότητας μέσω ενός συνεχούς ηχητικού τοπίου που έχει ενσωματωθεί στο βίντεο (Εικ. III.22). Πρόκειται για τη σύνθεση από ήχους συζητήσεων κατά τη διάρκεια της ανασκαφής αλλά και από τις γιορτές που γίνονται στο τέλος κάθε περιόδου με τη συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων. Η συλλογικότητα αυτή είναι και το στοιχείο το οποίο συζητά και το κειμενικό απόσπασμα, σε σχέση με το άνοιγμα της τάφρου από τους νεολιθικούς κατοίκους, ένα μεγάλο έργο προστασίας του οικισμού (από ζώα, πλημμύρες, κτλ.) καθαρά κοινοτικού χαρακτήρα, το οποίο αποκαλύφθηκε στην Τομή X16· και εξαιτίας του μεγάλου βάθους στο οποίο ανασκάφηκε η τομή για την αποκάλυψη μέρους της τάφρου αυτής, η Τομή X16 όντως ήταν οριοθετημένη, για λόγους προστασίας, με ταινίες σήμανσης.

III.γ.9 Η εργαλειοθήκη

Μία λευκή επιφάνεια, διαστάσεων περίπου 2,00 X 0,70 μ. συνδέεται με την καμπύλη που διαμορφώνει τη μαγούλα με ένα επίμηκες στοιχείο. Η επιφάνεια αυτή δηλώνει με αφαιρετικό τρόπο τη μικρή αποθήκη η οποία υπάρχει στο ίδιο σημείο περίπου στην αρχαιολογική θέση (Εικ. III.23). Ο πρόχειρα κατασκευασμένος, με ξύλο και αλουμίνιο, χώρος, όπου φυλάσσονται τα εργαλεία της ανασκαφής, όπως φτυάρια, μυστριά, καροτσάκια, σκαλιστήρια κτλ. αποδίδεται ως μία συνεχής επιφάνεια σε αντίθεση με τα υπόλοιπα αρχιτεκτονικά στοιχεία στην έκθεση.

Πάνω στην «εργαλειοθήκη» προβάλλεται ένα βίντεο χωρίς ήχο (με διαστάσεις της προβολής περίπου 200 X 70 εκ.) ενώ στη μία γωνία της τοποθετείται ένα τετράγωνο στοιχείο με εκτυπω-

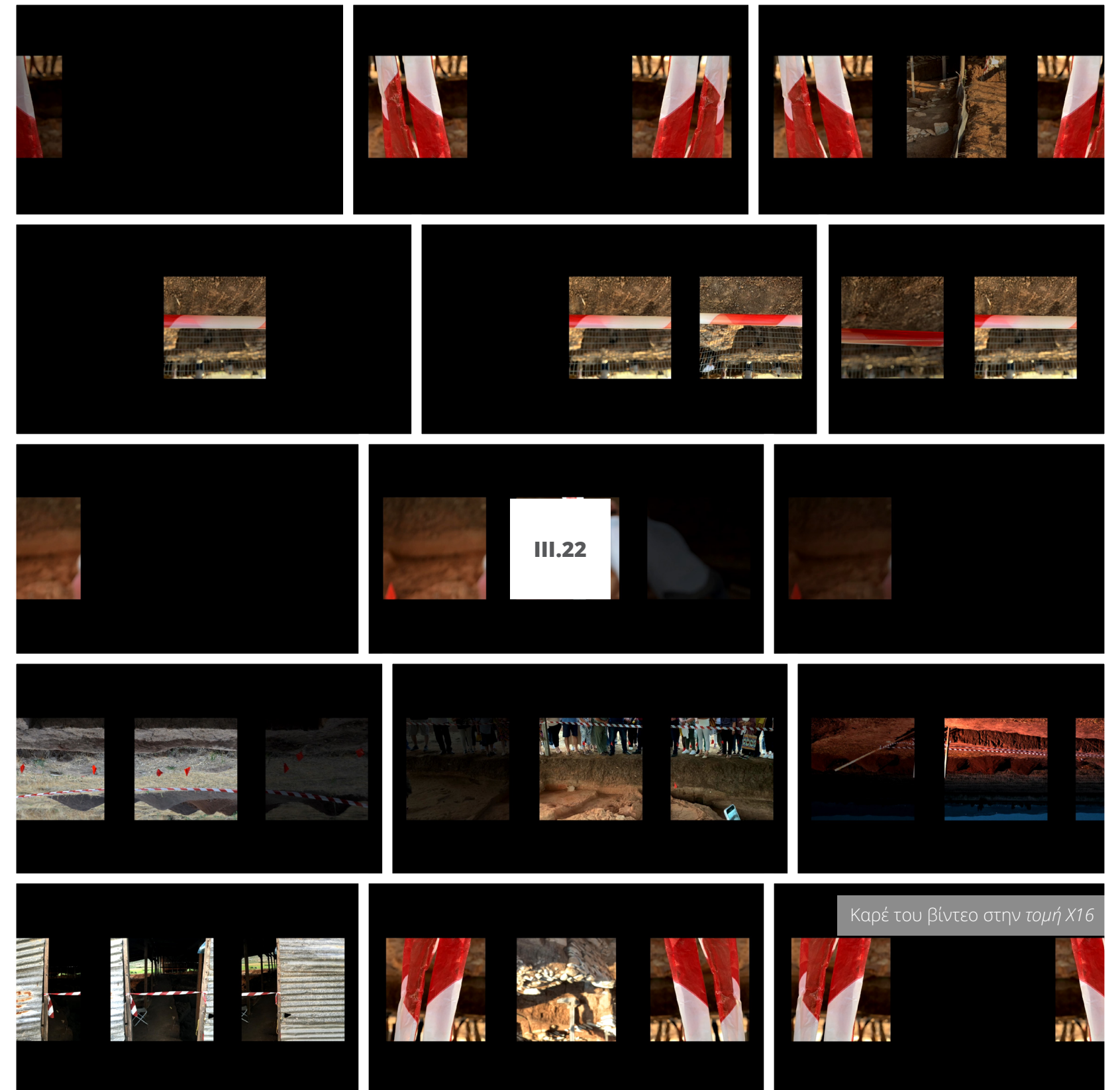
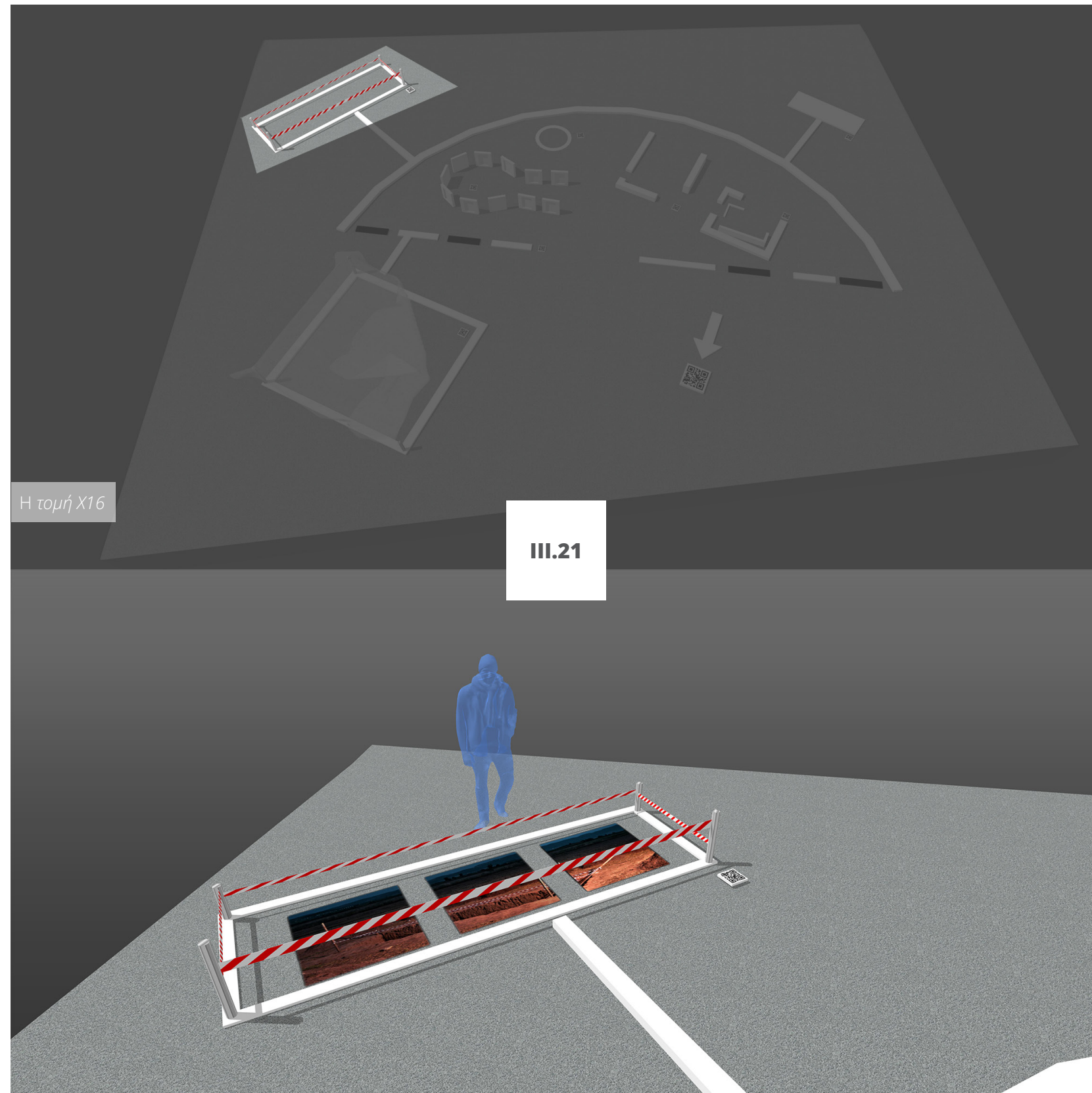
μένο στην άνω επιφάνειά του έναν κώδικα QR. Η σάρωσή του μέσω κινητού τηλεφώνου οδηγεί στον ιστότοπο της έκθεσης, σε ένα απόσπασμα που αφορά τη δημιουργία θεατρικών παραστάσεων στην Κουτρολού Μαγούλα, ως τμήμα της εθνογραφικής προσέγγισης του αρχαιολογικού προγράμματος. Ο ανασκαφικός χώρος χαρακτηρίζεται ως ένα συλλογικό σημείο συνάντησης διαφορετικών χρόνων και μνημών:

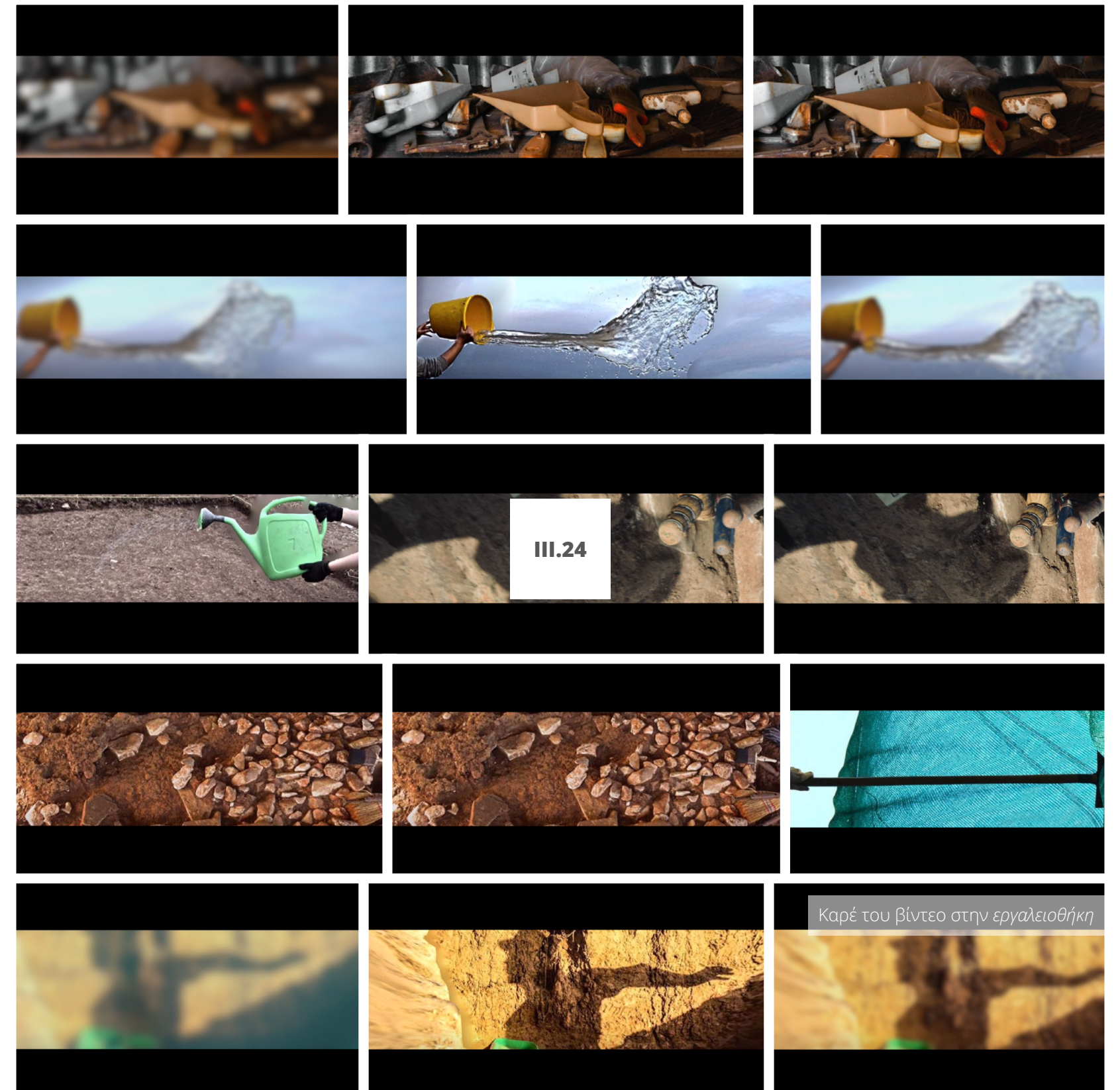
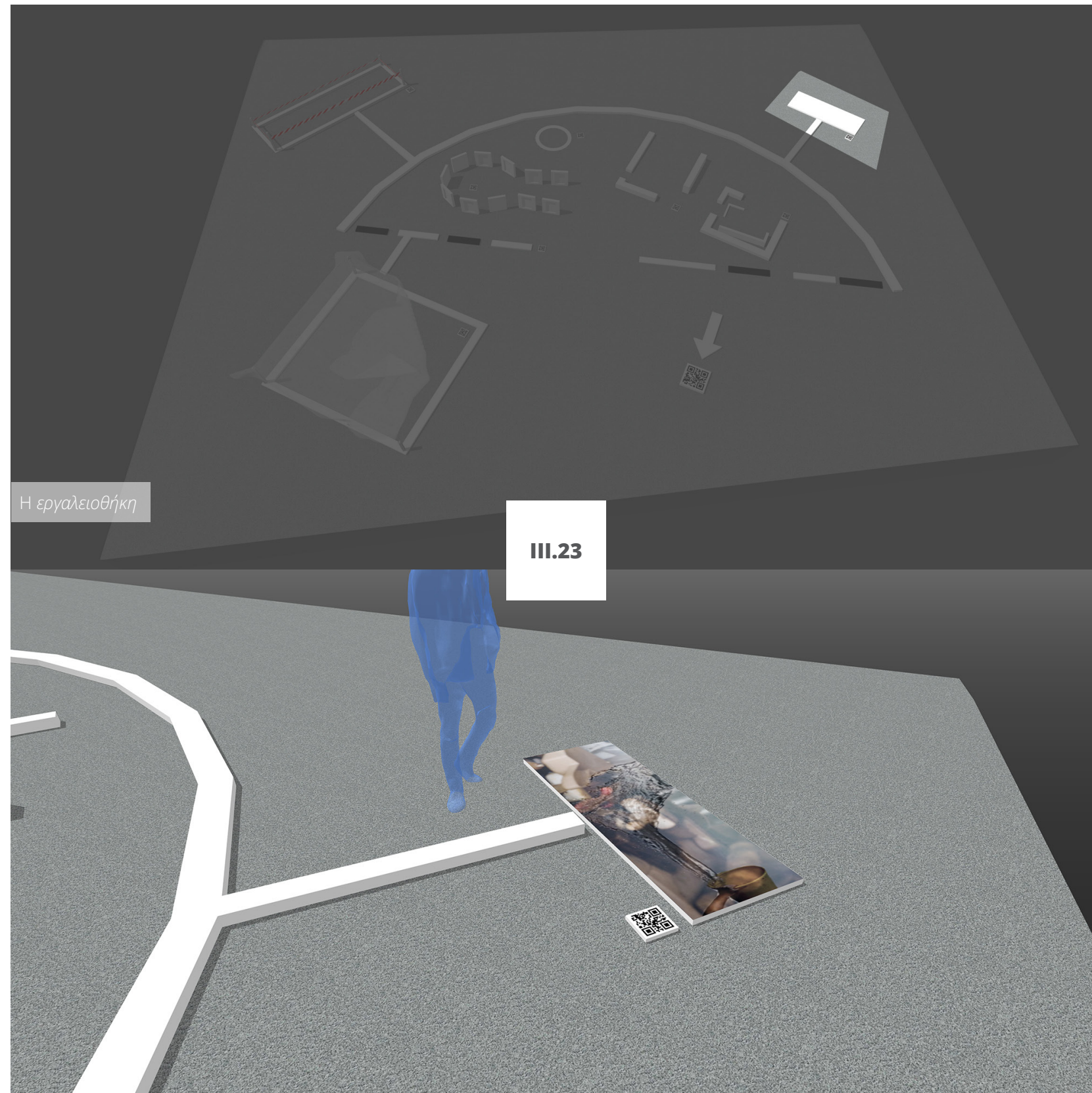
Τι είναι ένας αρχαιολογικός χώρος; Είναι ένα εργαστήριο όπου παράγονται νέες γνώσεις για το παρελθόν, εφαρμόζονται και δοκιμάζονται νέες μεθοδολογίες; Είναι ένα σχολείο όπου επίδοξοι αρχαιολόγοι κοινωνικοποιούνται στις ενσώματες τεχνικές της ανασκαφής, της ανάκτησης και της καταγραφής του υλικού παρελθόντος; [...] Η ανασκαφή μας αποτελούσε πάντα μια ζώνη επαφής, όχι μόνο διαφορετικών χρόνων (η Νεολιθική, οι μεταγενέστερες προϊστορικές και ιστορικές περίοδοι, η σύγχρονη) αλλά και διαφορετικών κοινοτήτων, εθνοκοτήτων, κοινωνικών υποβάθρων. [...] Μέσω της επανάληψης διαφορετικών χρόνων από τη Νεολιθική έως σήμερα [...] δημιουργήθηκε μία **συλλογική παράσταση** σε έναν χώρο, όπου δεν συλλέχθηκαν μόνο υλικές μνήμες, αλλά δημιουργήθηκαν και νέα μνημονικά ίχνη, διασκορπισμένα στα σώματα των συμμετεχόντων και στο γύρω τοπίο.

(Hamilakis & Theou 2013)

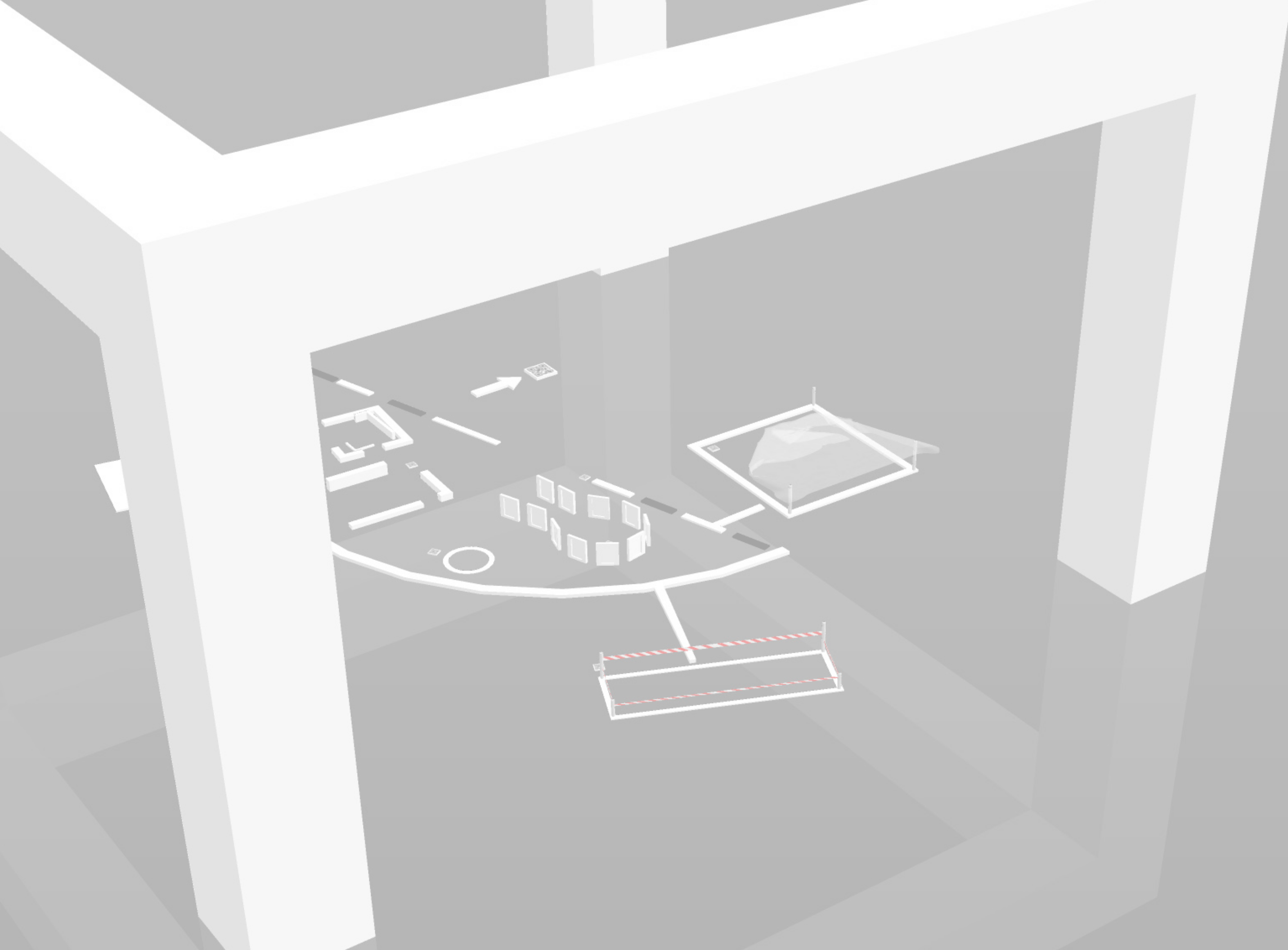
Στο κείμενο προστίθεται ένας υπερσύνδεσμος (**συλλογική παράσταση**) που οδηγεί σε μία ανάρτηση στην ομάδα *Performance-Archaeology* στο Facebook, με εικονογραφικό υλικό από τη θεατρική παράσταση με τίτλο «Γυναίκες» που πραγματοποιήθηκε στο τέλος της ανασκαφικής περιόδου 2019 στον αρχαιολογικό χώρο της Κουτρολού Μαγούλας.

Το βίντεο που προβάλλεται πάνω στη λευκή μακρόστενη επιφάνεια η οποία αποδίδει την εργαλειοθήκη είναι διάρκειας περίπου 2 λεπτών και χωρίς ήχο (Εικ. III.24). Η πρώτη εικόνα που προβάλλεται δείχνει το εσωτερικό της αποθήκης αυτής, με παρατεταγμένα διάφορα ανασκαφικά εργαλεία. Οι υπόλοιπες εικόνες εστιάζουν σε διάφορα εργαλεία ως άμεση προέκταση των χρηστών τους. Μικρές κινήσεις αποκόπτουν αυτά τα εργαλεία από το ανασκαφικό τους φόντο, ούτως ώστε να δημιουργηθεί μία τρισδιάστατη ψευδαίσθηση. Το βίντεο δεν λειτουργεί ως ει-

κονοποίηση των όσων συζητώνται στο κειμενικό απόσπασμα που παρατίθεται -ούτως ή άλλως στο σκεπτικό της έκθεσης δεν είναι η άμεση αντιπαραβολή και συσχέτιση εικόνας και λόγου. Η πρόχειρη αποθήκη με τα απαραίτητα ανασκαφικά παραφερνάλια αποτελεί στην έκθεση ένα εξίσου σημαντικό τμήμα του αρχαιολογικού σκηνικού, με στόχο να υπογραμμιστεί η μεγάλη βαρύτητα των ενσώματων ανασκαφικών τεχνικών, κάτι που αναγνωρίζεται και στο κείμενο που παρατίθεται.

συζήτηση

Στο εφήμερο σκηνικό του *k-box*, όπως αυτό διαμορφώνεται στην προτεινόμενη έκθεση, χρησιμοποιείται ένα πολύ μικρό ποσοστό εικόνων και κειμενικών αποσπασμάτων που προήλθε τόσο από την παραγωγή εικόνων στο πλαίσιο του προγράμματος αρχαιολογικής εθνογραφίας, όσο και από τις αρχαιολογικές δημοσιεύσεις των μελετών της θέσης. Κατά συνέπεια, η εικαστική -φυσική και ψηφιακή- σύζευξη των στοιχείων αυτών σε αφηγηματικές εκθεσιακές ενότητες αναφέρεται σε ορισμένα μόνο ζητήματα που σχετίζονται με το βασικό εκθεσιακό σενάριο, την ανασκαφική πράξη: η επαναλαμβανόμενη, μερικές φορές βαρετή και όχι απαραίτητα ρομαντική διαδικασία χειρωνακτικής καταστροφής και ανασύνθεσης, οι τεχνικές που είναι εγγεγραμμένες στα σώματα των πολλαπλών θεατών και ηθοποιών -ανθρώπων και μη- κατά τη διάρκεια επιτέλεσης των σκηνών αυτής της θεατρικής πράξης μη διακριτής χρονολογικής διάρκειας ή χώρου παράστασης, οι αισθητηριακές ποιότητες που συχνά αγνοούμε στην προσπάθεια καταμέτρησης των, φαινομενικά μόνο, αντικειμενικών διαστάσεων του παρελθόντος μέσα από πολύπλοκες διεπιστημονικές αναλύσεις ενός ούτως ή άλλως αποσπασματικού υλικού.

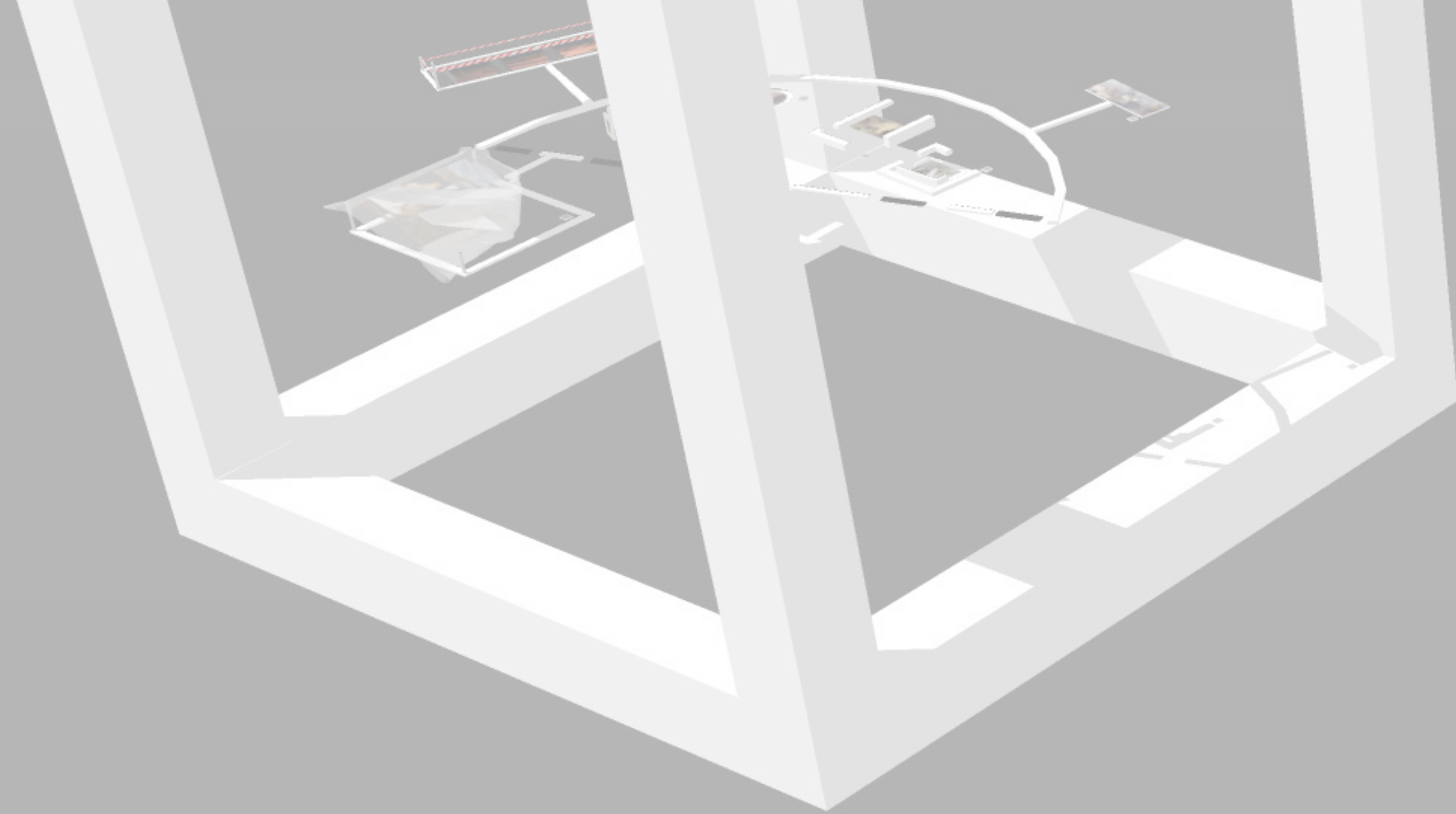
Η εκθεσιακή επαναπλαισίωση των παραπάνω ζητημάτων, με κύριο αφηγηματικό μέσο τη στατική και κινούμενη εικόνα, αποτελεί μια εικαστική εγκατάσταση η οποία, αν και εδράζεται σε αρχαιολογικά ερμηνευτικά θεμέλια, δε φιλοδοξεί να αποτελέσει μία εκπαιδευτικού τύπου αντικειμενοκεντρική μουσειοποίηση του συνόλου μίας υπό ανασκαφή αρχαιολογικής θέσης.

Τα τρία δομικά στοιχεία της, που συμβατικά ονομάστηκαν «σκηνικό», «λέξεις» και «εικόνες» συνθέτουν μία μη γραμμική σεναριακή αφήγηση, όπου είναι συνειδητή η απόφαση της μη χρήσης λεκτικών υπομνηματισμών. Αν και σχεδιασμένη για να αποτελέσει μία «φυσική», τρισδιάστατη, έκθεση, η χρήση του ψηφιακού οπτικοακουστικού υλικού δίνει τη δυνατότητα μεγαλύτερης ευελιξίας ως προς τα ζητήματα τα οποία μπορούν να σχολιασθούν εκθεσιακά. Θα ήταν, επομένως, εφικτή η κατασκευή νέων ενοτήτων ή η επαύξηση του ψηφιακού υλικού, ως απόρροια τόσο της ακαδημαϊκής παραγωγής του επιστημονικού λόγου περί της ανασκαφής, όσο και των νέων στοιχείων που προκύπτουν από την εν εξελίξει αρχαιολογική έρευνα. Επιπλέον, αυτή η ευελιξία, που αποτελεί το βασικό χαρακτηριστικό ανάλογων εφήμερων εκθέσεων -συμβατικά ονομαζόμενων “pop-up”- εξασφαλίζει τη δυνατότητα επιτέλεσής της σε διαφορετικούς, κάθε φορά, χώρους. Το κατά πόσο ίδια ή διαφορετική θα ήταν η έκθεση του *k-box* στο πνευματικό κέντρο της κοινότητας του Νέου Μοναστηρίου -λίγα χιλιόμετρα μακριά από τον ανασκαφικό χώρο της Κουτρούλου Μαγούλας- και στο καλογουαλισμένο μαρμάρινο δάπεδο μίας γκαλερί αποτελεί,

προς το παρόν τουλάχιστον, ένα υποθετικό ερώτημα, αντίστοιχο με αυτό της πιθανότητας της εξολοκλήρου ψηφιακής μεταφοράς της έκθεσης σε ένα τρισδιάστατο εικονικό περιβάλλον.

Αντίστοιχα, η προσαύξηση του οπτικοακουστικού υλικού, των κειμενικών αποσπασμάτων και γενικότερα η διαχείριση του ψηφιακού και φυσικού περιβάλλοντος πιθανότατα να οδηγούσε στην κατασκευή μίας εντελώς διαφορετικής έκθεσης, η οποία να είχε μεγαλύτερο εστιακό βάθος από αυτό για το οποίο πρωταρχικά σχεδιάσθηκε, την ενσώματη ανασκαφική διαδικασία: π.χ. η συντήρηση και μελέτη των αρχαιολογικών θραυσμάτων, ο υπερ-τοπικός αντίκτυπος της ανασκαφής, η αναφορά σε άλλα τμήματα του υλικού πολιτισμού της νεολιθικής θέσης, η δημιουργία διαδραστικών εφαρμογών· ή ακόμα η εκμετάλλευση του εκθεσιακού σκηνικού ως ένα «πραγματικό» σκηνικό για θεατρικές παραστάσεις / δράσεις, παρόμοιας σεναριακής λογικής με αυτές που επιτελούνται κάθε χρόνο με τη λήξη της ανασκαφικής περιόδου στην «πραγματική» μαγούλα, με αφορμή, ίσως, το ίδιο το στήσιμο της έκθεσης -με την παρουσία ή και τη συνδρομή του κοινού- με τη συναρμολόγηση των απομονωμένων δομικών στοιχείων του «κουτιού» του *k-box*.

Όλες οι παραπάνω δυνατότητες επαναδιαπραγμάτευσης του εκθεσιακού σεναρίου και των αφηγηματικών στοιχείων της πολυμορφικού και υβριδικού χαρακτήρα προτεινόμενης έκθεσης αποτελούν, ασφαλώς, υποθέσεις εργασίας· το στοιχείο, ωστόσο, που υπογραμμίζεται είναι η μη στατικότητα της ανασκαφικής πράξης, η οποία δε μπορεί να αποτυπωθεί πάντα σε ένα και μόνο φωτογραφικό ενσταντανέ.

βιβλιογραφία

Bailey, D. 2014. Which ruins do we valorize? A new visual calibration for the Balkan past. Στο *Ruin Memories: Materiality, Aesthetics and the Archaeology of the Recent Past* (επιμ. B. Olsen & Þ. Pétursdóttir), 215–29. London: Routledge.

Bailey, D. 2017. Disarticulate – Repurpose – Disrupt: Art/archaeology. *Cambridge Archaeological Journal* 27(4), 691–701.

Bailey, D. & Navarro, S. (επιμ.) 2020. *Creative (Un)makings: Disruptions in Art-Archaeology*. Santo Tirso: Museu Internacional de Escultura Contemporânea de Santo Tirso.

Baird, J. A. 2017. Framing the past: Situating the archaeological in photographs. *Journal of Latin American Cultural Studies* 26(2), 165–86.

Barthes, R. 1981. *Camera Lucida: Reflections on Photography*. New York: Hill & Wang.

Bateman, J. 2005. Wearing Juninho's shirt: Record and negotiation in excavation photographs. Στο *Envisioning the Past: Archaeology and the Image* (επιμ. S. Smiles & S. Moser), 192–203. Oxford: Blackwell.

Berger, J. 1972. *Ways of Seeing*. London: Penguin.

Best, K. 2021. The power of the pop up: Creative engagement and rediscovering our architectural heritage. Στο *Cities' Identity Through Architecture and Arts: Advances in Science, Technology & Innovation* (επιμ. Y. Mahgoub κ.ά.), 203–18. Cham: Springer.

Bohrer, F. N. 2011. *Photography and Archaeology*. London: Reaktion Books.

Castañeda, Q. E. & Matthews, C. N. (επιμ.) 2008. *Ethnographic Archaeologies: Reflections on Stakeholders and Archaeological Practices*. Lanham: AltaMira Press.

Cochrane, A. & Russell, I. 2007. Visualising archaeologies: A manifesto. *Cambridge Archaeological Journal* 17(1), 3–19.

Cucchi, T., Papayianni, K., Cersoy, S. κ.ά. 2020. Tracking the Near Eastern origins and European dispersal of the western house mouse. *Scientific Reports* 10(8276).

Demoule, J.-P. 2013. Archéologie et art contemporain: Leçons d'un Déjeuner sous l'Herbe. Στο *Le temps des Styrrènes* (επιμ. J.-F. Pinchon & R. Plana-Mallart), 86–99. Nîmes: Ecole supérieure des beaux-arts de Nîmes.

Edgeworth, M. 1991. *The Act of Discovery: An Ethnography of the Subject-Object Relation in Archaeological Practice*. Διδακτορική Διατριβή. Durham University.

Edgeworth, M. (επιμ.) 2006. *Ethnographies of Archaeological Practice: Cultural Encounters, Material Transformations*. Lanham: AltaMira Press.

Edwards, E. & Lien, S. 2014. Museums and the work of photographs. Στο *Uncertain Images: Museums and the Work of Photographs* (επιμ. E. Edwards & S. Lien), 3–17. Farnham: Ashgate.

Edwards, E. & Morton, C. (επιμ.) 2015. *Photographs, Museums, Collections: Between Art and Information*. London: Bloomsbury.

Gazi, A. 2008. 'Artfully classified' and 'appropriately placed': Notes on the display of antiquities in early twentieth-century Greece. Στο *A Singular Antiquity: Archaeology and Hellenic Identity in Twentieth-Century Greece* (επιμ. D. Damaskos & D. Plantzos), 67–82. Athens: Mouseio Benaki, 3rd Supplement.

Gheorghiu, D. 2009. *Archaeology: A Sensorial Approach to the Materiality of the Past*. Bucharest: UNArtre.

Gheorghiu, D. & Barth, T. (επιμ.) 2019. *Artistic Practices and Archaeological Research*. Oxford: Archaeopress.

Giordano, S. 2013. Pop-up museums: Challenging the notion of the museum as a permanent institution. *Predella Journal of Visual Arts* 33, 461–9.

Grant, N. 2015. Pop up museums: Participant-created ephemeral exhibitions. *Exhibitionist: Journal of National Association for Museum Exhibition*, 14–8.

Haller, A. 2018. Visualising the imageless past: Film and audio-visual media in archaeological museums. *Cinergie-II Cinema e Le Altre Arti* 14, 17–35.

Hamilakis, Y. 2011. Archaeological ethnography: A multitemporal meeting ground for archaeology and anthropology. *Annual Review of Anthropology* 40, 399–414.

Hamilakis, Y. & Anagnostopoulos, A. 2009. What is archaeological ethnography? *Public Archaeology* 8(2-3), 65–87.

Hamilakis, Y., Anagnostopoulos, A. & Ifantidis, F. 2009. Postcards from the edge of time: Archaeology, photography, archaeological ethnography (a photo-essay). *Public Archaeology* 8(2-3), 283–309.

Hamilakis, Y. & Ifantidis, F. 2013. The Other Acropolises: Multi-temporality and the persistence of the past. Στο *The Oxford Handbook of the Archaeology of the Contemporary World* (επιμ. P. Graves-Brown & R. Harrison), 759–80. Oxford: Oxford University Press.

Hamilakis, Y. & Ifantidis, F. 2015. The photographic and the archaeological: The 'other acropolis'. Στο *Camera Graeca: Photographs, Narratives, Materialities* (επιμ. P. Carabott, Y. Hamilakis & E. Papargyriou), 133–57. Farnham:

Ashgate.

Hamilakis, Y. & Ifantidis, F. 2016. *Camera Kalaureia: An Archaeological Photo-Ethnography | Μια Αρχαιολογική Φωτο-Εθνογραφία*. Oxford: Archaeopress.

Hamilakis, Y., Kyparissi-Apostolika, N., Loughlin, T., Carter, T., Cole, J., Facorellis, Y., Katsarou, S., Kaznesi, A., Pentedeke, A., Tsamis, V. & Zorzin, N. 2017. Koutroulou Magoula in Fthiotida, Central Greece: A Middle Neolithic tell site in context. Στο *Communities, Landscapes, and Interaction in Neolithic Greece* (επιμ. Sarris, A., Kalogiropoulou, E., Kalayci, T. & L. Karimali), 81–96, 465–7. Ann Arbor (MI): International Monographs in Prehistory.

Hamilakis, Y. & Kyparissi-Apostolika, N., Loughlin, T., Tsamis, V., Cole, J., Papadopoulos, C. & Zorzin, N. 2012. Koutroulou Magoula in central Greece: From the Neolithic to the present. *Antiquity Project Gallery* 86(333).

Hamilakis, Y. & Theou, E. 2013. Enacted multi-temporality: The archaeological site as a shared, performative space. Στο *Reclaiming Archaeology: Beyond the Tropes of Modernity* (επιμ. A. González-Ruibal), 181–94. London: Routledge.

Harrison, R. & Schofield, J. 2009. Archaeo-ethnography, auto-archaeology: Introducing archaeologies of the contemporary past. *Archaeologies* 5(2), 185–209.

Holmes, B. & Marta, K. (επιμ.) 2017. *Liquid Antiquity*. Athens: Deste Foundation.

Χουρμουζιάδη, Α. 2006. *Το Ελληνικό Αρχαιολογικό Μουσείο: Ο Εκθέτης – Το Έκθεμα – Ο Επισκέπτης*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

Χουρμουζιάδη, Α. 2017. *1+5 Μουσειακές Εικόνες και Εικονικότητες*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Hellner, M. 2015. *Αρχαιολογία και Φωτογραφία στην Ελλάδα έως την Εισαγωγή της Ψηφιακής Τεχνολογίας (1839 – περ. 1980): Η Φωτογράφιση Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων και Γλυπτών – Η Περίπτωση της Αθηναϊκής Ακρόπολης, της Αρχαίας Ολυμπίας και του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου Αθηνών*. Διδακτορική Διατριβή. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Jasmin, M. 2011. *The Brain of the Archaeologist: An Art & Archaeology Dialogue*. Grenoble: Deux Ponts.

Jasmin, M. 2013. Les archéologues sur le terrain de l'art contemporain. *Les nouvelles de l'archéologie* 134, 39–46.

Ifantidis, F. 2013. *Archaeographies: Excavating Neolithic Dispilio*. Oxford: Archaeopress.

Ifantidis, F. 2015. A figurine and its scale, a scale and its figurine. *Internet Archaeology* 39. <https://doi.org/10.11141/ia.39.10>

Koromila, G., Karkanias, P., Kotzamani, G., Harris, K., Hamilakis, Y. & Kyparissi-Apostolika, N. 2017. Humans, animals, and the landscape in Neolithic Koutroulou Magoula, Central Greece: An approach through micromorphology and plant remains in dung. Στο *Communities, Landscapes, and Interaction in Neolithic Greece* (επιμ. Sarris, A., Kalogiropoulou, E., Kalayci, T. & L. Karimali), 269–80. Ann Arbor (MI): International Monographs in Prehistory.

Koromila, G., Karkanias, P., Hamilakis, Y., Kyparissi-Apostolika, N., Kotzamani, G. & Harris, K. 2018. The Neolithic tell as a multi-species monument: Human, animal, and plant relationships through a micro-contextual study of animal dung remains at Koutroulou Magoula, central Greece. *Journal of Archaeological Science: Reports* 19, 753–68.

Κουτρολού Μαγούλα 2019. Μνημειακά κτίρια, κλειστοί κεραμικοί κλίβανοι, και εντυπωσιακές περιμετρικές τάφοι αποκαλύφθηκαν στην Κουτρολού Μαγούλα. *Δελτίο Τύπου, 26-7-2019, Υπουργείο Πολιτισμού & Τουρισμού*. <https://www.culture.gov.gr/el/Information/SitePages/view.aspx?nID=2875>

Κυπαρίσση-Αποστολικά, Ν. 2003. Κουτρολού Μαγούλα στο Νέο Μοναστήρι (Βόρεια Φθιώτιδα): Η αποκάλυψη μιας νέας «αστικής» αρχιτεκτονικής. *Το Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας* 1, 607–17.

Κυπαρίσση-Αποστολικά, Ν. & Χαμηλάκης, Γ. 2013. Αρχαιολογική και εθνογραφική έρευνα στη θέση Κουτρολού Μαγούλα Φθιώτιδας, 2009-2012. *Το Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας* 4. 969–78.

Kyriakidis, E. & Anagnostopoulos, A. 2015. Archaeological ethnography, heritage management, and community archaeology: A pragmatic approach from Crete. *Public Archaeology* 14(4), 240–62.

Lyons, C. L., Papadopoulos, J. K., Stewart, L. S. & Szegedy-Maszak, A. 2005. *Antiquity and Photography: Early Views of Ancient Mediterranean Sites*. Los Angeles: The J. Paul Getty Museum.

Mandelli, E. 2019. *The Museum as a Cinematic Space: The Display of Moving Images in Exhibitions*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Mármol Martínez, J. A. 2017. Dropping the trowel: Three discourses and one creative archaeology. *AP: Online Journal in Public Archaeology* 6. <https://doi.org/10.23914/ap.v6i0.132>

Mármol Martínez, J. A. 2019. Art or creativity? From archaeological photo-ethnography to art: Approaches to two contemporary sites. Στο *Artistic Practices and Archaeological Research* (επιμ. D. Gheorghiu & T. Barth), 59–75. Oxford: Archaeopress.

McFadyen, L. & Hicks, D. (επιμ.) 2020. *Archaeology and Photography: Time, Objectivity and Archive*. London: Bloomsbury.

Moreira, Á., Bailey, D. & Navarro, S. (επιμ.) 2020. *Ineligible: A Disruption of Artefacts and Artistic Practice*. Santo Tirso: Museu Internacional de Escultura Contemporânea de Santo Tirso.

Morgan, C. 2014. Archaeology and the moving image. *Public Archaeology* 13(4), 323–44.

Navarro, S. 2014. Pots and transfigurations: Archaeology as a pretext for sculpture. Στο *Rotas da Cerâmica a Sul do Tejo* (επιμ. F. Gaspar & P. Rasquete), 124–33. Lisbon: Institute for Employment and Training.

Nicolae, C. I. 2016. Archaeology and photography: From field to archive. *Caiete ARA* 7, 227–38.

Nielsen, M. K. L. 2017. A conceptual framework for audio-visual museum media. *EAI Endorsed Transactions on Creative Technologies* 4(11), 153061. <https://doi.org/10.4108/eai.5-9-2017.153061>

Papadopoulos, C., Hamilakis, Y. & Kyparissi-Apostolika, N. 2015. Light in a neolithic dwelling: Building 1 at Koutroulou Magoula (Greece). *Antiquity* 89, 1034–50.

Papadopoulos, C., Hamilakis, Y., Kyparissi-Apostolika, N. & Díaz-Guardamino, M. 2019. Digital sensoriality: The neolithic figurines from Koutroulou Magoula, Greece. *Cambridge Archaeological Journal* 29(4), 625–52.

Παπαδόπουλος, Κ., Κυπαρίσση-Αποστολικά, Ν. & Χαμηλάκης, Γ. 2015. Ψηφιακή σάρωση, φωτογραμμετρία και ψηφιακές αναπαραστάσεις: Αρχαιολογική τεκμηρίωση και ερμηνεία σε τρεις διαστάσεις - η περίπτωση της Κουτρουλίου Μαγούλας. *Το Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας* 4, 979–88.

Peacock, B. J. 2018. Westgate Oxford Pop Up Museum: How to take archaeology out into the city. *Advances in Archaeological Practice* 6(3), 248–58.

Pearson, M. & Shanks, M. 2001. *Theatre/Archaeology: Reflections on a Hybrid Genre*. London: Routledge.

Πεντεδέκα, Α., Κυπαρίσση-Αποστολικά, Ν., Χαμηλάκης, Γ., Καζνέση, Α. & Κατσαρού, Σ. 2015. Κουτρουλίου Μαγούλα: Η πιλοτική πετρογραφική εξέταση της κεραμικής και των ειδωλίων. *Το Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας* 5, 841–49.

Renfrew, C. 2003. *Figuring It Out: What Are We? Where Do We Come from? The Parallel Vision of Artists and Archaeologists*. London: Thames & Hudson.

Riggs, C. 2020. Archaeology and photography. Στο *The Handbook of Photography Studies* (επιμ. Gil Pasternak), 187–205. London: Taylor & Francis.

Roelstraete, D. (επιμ.) 2013. *The Way of the Shovel: On the Archaeological Imaginary in Art*. Chicago: University of Chicago Press.

Russell, I. A. 2013. The art of the past: Before and after archaeology. Στο *The Way of the Shovel: On the Archaeological Imaginary in Art* (επιμ. D. Roelstraete), 296–313. Chicago: University of Chicago Press.

Russell, I. A. & A. Cochrane (επιμ.). 2014. *Art and Archaeology: Collaborations, Conversations, Criticisms*. New York: Springer.

Shanks, M. 1997. Photography and archaeology. Στο *The Cultural Life of Images: Visual Representation in Archaeology* (επιμ. B. L. Molyneux), 73–107. London: Routledge.

Sontag, S. 1977. *On Photography*. New York: Farrar, Straus & Giroux.

Stylianou-Lambert, T. & Bounia, A. 2012. War museums and photography. *Museum and Society* 10(3), 183–96.

Swogger, J. 2000. Image and interpretation: The tyranny of representation. Στο *Towards Reflexive Method in Archaeology: The Example at Çatalhöyük* (επιμ. I. Hodder), 143–52. Oxford: British Institute at Ankara, McDonald Institute for Archaeological Research.

Θέου, Ε. 2020. *Θέατρο-Αρχαιολογία: Μια Θεωρητική και Βιωματική Προσέγγιση στο Υλικό Παρελθόν*. Μεταπτυχιακή Εργασία. Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Theou, E. & Koraka, K. 2019. 'Gavdos: The House': A theatre/archaeology narrative and pieces of knowledge of diachronic home life. *Heritage* 2(2), 1286–99.

Thomas, J. 2008. On the ocularcentrism of archaeology. Στο *Archaeology and the Politics of Vision in a Post-Modern Context* (επιμ. J. Thomas & V. O. Jorge), 1–12. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.

Trimmis, K. P. & Kalogirou, K. 2018. Performative archaeology: Exploring the use of drama in archaeology teaching and practice. *Scenario* 2, 30–45.

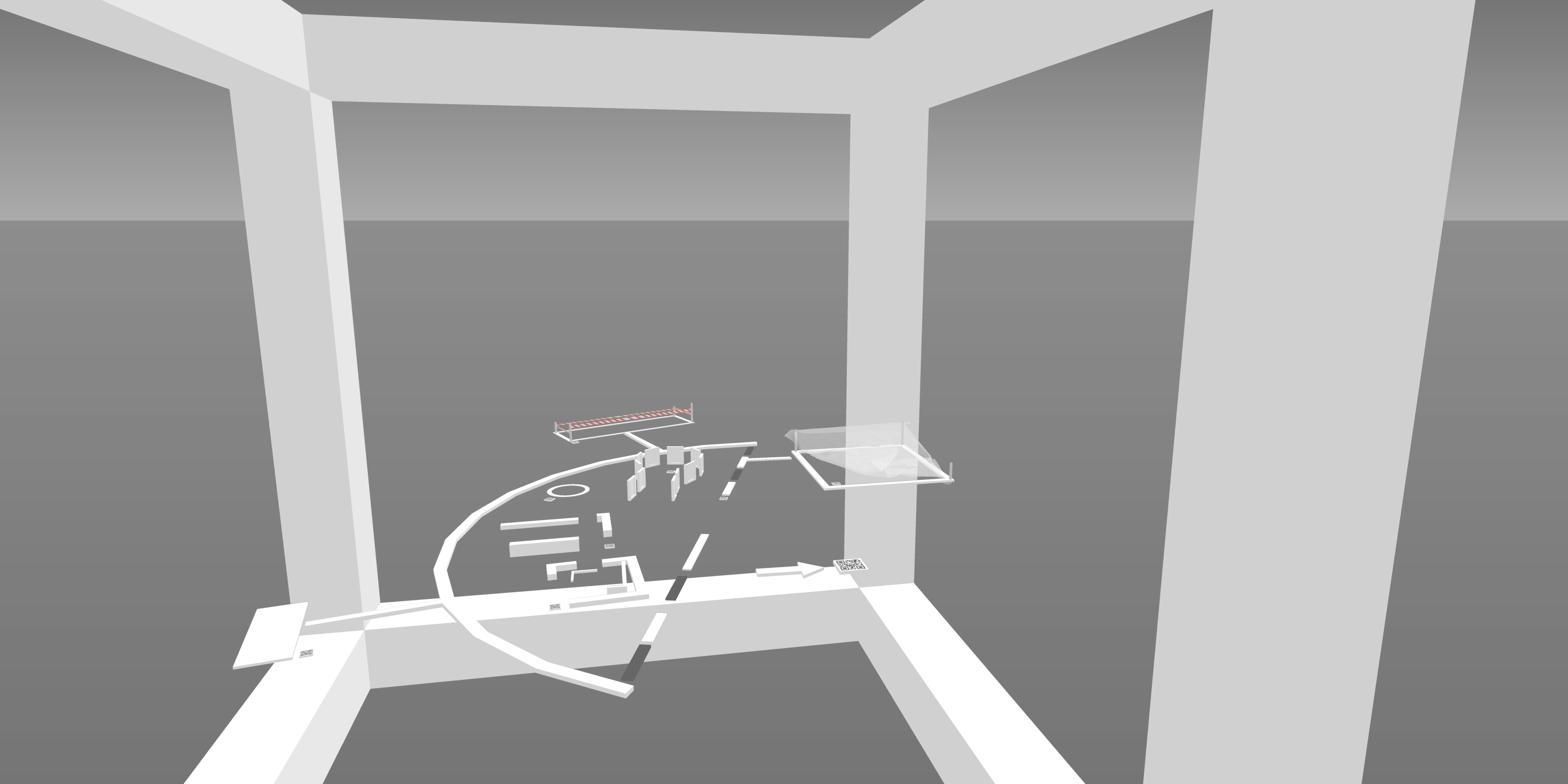
Τσόκας, Γ. Ν., Βαργεμέζης, Γ., Σταμπολίδης, Α. & Κυπαρίσση-Αποστολικά, Ν. 2006. Γεωφυσική διασκόπηση στη θέση Κουτρουλίου Μαγούλα πλησίον του Νέου Μοναστηρίου (Ν. Φθιώτιδας). *Το Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας* 2, 821–9.

Van Dyke, R. M. 2006. Seeing the past: Visual media in archaeology. *American Anthropologist* 108(2), 370–5.

Van Dyke, R. M. & Bernbeck, R. (επιμ.) 2015. *Subjects and Narratives in Archaeology*. Boulder: University Press of Colorado.

Vilches, F. 2007. The art of archaeology: Mark Dion and his dig projects. *Journal of Social Archaeology* 7(2), 199–223.

Walden, S. 2005. Objectivity in photography. *The British Journal of Aesthetics* 45(3), 258–72.

ηλεκτρονική επικοινωνία
για την ανταλλαγή πληροφοριών

k-box

